

ДЛЯ ЧОГО ВЛАДІ ТАКИЙ
СУДОВИЙ ПРОЦЕС НАД ТИМОШЕНКО

НАВІЩО РУМУНІЯ МАСОВО РОЗДАЄ
ГРОМАДЯНСТВО УКРАЇНЦЯМ

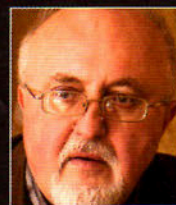
ПАВЛО ТИЧИНА: ІСТОРІЯ ГЕНІЯ,
ЯКИЙ ВІДМОВИВСЯ ВІД СВОБОДИ

Тиждень

український

www.tyzhden.ua

ЮРІЙ ВИННИЧУК
ПРО ПОЛІТИЗАЦІЮ
ПИСЬМЕННИКІВ

№ 27 (192) 1 – 7 ЛИПНЯ 2011 р.

ОЛІГАРХИ

Молодіє ґоди

1994–1998

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

Як формувалася олігархічна економіка –
у спеціальному дослідженні *Тижня*

ISSN 1996-1561

ЖІК

У НАШОМУ КЛУБІ:

Своєчасні та якісні анотації, відгуки та фахові
рецензії допоможуть вибрати книжку, що
відповідає саме вашим запитам

Клубна ціна на 20% нижча за роздрібну. Лише для членів клубу ми пропонуємо значно дешевші книжки. Такого ви не знайдете у книгарнях!

Унікальна можливість замовити нову книжку, яка
ще не надійшла у продаж

Різні варіанти оплати і доставки, які ви можете
обрати для своєї зручності

ПРО ІНШІ ПЕРЕВАГИ ДЛЯ ЧЛЕНІВ КЛУБУ

ДІЗНАЙТЕСЯ НА НАШОМУ САЙТІ:

www.ibookclub.com.ua

тел. (044) 209-34-94

(067) 402-28-64

Передплатникам журналу «Український тиждень» надається додаткова знижка 10% клубної ціни

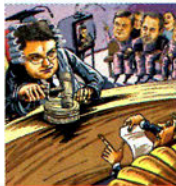

Фото тижня
Грецька
трагедія

4
Що заважає
поганому
режисерові?
Для чого владі
такий судовий
процес над
Тимошенко

6
Президенція
Чому до президентської
резиденції «Межигіря»
потрапили лише
наближені до тіла
журналісти

8

ВПРИТУЛ

10
СПЕЦПРОЕКТ
«Україна-20»
Привласнення
країни

Український
олігархат.
Перші
кроки

20
Втеча до Румунії
Чим загрожує
Україні
румунізація
Буковини і
Бессарабії

Формальна
демократія
Про чий інтереси
дбає голова
ПАРЕ Мевлют
Чавушоглу

24
Продумана Дума
Для чого Кремлю
знадобився
Міхайл Прохоров:
мільярдер і
«опозиціонер»

26
Зростають міць
і тривога
Чому Китайська
компартія
побоюється
середнього
класу

28

30
Скромно про
головне
Посол Королівства
Швеція в Україні
Стефан Гуллґрен
про пріоритети
своїєї країни

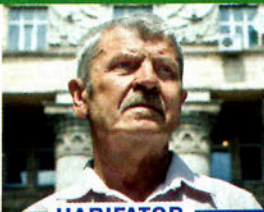
32
Високий
старт
Як Фінляндія
шукає нову
Nokia

34
За кулісами хунти-
переродженки
Чи може диктатура
демократизуватися
зсередини: приклад
М'янми доводить — ні

34

Відчайдухи-прапороносці
Історія Георгія Москаленка
та Віктора Кукси, які 45 років
тому підняли над Києвом
синьо-жовтий стяг

38
Крок на випередження
70 років тому було
проголошено Акт
відновлення незалежності
Української держави

42

46
Кларнет і дудка
Павло Тичина:
історія генія,
який відмовився
від свободи

НАВІГАТОР

Обсервація містифікатора
Юрій Винничук
про пошук нових
символів, літературний
голод та політизацію
письменників

50
У полоні візій
В Україні піднялася хвиля
візуальних експериментів,
пов'язаних із розквітом відеоарту
й актуалізацією кіноавангарду
1920–1930-х років

54

Продавці смерті
Тенденція:
кіножорстокість
посилюється заради
грошей

58

Місця сили
Берестечко — поле битви,
де гояться національні рани

62

Тижень

№27 (192) 1–7.07.2011

Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
Головний редактор Сергій Литвиненко
Заступники головного редактора
Ростислав Павленко, Наталя Петринська
Оглядачі Юрій Макаров, Дмитро Вовнянко,
Андрій Дуда, Алла Лазарева
Редактори Жанна Безлятчук, Дмитро Губенко,
В'ячеслав Дарпінянц, Роман Кабачій, Дмитро
Крапивенко, Ігор Кручик, Андрій Лаврик

Журналісти Богдан Буткевич, Інна Загородня,
Олександр Михельсон, Аліна Пастухова,
Олена Чекан
Відповідальний секретар Віталій Столига
Арт-директор Андрій Ермоленко
Дизайнери Ганна Ермакова,
Тимофій Молодчиков
Художник Павло Ніц
Більд-редакція Олександр Чекменюв,
Валентина Бутенко
Фотограф Андрій Ломакін
Кольорокоректор Олена Шовкопляс
Літературні редактори Юрій Бедрик,
Лариса Мінченко, Марина Петрова
Коректори Росіна Ларіна, Ірина Павленко

Фінансовий директор Андрій Решетник
Директор зі збуту Олександр Грищенко
Директор з реклами Олена Андреева
e-mail: andreeva@ut.net.ua
тел.: 067 407-10-89
Відділ промо та маркетингу Ганна Кашейда
Голова редакційної ради Роман Цуприк
Видається з 2.11.2007 р.
Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ №13005-1889Р від 13.08.2007 р.
Адреса для листування 03067, Київ, а/с №2
Адреса редакції та видавця
03067, Київ, Машинобудівна, 37

E-mail: office@ut.net.ua.
Тел.: (044) 351-13-00
Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК»,
Київ, вул. Магнітогорська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК №1447 від 28.07.2003 р.
№ зам. 114908
Наклад 41 500
Номер підписано до друку 29.06.2011 р.
Виходить щоп'ятниці.
Розповсюджується в роздрібній торгівлі
та за передплатою.
Ціна договірна. Передплатний індекс 99319

© Український тиждень. Редакція залишає за собою право на літредагування надісланих матеріалів без узгодження з автором.
Рукописи не повертаються й не рецензуються. Редакція може не поділяти думку авторів. За зміст рекламних матеріалів та листів,
надісланих читачами, редакція відповідальності не несе

Матеріали, позначені літерою «Р»,
під рубрикою «Трибуна» та на сірому тлі,
публікуються на комерційній основі

ГРЕЦЬКА ТРА

ГЕДІЯ

В умовах, близьких до бойових, парламент Греції 29 червня ухвалив пакет суворих заходів економії, метою яких є порятунок країни від дефолту. На кону були €28 млрд євросоюзівської допомоги. Під час голосування (155 депутатів – «за», 138 – «проти») у країні тривав загальнонаціональний страйк, а на вулицях Афін вирували жорстокі сутички демонстрантів із поліцією. Греки вкрай незадоволені планами уряду збільшити податки й скоротити впродовж наступних п'яти років бюджетні витрати на €14,32 млрд. Досягнуто цього буде, зокрема, через скорочення номінальних зарплат на 15% держслужбовцям і на 30% працівникам держпідприємств. Уряд також планує отримати до 2015 року €50 млрд від приватизації.

ФОТО: REUTERS

ФОТО: AP

23 червня

24 червня

25 червня

«Газета по-киевски»
припинила вихід

Суд уперше виніс вирок
жінці у справі про
геноцид – екс-міністра
Руанди засудили до
довічного ув'язнення

Проти гендиректора
Укрвакцини порушили
кримінальну справу за
статтю «зловживання
службовим становищем»

Що заважає поганому р

Ні, навіть не силкуйтеся мене переконати: виконання на жалюгідну трієчку. Завдання яке було? Тільки не кажіть, що жодного. Стверджувати таке – себе не поважати. Тож яке було завдання? Нейтралізувати лідера опозиції раз і назавжди, налякати до смерті всіх, хто наважиться чинити опір, продемонструвати всім на Сході свою неблаганну рішучість, а на Заході – вірність закону. Здавалося б, елементарно! Та ще й стільки у світі прецедентів... Не хочу згадувати політичних процесів 1930-х років, коли жертви, призначені на заклання згори за рознарядкою, так щиро каюлися в усіх гріхах, що аж переконували присутніх на суді західних журналістів. Але це, я розумію, не з нашою кваліфікацією. От, скажімо, поцікавилися б у сусідньої Білорусі, як там розібралися з тими, хто мав нахабство претендувати на крісло бацьки. Сімох екс-кандидатів у президенти запроторили в бучегарню, одного навіть із дружиною, на них чекає від трьох до 15 років за підготовку державного перевороту – учіться! Ні, зрозуміло, Лукашенці втрачати нічого, його й без того на європейський паркет не запрошують. Гаразд, не подобається мінський досвід, зверніться до московського. Там одного непокірного олігарха звинуватили в тому, що він сам у себе вкрав 30 млрд грошей. І посадили, й сидить, і сидітиме ще років 14, і Європа з'їла, не вдавилася. Ось як треба! Якщо надійшло розпорядження із самого верху, має бути так: вилупив баньки з лоба – і все затрусилось. Оце, я розумію, виконавська дисципліна! А не так, щоб за півтора року не знайти нічого, крім якихось переговорів, у яких ніхто принаймні не торгував українською землею, якихось грошей, що пішли на пенсії, якихось машин «швидкої допомоги»... Кримінальну справу порушено в грудні, то що, впродовж наступного півріччя прокуратура спала? Не могли накопати хоч якусь бурову платформу або Межигір'я, або якісь відкати? Ви що, не знаєте наших людей? Їм не покажеш крадіжки – вони можуть повірити, що ця пані свята! Цього хочете? Просто, їй-Богу, саботажники якісь.

А суд? Я розумію, що кадровий голод, але ж не до такої міри. Чом би не знайти когось, у кого брови не смикаються? І чому стільки часу на телефоні? Важко було заздалегідь усе відрепетирувати? Я вже не кажу про голос, немовби його не годують. Бідолаха, лише з дворічним досвідом суддівської роботи, мало сам не зомлів, а його завдання – щоб не йому, а підсудним ставало зле. Припустімо, все для цього зробили, приміщення підібрали відповідне, але ж довести до кінця хіба не можна було? Навіщо на другий день додаткові кондиціонери ставити? Хто вас просив? Соромно стало, що європейські послы мокрі? Хай би звикали. Потім ця група підтримки... Навіщо цих, інтелектуалів коротко стрижених запустили, кому потрібні асоціації з першою особою? Треба було шукати інший тип обличчя, не таких класово близьких, а ще краще масовку з довгими но-

Тиждень
в історії

1 липня 1961 року

2 липня 1951 року

3 липня 1941 року

У Торонто (Канада)
відкрито пам'ятник
Тарасу Шевченкові

Газета «Правда»
засудила вірш
Володимира Сосюри
«Любів Україну»

Отямившись після шоку від
нападу Німеччини, Сталін
уперше виступив по радіо

26 червня

27 червня

28 червня

29 червня

У Москві затримано 10 осіб за публічне святкування дня народження Міхаїла Ходорковського

Ісландія почала офіційні переговори з Брюсселем про вступ до Євросоюзу

Польща офіційно завершила розслідування катастрофи під Смоленськом. Причиною трагедії названо помилку пілота

Суд над Юлією Тимошенко перенесли на 4 липня

Режисерові?

гами, ось у вас цілий університет культури гуляє, запитайте в колег, хто з їхніми послугами знайомий. І, заради Бога, не пускайте більше цієї Германівни, вона все псує. Щойно роззявить рота – миттю відчуєш симпатію до її опонента. Дійшло до того, що один аж ніяк не опозиційний політолог констатує: «Гадаю, влада ще наплачеться через цей суд». Звісно, істеблшмент неоднорідний, там різні групи впливу, плюралізм думок, так би мовити, але ж не настільки, щоб підставляти шефа.

Коротше, треба негайно рятувати ситуацію. Процес має бути візцево-показовим. Може, якогось режисера залучити? Ну не знаю... Може, в Горлівці є театральний інститут, звідти запросити? Немає бюджету? Запитайте у Фірташа, злі язики кажуть, що він висловлював особисту зацікавленість. А відмовиться – нагадайте йому про другий раунд у Нью-Йорку, там режисери дорожчі. Треба не боятися, шукати нестандартних рішень. Наприклад, молодь сміливіше залучати. Он знайшли ж прес-секретаря, вона відразу чай організувала на такій собі дачці для журналістів, але близьких до тіла, а всяких там Лещенків із Найємами та Чорновола, які ідею подали, навіть не потурбувала. Оце стиль, я розумію!

Панове на Банковій! А може, годі ганьбитись? Неважко вже було б зрозуміти, що з політичними процесами у вас теж не склалося. Мучитеся всім Європам на сміх. Якщо до таких безглузвих справ, як проти Тимошенко чи Луценка, буде прикручено обвинувальний вирок, – вам ніхто не повірить. І всі мрії про якіс єврозони розвіються. То, може, дати цим «процесам» померти як належить? Виборцям своїм якось уже поясните... Не вперше. Зате потім, коли раптом (раптом!) добіжить кінця ваш термін, і за все, що ви устигли, так би мовити, накерувати, вас самих захочуть судити, – може, і зглянуть на те, що ви такі схаменулись. А чи сподіваєтеся, що вас теж судитимуть так само мляво, тупо й бездарно? Чи я чогось не розумію, і це якраз ваша справжня прихована мета?

Юрій Макаров

Нові-старі кордони

Європейський Союз готовий відновити контроль на своїх внутрішніх кордонах, тобто на кордонах між деякими країнами-членами (йдеться насамперед про Грецію, Іспанію, Мальту), якщо ті самотужки не можуть виконати свої зобов'язання за Шенгенським договором. Це рішення прийняли на останньому саміті ЄС, що відбувся 23–24 червня в Брюсселі. Одна з причин такого реверсу в міграційній політиці – неконтрольований потік нелегальних мігрантів, насамперед із Близького Сходу та Африки. Країни Євросоюзу також обіцяють синхронізувати свою політику щодо надання притулку, яка не повинна сприяти зростанню кількості необґрунтованих заяв на його отримання й збільшення відповідних витрат національних урядів.

Також на саміті позитивно оцінили заходи грецького уряду з фінансової консолідації. Лідери країн – членів ЄС підтвердили, що надалі допомагатимуть Греції, а великий бізнес віднині має поділити цей фінансовий тягар відповідальності за проблеми єврозони з національними урядами. Планується також створити постійний фонд допомоги країнам ЄС зі статутним капіталом €500 млрд.

Залежний суд

Конституційний Суд передав судову систему під цілковитий контроль Банкової. Минулого четверга він виніс вердикт щодо окремих положень законів про судоустрій та про Вищу раду юстиції, конституційність яких оскаржувалася поданням 54 народних депутатів. Так, КС дозволив главі держави не тільки створювати, а й ліквідувати суди загальної юрисдикції. А також дав згоду на надання Державній судовій адміністрації права визначати кількість суддів у судах, право президента переводити їх з одного суду до іншого. Усі ці норми роблять суддю фактично цілковито залежним від політичної волі однієї особи, змушуючи його приймати рішення виходячи не з букви закону, а з потреб політичної сили, що перебуватиме при владі.

ФОТО: REUTERS

4 липня 2009 року

5 липня 1841 року

6 липня 1651 року

7 липня 1941 року

Помер Лео Мол (Леонід Молодожанін), канадський скульптор і живописець українського походження

Британський підприємець Томас Кук відкрив перше у світі туристичне агентство

Після поразки під Берестечком козаки Мартина Небаби зазнали поразку від Яна Радзивілла під Лоєвом

У ході Другої світової війни розпочалася оборона Києва

45% безробітної молоді

Такий показник зафіксувало донецьке статуправління — юні земляки президента прагнуть бути безробітними, аніж опановувати робітничі професії

154 населені пункти

були знеструмлені в Україні внаслідок негоди. Очікується повинь у басейні Дністра

\$72 млн

вкрала група українських хакерів з іноземних банківських рахунків. Інформація СБУ

5 ОБЛИЧ

МИКОЛА АЗАРОВ не помітив мільйон

«Я якось непомітно, відкладаючи частину зарплати на своєму рахунку, одержав майже мільйон гривень. Адже я вже 40 років дуже високооплачуваний [...] чиновник».

ВІКТОР ЯНУКОВИЧ (молодший) занепокоїв екологів

За даними Національного екологічного центру, син президента готує раллі у заповідниках.

МИКОЛА МЕЛЬНИЧЕНКО знову під слідством

За позовом Кучми суд визнав незаконною постанову Генпрокуратури від 2005 року про закриття кримінальної справи стосовно экс-майора Держохорони.

МУАММАР КАДДАФІ в розшуку

Міжнародний кримінальний суд у Гаазі видав ордер на арешт лівійського лідера. Реакція офіційного Тріполі — юрисдикція суду не поширюється на Лівію.

КРІСТІН ЛАҒАРД нова очільниця МВФ

До обрання на посаду директора-розпорядника МВФ пані Лаґард очолювала Міністерство фінансів Франції.

МАЙЖЕ СЕРЬОЗНО

ГРОМАДСЬКА ДУМКА

Право на безправ'я

Основними порушниками прав і свобод в Україні громадяни вважають президента, кримінальні структури, уряд та народних депутатів, міліцію. Про це свідчать результати опитування, проведеного до Дня Конституції соціологічною службою Центру Разумкова. Найбільше зауважень українці мають щодо суттєвого погіршення ситуації з дотриманням соціальних та економічних прав (право на

працю, достатній життєвий рівень, соціальний захист, право ведення власного бізнесу тощо) — 72,5% респондентів. При цьому 45,9% опитаних вважають, що ситуація з політичними правами та свободами українців (право обирати владу та бути обраним, право контролю за представницькими органами влади тощо) залишилася без змін, 45,6% — що погіршилася і лише 1,9% відзначили певні позитивні зміни у цій сфері.

Понад 30 тис. іноземців \$1,24 млрд

зареєструвалися торік для проживання в Україні. Здебільшого до нас їдуть мешканці колишніх радянських республік

витратить Японія на перевірку стану здоров'я громадян, постраждалих унаслідок аварії на АЕС Фукусіма-1

Президенція

«За моєї спиною – резиденція президента України Віктора Януковича. Ми в «Межгор'є». Полтора года назад я здесь был, с тех пор много изменилось – исчезло все советское». Такими словами відомий телеведучий Савік Шустер почав візит (разом з ще чотирма наближеними до тіла «акулами пера») до знаменитого маєтку «Межигір'я». Щоправда, блогери, які тямлять на мистецтві, з паном Шустером не погодилися й охрестили тамтешній антураж «величезною інсталяцією жлоб-арту». Втім, якщо проблему естетики можна «списати» на вічне «про смаки не сперечаються», з прагматичним аспектом існування цих «царських хоромів» миритися важче.

Дізнатися про те, за які гроші придбано й утримується комплекс, українські журналісти хочуть ось уже три роки, але їхнє бажання наптовхується на таке саме палке небажання оточення пана Януковича розкривати будь-які речі, що стосуються цього помешкання.

Вітчизняні ЗМІ не раз публікували численні розслідування на цю тему. З документів випливало, що близько 140 га колишнього заповідника де-факто приватизовано родиною президента. З коментарів влади поставав висновок, що сам він володіє на цій території лише 1,7 га. І тільки коли ці суперечності стали викликатися запитання в усьому світі, пан Янукович нарешті показав, де він живе.

На жаль, «маневри» господаря відразу дозволили журналістам запідозрити, що очільник держави показав зовсім не те. Надто прибрані кімнати, напрочуд відсортовані фрукти на столі, неймовірно гарненький басейн. Але річ навіть не в тім, належить чи не належить панові Януковичу вся решта гігантського комплексу «Межигір'я», ще століття тому визнаного архітектурною пам'яткою світового рівня. Ні, головне питання в іншому: звідки, власне, взяли у президента гроші навіть на 1,7 га та «скромний» будиночок під Києвом? Звідки вони в людини, яка все своє життя працювала на благо Вітчизни, тобто була чиновником, чії офіційні доходи аж ніяк не дозволяють такої краси?

КОРОТКО

Чорнобиль closed

На сьогодні поїздки, які здійснювалися з ознайомчою метою за посередництва туристичних операторів до Чорнобильської зони відчуження, призупинено. Згідно з повідомленням, це пов'язано з тим, що Генпрокуратура подала протест на наказ міністерства з надзвичайних ситуацій, яким було затверджено порядок відвідування території.

Торгівля українцями

Держдеп США оприлюднив доповідь про нелегальну торгівлю людьми у світі за 2011 рік. Зокрема, Україну зараховують до низки держав, уряди яких докладають зусиль, щоб покласти край торгівлі людьми, однак вони недостатні. Нашим чоловікам доводиться працювати за мізерну плату в Росії та інших країнах. Жінок змушують до проституції, дітей – до жебрацтва.

Архітектурне визнання

Головний корпус Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича включено до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Таке рішення було ухвалено під час 35-ї сесії Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Резиденція митрополитів Православної церкви Буковини і Далмації в Чернівцях (нині це головний корпус університету) була зведена в 1864–1882 роках за проектом чеського архітектора Йозефа Главки.

ЮНЕСКО проти «відновлення» Десятинки

Спільна моніторингова місія ЮНЕСКО та ІКО-МОС, яка вивчила стан збереження пам'яток світового значення в Україні, виступила з негативними рекомендаціями щодо планів влади і УПЦ МП звести храм на місці фундаменту Десятинної церкви.

Бацька без рейтингу

Згідно з останнім опитуванням, проведеним незалежним інститутом соціально-економічних та політичних досліджень NISEPI (Вільнюс, Литва), якби президентські вибори в Білорусі відбулися саме сьогодні, за Аляксандра Лукашенку проголосувало б менше ніж 30% білорусів. Частка виборців, які готові підтримати нинішнього главу держави, зменшилася з 53% (неофіційні дані) у грудні 2010 року до 29,3%.

Кати під судом

Трибунал, створений за участю ООН у Камбоджі, проводить перше слухання процесу проти чотирьох уцілілих лідерів «червоних кхмерів». Серед висунутих звинувачень – геноцид і злочини проти людства, які стосуються подій 1975–1979 років, коли в Камбоджі загинуло близько 2 млн осіб. Лідери «червоних кхмерів» заперечують усі звинувачення.

ФОТО: УНАН, ОЛЕКСАНДР ЧЕРНІВЦЬОВ

Найбільші порушники прав і свобод українців

«Україна-20»

Продовження. Початок в №22, №24

1994

1998

Привласнення країни

За відсутності у влади стратегії розвитку країни, економічних реформ та європейської інтеграції, а також неспроможності опозиції сформулювати змістовну альтернативу чи чинити результативний тиск на керівництво держави економічна система формувалася за логікою найменшого спротиву і швидкої наживи. Це призвело до створення в Україні олігархічної системи. Така система передбачала:

- Використовуючи різні методи (фінансові махінації, штучне створення заборгованостей, прямий силовий тиск) олігархи отримували у власність або під контроль свого менеджменту найприбутковіші (чи потенційно прибуткові) об'єкти, а саме підприємства металургії і хімії – фактично виробництво «напівфабрикатів» для інших, технологічних виробництв.
- Це сприяло подальшому спотворенню структури української економіки.
- Натомість інші галузі, зокрема машинобудування, високотехнологічні виробництва (які потребували серйозних інвестицій, перш ніж могли конкурувати на зовнішніх ринках), харчова і легка промисловість, занепадали. Навіть включення деяких підприємств до «імперій олігархів» не рятували їх, адже були для них сукупним, а не основним бізнесом.
- Малий і середній бізнес залишався успадкоємим (попри ухвалене 1998 року лояльне законодавство щодо спрощеної системи) – не мав доступу до дешевих кредитних ресурсів, до реальної приватизації, та й явно не міг конкурувати з олігархами, які бажали отримати під контроль ще й середній бізнес (ті самі легка, харчова промисловість, агробізнес, сферу високих технологій тощо).
- Пролобіювані олігархами пільги для власних підприємств створювали бюджетні дірки, які намагалися латати за рахунок податкового тиску на бізнес, що не мав лобістів відповідного рівня. Це неухильно погіршувало інвестиційний клімат у країні.
- Зрештою, державні рішення, прийняті не на основі всебічного аналізу ситуації, а під впливом приватних інтересів, були неефективними і часто породжували більше проблем, аніж вирішували.

Початки олігархізації

У другій половині 1990-х років в Україні склалася система управління, яка прирекла державу на бідність

Проведення докорінних реформ, що означає зміну способу дії, спілкування між собою, а згодом і мислення людей, потребує системних наполегливих зусиль. І появу сил, які були б об'єктивно зацікавлені в змінах. Без цього люди дбають лише про власний інтерес так, як вони його розуміють. Виникає «суспільство без цілі», у якому вмикаються механізми, успадковані людством ще з процесу еволюції. Починається його розшарування на загальну масу, яка переймається щоденним виживанням, і купку «щасливчиків», які змогли поставити всі наявні ресурси на службу собі. При тому ці «щасливчики» не завжди найрозумніші. Вони радше найспритніші у використанні своїх переваг, які виникають в умовах «суспільства без цілі»: зв'язків із сильними світу цього; здатності «урвати» те, до чого можна дотягнутися (не зважаючи на інтереси інших); вміння вистояти в боротьбі з собі подібними.

Небезпека такого стану, попри його пов'язаність із людською природою (точніше, її частиною), у тому, що він заздалегідь веде до викривленого розподілу ресурсів суспільства і не дозволяє йому повний виявити весь потенціал. Ті, хто міг би використати його, позбавлені цієї можливості.

Автори:
Ростислав Павленко,
Андрій Дуда,
Олег Іванов,
Сергій Балан

В Україні така ситуація склалася з перших років незалежності, коли стала очевидною неможливість влади сформулювати і втілити в життя системний план реформ, а не «клаптикові» заходи (див. *Тижень*, №24). Як і нездатність опозиції (і насамперед «демократичної») бути аналогом реформаторів у країнах Центральної Європи й сформулювати та реалізувати свій план. Відтак події було пущено на самоті.

ПОЖИВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

На початку 1990-х здавалося, що в країні формуються лише дві найбільші економічні сили. З одного боку, «червоні дирек-

тори» мали перші мільйони, а згодом і мільярди на схемах. Наприклад, на дерибані державного майна (історія з розпродажем Чорноморського пароплавства у всіх на слуху, можливо, через те, що тоді таки дійшло до кримінальної справи; інші подібні скандали залишилися у тіні). Або на посередництві під час такого розпродажу. Або – особливо після спеціального декрету 1993 року – на «пірамідових» трастах (московська МММ стала «брендом» такого «бізнесу», однак не бракувало й вітчизняних аналогів, приміром, «Омета» обіцяла 1000% доходності, залучила на свої орбіти до 12 тис. вкладників, однак 1995-го припинила виплату дивідендів).

Обидва середовища, проте, були надто численними. За доступ до ресурсів і влади точилася запекла внутрішньовидова боротьба, у якій мав виграти не просто найсильніший, а найприспосованіший до життя і діяльності в таких умовах.

ВНУТРІШНЬОВИДОВА БОРЬБА

Дороги до статусу олігарха були доволі різні. Це міг бути вплив на підприємства через контроль над постачанням критично необхідного ресурсу, насамперед газу чи нафти. На першому зміг побудувати бізнес-імперію Павло Лазаренко, а трохи піз-

СПОТВОРЕНА ВПЛИВОМ ОЛІГАРХІВ ЕКОНОМІКА БУЛА НЕ ЗДАТНА ВИКОРИСТАТИ ПОТЕНЦІАЛ ТА ЕНЕРГІЮ ВІЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

тори» – керівники великих підприємств, які здобули над ними контроль і за підтримки бізнес-ресурсів чинили вплив на політику. Саме виходець із цього середовища Леонід Кучма став спершу прем'єром, а потім президентом.

З іншого боку, зростала кількість скоробогатків, які отри-

Обрамлення олігархії

ПОДІЇ В УКРАЇНІ

ПОДІЇ НА ПОСТРАДІАНЬСЬКОМУ ТЕРЕНІ

17 березня 1993 року

Ухвалення урядом прем'єра Кучми декрету про трости, який створив легальну можливість формування «піраміди» із внесків громадян. Скасано 26 червня 1995 року через «недоліки в роботі довірчих товариств».

15 квітня 1994 року

Підписання Угоди про створення зони вільної торгівлі в СНД. Де-факто – профанація.

19 липня 1994 року

Вступ Леоніда Кучми на посаду президента України.

20 липня 1994 року

Спільна Заява президента Кучми, прем'єра Масола і голови Верховної Ради Мороза, у якій сторони підтверджували «об'єктивну необхідність узгодженої діяльності усіх гілок влади». Поручено вже в найближчій тижні: ВР не підтримала ініціатив Кучми, а той підпорядкував собі силові структури і керівників областей.

5 грудня 1994 року

Підписання Україною, Росією, Великою Британією і США Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї («Будапештського меморандуму»).

ніше наживали капітали діячі меншого калібру (проте не менших апетитів) на кшталт Ігоря Бакая (на початку 1990-х, а згодом після повалення Лазаренка) чи (майже через десятиліття) Дмитра Фірташа. Але їм було далеко до розмаху діяльності й планів Лазаренка. На відміну від більшості олігархів останній будовав не просто бізнес-імперію – систему, яка давала змогу керувати цілими галузями і регіонами. У системності, зокрема, секрет швидкого зростання й перемоги на виборах 1998 року очолюваної ним партії «Громада». Власне, системність дій экс-прем'єра була тим, що найбільше налякала як новоспечених олігархів, так і оточення президента Кучми. Об'єднання всіх цих кіл навколо витіснення Лазаренка – своєрідний прецедент. Тим більше що з його втечею противники знову заходилися боротися між собою.

Іншою методикою боротьби могло бути обплутування заводу-«жертви» контрактами з фірмами і банками, які штучно робили його боржником. ЗМІ у другій половині 1990-х рясніли історіями про подібні дії, що приписуються структурам та особам, які нині перебувають на орбітах групи «Приват». Наближеність до влади, формування тимчасових союзів з іншими використовували структури Віктора Пінчука і Костянтина Гри-

КАТАСТРОФІЧНО ЗБІЛЬШУВАВСЯ ТІНЬОВИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ

ВИМІРИ «ТІНІ» (1998–1999)

СПРОБИ ПОДОЛАТИ «ТІНЬ», ПІДВИЩУЮЧИ ПОДАТКИ І РОБЛЯЧИ ЖОРСТКИШІМ ЇХ ЗБИРАННЯ, ЛИШЕ ПОСИЛЮЮТЬ ПРОБЛЕМУ

За даними Держкомстатистики, ДПАУ, відкритих джерел

«ЦЕ ВОНИ В УСЬОМУ ВИННІ!»

Леонід Кучма:
«Коли парламент йде у відпустку, я – щаслива людина»

САМООЦІНКА

Павло Лазаренко:
«Я не політик. Я господар»

горишина. Зрештою на Донбасі утворився своєрідний «пакт» між очільниками підприємств і «молодими донецькими» (котрі досі уникають питання про те, як саме заробили свої перші мільйони): вони намагалися відстояти свою монополію в регіоні, не пускаючи до нього зайд, передусім дніпропетровських. З'ясування стосунків між цими групами було відкладено на потім і відбувалося вже здебільшого на початку ХХІ століття.

Деякі з кандидатів у олігархи, спираючись на підтримку влади, поєднували різну методику, надаючи за винагороду різні фінансові та юридичні послуги (зокрема, з доступу до офшорів), розширюючи свою присутність на ринках і намагаючись взяти під контроль монополістів із постачання електроенергії.

Прогнози. Про таку діяльність, наприклад, «київської сімки» (Віктор Медведчук, брати Суркіси, Богдан Губський та інші) докладніше йтиметься в наступних випусках «Спецпроекту».

Методи, використані за сприяння керівництва держави (дніпропетровські групи на старті діяли за протекцією Павла Лазаренка, який, своєю чергою, мав довіру президента Кучми; «київська сімка» знаходила підходи і до Кравчука, і до Кучми; донецькі відстоювали монополію вплив на владу в регіоні), не залишали шансів тим, хто прагнув захистити свої підприємства.

ЗАГРОЗИ ОЛІГАРХІЗАЦІЇ

Слово «олігархи» стало лайливим, відколи журналісти запозичили його в російських колег для позначення переможців у

28 грудня 1994 року

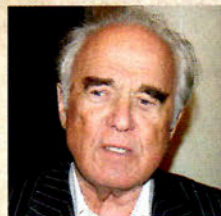
Ухвалення в першому читанні президентського законопроекту «Про державну владу та місцеве самоврядування», який передбачав владні повноваження (зокрема щодо контролю над урядом) на користь глави держави. Набрання чинності законом потребувало внесення змін до Конституції, однак прихильники президента не мали більшості в 2/3 голосів у парламенті. Боротьба навколо цього документа призвела до політичної кризи початку 1995 року.

27 січня 1995 року

Указ Кучми «Про фінансово-промислові групи в Україні», який створив легальну можливість для об'єднання підприємств у групи під контролем олігархів. 2 березня 1995 року Верховна Рада наклала на указ вето, однак він діяв до його скасування президентом як застарілого 27 січня 1999 року.

1 березня 1995 року

Відставка Віталія Масола – прем'єр-міністра, «усузданого» Кучмою від Кравчука. В. о. прем'єра став Євген Марчук, якого було звільнено 27 травня 1996 року «за створення власного іміджу» – публікування своєї «програми» статті.

17 березня 1995 року

Кінець «кримської непокорі». Верховна Рада ухвалила Закон «Про Автономну Республіку Крим», яким підтверджено її статус як невіддільної частини України, прописано статус правоохоронних органів в автономії, скасовано інститут президентства та низку актів, які суперечили українській Конституції. Президент Мешков був змушений емігрувати до Москви. Як стверджує у своїх спогадах Кучма, придушення кримського перевороту було погоджено з Борисом Єльциним.

8 червня 1995 року

Підписання Леонідом Кучмою і головою Верховної Ради Олександром Морозом Конституційного договору між ВР та президентом «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України». Запроваджено президентський рескрипт. Створено спільну (президент і парламент) конституційну комісію для підготовки нового Основного Закону.

1 січня 1995 року
Австрія, Фінляндія і Швеція приєдналися до Європейського Союзу.

6 березня 1995 року
Командування російської армії оголосило про цілковитий контроль над Грозним, столицею бунтівної Чечні.

26 березня 1995 року
Сім країн, що входили до Європейського Союзу (Бельгія, Франція, Німеччина, Люксембург, Нідерланди, Португалія та Іспанія), скасували прикордонний контроль на внутрішніх міждержавних кордонах і посилили його на кордонах з іншими країнами.

НЕЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКОНОМІКИ ПЕРЕДУСІМ ПОЗНАЧИЛАСЯ НА ФІНАНСОВОМУ СТАНІ НАСЕЛЕННЯ

ВВП НА ДУШУ НАСЕЛЕННЯ
(за паритетом
купівельної
спроможності)

У розвинених країнах цей показник становив

\$25–42 тис.

СЕРЕДНЬОМІСЯЧНА ЗАРОБІТНА ПЛАТА

1.427.708 (крб)

Мізерна зарплата виплачувалася
вкрай нерегулярно, часто
із затримками в кілька місяців.

ОФІЦІЙНИЙ КУРС УКРАЇНСЬКОЇ
ВАЛЮТИ (ЗА \$100)

1994 3.170.000 (крб)
1997 186,17 (грн)
1999 413,04 (грн)

МІСЦЕ УКРАЇНИ У СВІТІ ЗА ІНДЕКСОМ
ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ ООН

Враховує
стан здоров'я,
рівень освіти та реальну купівельну
спроможність населення.

З КОНСТРУКТИВНИМ ОПТИМІЗМОМ

В'ячеслав Чорновіл:
«Ми не виграли,
але і не про-
грали»

ДВОЗНАЧНІ ОБІЦЯНКИ

Віктор Пинзенік:
«Ми знецінили
ваші доларові
заощадження»

викривлених змаганнях, згада-
них вище. Однак самі герої цих
історій воліють називати себе
великим національним бізнес-
сом, підтримують благодій-
ницькі й меценатські проекти,
виплачують непогані зарплати
(принаймні для топ-менеджмен-
ту, часто найнятого з-закордону,
– прості робітники зазвичай не
рахуються). Зрештою, здобуття
контролю над підприємствами
на межі (чи за межею) фолу і за-
тягування їх до своїх «імперій»
– це не український винахід.

Однак, по-перше, нечесність
приватизаційних конкурсів, вико-
ристання юридичних махінацій
чи зв'язків у владі для встанов-
лення контролю над високорен-
табельними виробництвами по-
роджують у власників «піратське
ставлення» до призу, який їм ді-
стався. Замість того щоб вкладати
у розвиток, удосконалення, ефек-
тивність підприємств, їх здебіль-
шого визискують. Цьому сприяє
також розуміння, що незакон-
ність набуття власності рано чи
пізно може бути використана як
привід її відібрати. Тому олігархи
воліють не чекати віддачі від
вкладень у модернізацію, а отри-
мати з підприємства все, що
можна, тут і зараз.

По-друге, така логіка поро-
джує мотиви «егоїстичного»
тиску на владу. Наприклад, зрос-
тання цін на енергоносії під-
штовхує власників виробництв
не до інвестицій в енергозаоща-

9 листопада 1995 року
Україна першою з СНД стала
повноправним членом Ради Єв-
ропи. Було утворено Моніторин-
говий комітет, який мав пересвід-
читись у виконанні нею взятих на
себе зобов'язань щодо дотри-
мання прав людини.

11 березня 1996 року
Схвалення Конституційною комі-
сією остаточного варіанта про-
екту Основного Закону. Мороз і
деякі члени комісії від ВР заявля-
ють про надмірне зосередження
повноважень у руках президента.

28 травня 1996 року
Український уряд очолив Павло
Лазаренко. Схеми, основані на
монопольному постачанні газу в
країні «Єдиними енергетичними
системами», здобувають повну
державну підтримку.

28 червня 1996 року
Ухвалення Верховною Радою нової Конститу-
ції України після майже тримісячних дебатів і
«конституційної ночі». Ліві протестували
проти затвердження національної симво-
лики, привертаючи увагу громадськості до
«демонстративного» конфлікту. На цьому тлі
Кучми вдалося закріпити положення, які на-
дали йому визначальної ролі в системі влади.
Впровадження Конституції в життя потребу-
вало ухвалення понад 50 законів, з яких у на-
ступні роки було прийнято заздаледа поло-
вину.

2 вересня 1996 року
Запровадження національної
валюти – гривні. Карбованці
було перераховано в гривні за
курсом 100 000 крб/1 грн без
будь-яких обмежень і конфіс-
кацій.

9 червня
1995 року
Прези-
денти
України
і Росії зу-
стрілися в Сочі і домовилися про
розподіл Чорноморського флоту
навіпів, після чого Росія мала вику-
пити частку України.

14 червня 1995
Збройний напад чечен-
ських бойовиків на м. Бу-
дёнівське у Ставропольсь-
кому краї. Протягом пів-
тора року в Росії відбулося
понад 10 терактів у Москві,
Петербурзі та на Кавказі, у
яких загинули десятки і по-
страждали сотні людей.

30 липня 1995 року
Представники Чечні
та Росії підписали у
Грозному мирну угоду.

19 листопада
1995 року
Колішній кому-
ніст Олександр
Квасневський ви-
грав у Польщі ви-
бори у президента Леха Ва-
ленси, набравши 51,7% голо-
сів виборців (23 грудня
Квасневський приніс присягу).

3 квітня 1996 року
Угода про створення
Співдружності Росії
та Білорусі.

30 серпня 1996 року
У Хасав'юрти підписано з Чечнею
мирні угоди, що передбачали по-
вне виведення російських військ із
Чечні, проведення демократичних
виборів, рішення
щодо ста-
тусу Чечні
відклада-
лося на
п'ять років.

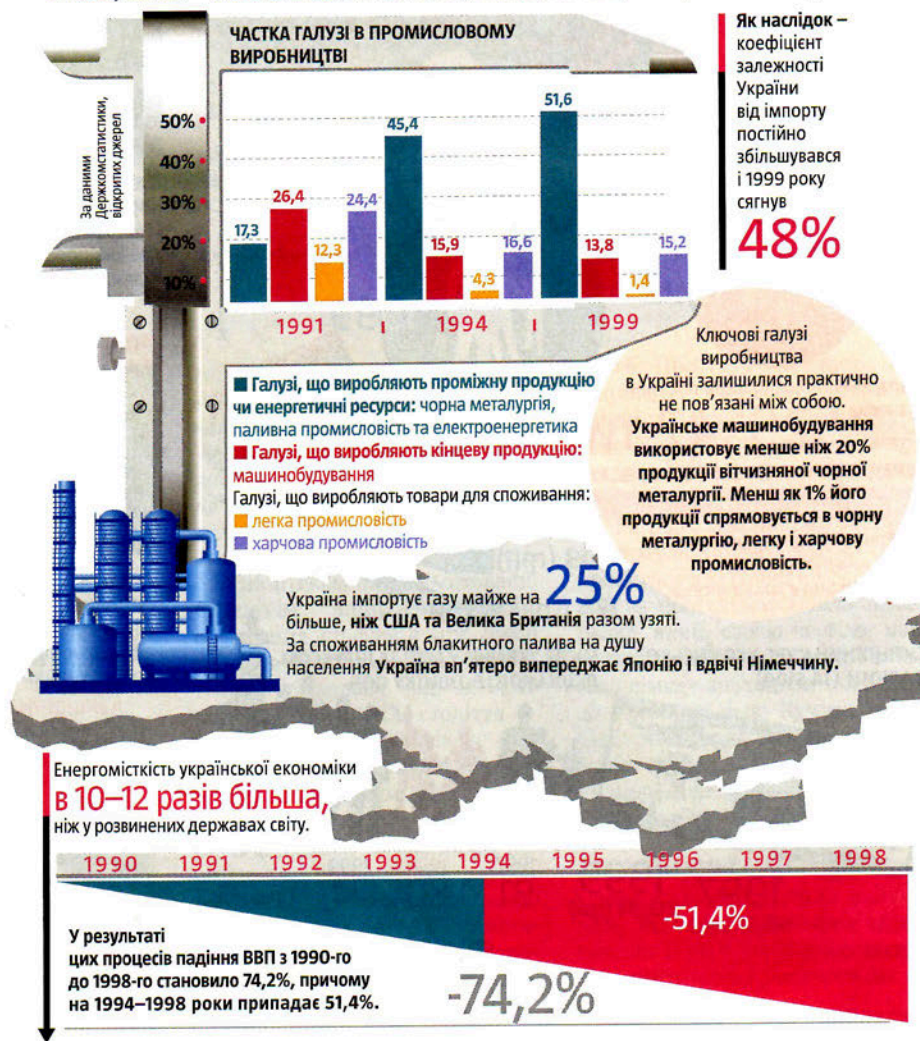

дження, а до вимог будь-що знизити тарифи. Влада, залежна від олігархів, не може протистояти досить наполегливому тиску. Звідси й коріння харківських угод.

По-третє, олігархізація спотворює структуру економіки, пригнічує ініціативу і залишає лише невеликі гетто для розвитку середнього класу (насамперед малого і середнього бізнесу, який в інших країнах створює до 60% ВВП, а головне – забезпечує нові робочі місця та ідеї для економічного зростання). Адаже основні ресурси (і власні, і бюджетні, до яких отримують доступ) олігархи спрямовують на заволодіння підприємствами, що швидко дають прибуток (передусім металургія, хімія тощо), та їх обслуговування. Однак і наблизитися на чесних засадах до інших галузей не дають змоги. Впливаючи на умови приватизаційних конкурсів, на визначення правил гри в економіці загалом, вони роблять конкуренцію заздалегідь не вигідною. Приклад – «мала приватизація», яка проводилася 1995-го. За рік 90% малих і середніх підприємств змінили форму власності з державної чи комунальної на приватну, понад 3/4 з них збільшили обсяги реалізації, розширили коло клієнтів і створили нові робочі місця. Однак вони ж потрапили під прес податкової машини, що задумувалася як механізм латання за рахунок підприємств бюджетних

НЕЕФЕКТИВНІСТЬ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ ПОСИЛЮВАЛАСЯ:

зростала питома вага технологічно відсталих, «брудних» виробництв та енергетики, зменшувалася – високотехнологічного і виробництва товарів широкого вжитку.

31 травня 1997 року
Підписання в Києві системних українсько-російських Договорів «Про дружбу, співробітництво і партнерство» й «Про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України».

Червень 1997 року
Ухвалення нового законодавства про податок на додану вартість та оподаткування прибутку підприємств. Сотні правок, що вносилися згодом до цих документів, надавали пільги підприємствам і галузям, які були спроможні їх пролобіювати.

18 червня 1997 року
Павла Лазаренка звільнено з посади прем'єр-міністра. Готуючись до виборів 1998 року, він почав створення власної політичної сили – партії «Громада».

9 липня 1997 року
Підписання в Мадриді Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору (НАТО). У разі загрози безпеці України вона може розпочати з НАТО «відповідні консультації».

10 жовтня 1997 року
Оголошення президентами Грузії, України, Азербайджану та Молдови під час саміту Ради Європи в Страсбурзі про створення Організації за демократію та економічний розвиток ГУАМ («пращури зробити більш ефективним розв'язання економічних проблем та забезпечити роботу європейсько-азійської транспортної комунікації»).

18 листопада 1996 року
Вибух будинку в м. Каспійську (Республіка Дагестан), у якому проживали сім'ї прикордонників. 67 людей загинули.

2 квітня 1997 року
Договір про Союз Росії та Білорусі.

12 травня 1997 року
Договір про мир і принципи взаємовідносин між РФ і Чеченської Республікою Ічкерія.

23 травня 1997 року
Підписання Статуту Союзу Білорусії та Росії.

дірок, які виникли внаслідок неефективного управління і неспроможності влади спрямовувати в державну скарбницю кошти олігархів.

До сьогоднішніх умов ведення бізнесу в Україні залишаються одними з найгірших у Європі (за визначенням багатьох міжнародних інституцій) із відповідними наслідками для створення робочих місць, розвитку економіки й добробуту людей. Не врятувало навіть запровадження 1998 року спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності. Хоча вона значно поліпшила становище дрібних підприємців, уся економічна система (структура попиту, доступ до кредитів, поведінка контролюючих органів), уже сформована впливом олігархів, була не здатна використати потенціал та енергію вільного підприємництва.

«КУЧМІЗМ» І БОЛОТО

Події в політичному житті 1994–1998 років великою мірою є наслідком формування олігархічної системи. Найчастіше згадують про ухвалення Основного Закону і становлення «кучмізму». Ці речі взаємопов'язані.

Найбільше зауважень до Конституції України в редакції 1996 року в експертному середовищі викликала «надмірна концентрація повноважень у руках президента». Він де-факто одноосібно призначав і звільняв не тільки прем'єра, а й

міністрів, голів місцевих адміністрацій, підпорядковував собі силових міністрів. Щоправда, парламент мав дати згоду на призначення голови Кабміну і міг оголошувати уряду вотум недовіри. Однак парламенти, які обиралися до 2006 року в Україні, через політичну фрагментацію і поляризацію (зокрема, наближеність до різних олігархів) не могли повноцінно використовувати свої повноваження.

Роздрібненість парламентських фракцій породжує непослідовність і нестабільність законодавства, притаманні українській політиці. Це створювало проблеми для законодавчого забезпечення необхідних реформ і було зручним аргументом на користь подальшого посилення влади президента. Зокрема, видання Кучмою указів, що мали силу законів, які спряли олігархізації або давали преференції окремим сильним світу цього.

Кучма використовував розбіжності між олігархами у грі «поділяй і володарюй», за умовами якої учасники трималися достатньо близько від президента, аби не втратити інтересу до неї та її здобутків (і не задумуватися про можливість зміни правил, а то й арбітра), і водночас достатньо далеко, щоб не здобути очевидних переваг над конкурентами (аби не виникло бажання самому стати арбітром).

РЕАЛЬНА ВЛАДА В КРАЇНІ НАЛЕЖИТЬ...

Така система дістала в журналістів назву «кучмізм», яка прижилася, характеризуючи «поміркований» авторитаризм в Україні кінця 1990-х – початку 2000-х років. Життєздатність «кучмізму» зберігалася не лише завдяки державному примусу й підпорядкуванню президентів силових та правоохоронних структур. Практично всі олігархи та інші основні політичні гравці були – вільними чи невольними – співавторами режиму.

У свою чергу, з антикомуністичного і національного руху не постала контреліта. Деякі його представники пішли обслуговувати владу, дехто намагався бути конструктивною опозицією, сподіваючись на свій шматок пирога, і ніхто не запропонував суспільству реалістичної альтернативи.

Надії на таку альтернативу з'явилися вже значно пізніше, але їм так і не судилося справдитися. ■

24 вересня 1997 року

Ухвалення нового закону про вибори до ВР. 50% депутатів обираються за партійними списками (встановлено 4% бар'єр), 50% – у мажоритарних округах.

29 березня 1998 року

Вибори до Верховної Ради України. Взяли участь 30 політичних партій і блоків, з яких пройшли 8.

7 липня 1998 року

Обрання після тривалої «спікеріади» головою ВР Олександра Ткаченка із Селянської партії України. Згідно з популярною версією, за цим стояв радник Кучми Олександр Волков, який впливав на процеси в парламенті. Призначення спікером одіозної фігури давало змогу виконавчій владі пояснювати неефективність політики «неконструктивністю» парламенту.

14 вересня 1998 року

Порушення Генеральною прокуратурою України кримінальної справи проти Павла Лазаренка за розкрадання державного майна в особливо великих розмірах.

17 лютого 1999 року

Верховна Рада зняла депутатську недоторканність із Лазаренка. За тиждень перед цим він виїхав з України, був затриманий у Швейцарії й виданий США.

23 березня 1998 року

Відставка Віктора Черномірдіна з посади голови уряду РФ. На його місце 24 квітня буде призначено Сергія Кірієнка, якого через молодість прозвали «Кіндер-сюрпризом».

17 серпня 1998 року

«Чорний понеділок». Різка загострилася економічна криза в Росії. Уряд заявив про дефолт за внутрішнім боргом. Обвальне знецінення рубля. Економіка України потерпає насамперед через інтегрованість із російською і залежність від замовлень тамтешніх контрагентів.

23 серпня 1998 року

Відставка уряду Кірієнка. 11 вересня 1998 року з третьої спроби Державна дума призначить головою уряду РФ Євгенія Прімакова.

Український олігархат

Перші кроки

Рінат Ахметов

Нинішні статки оцінюють у \$16–17,8 млрд. Найбагатша людина України. Депутат Верховної Ради від Партії регіонів. Доходи отримує більш ніж від 90 підприємств, які прямо чи опосередковано контролює найбільша в країні компанія «Систем Кепітал Менеджмент» (СКМ). Чисельність співробітників підприємств, які обертаються на її орбіті, — понад 160 тис. осіб.

Народився 21 вересня 1966 року в Донецьку в сім'ї шахтаря.

Деякі джерела припускають, нібито за радянських часів був професійним картьєрем; у ЗМІ фігурують версії і про іншу нелегальну діяльність. Однак Ахметов, звернувшись до Лондонського суду, домогся визнання цих матеріалів «наклепом».

1995 року стояв біля витоків «Донгорбанку», який об'єднав активи низки «молодих донецьких» (не пов'язаних із традиційною «елітою» тогочасного Донбасу — «червоними директорами»). Від 1996-го — президент футбольного клубу «Шахтар» (по смерті 15 жовтня 1995-го Ахатя Брагіна, якого вважали кримінальним авторитетом на прізвище Алік Грек). За деякими даними, «успадкував» не тільки ФК, а й структури загиблого. Невдовзі пішов із життя Євген Щербань — ще одна вагома постать регіону. До кінця 1990-х Ахметов фактично став там найвпливовішою людиною, випереджаючи інші місцеві групи (Індустріальний союз Донбасу, концерн «Енерго» тощо). Він витіснив із краю структури, підпорядковані Павлові Лазаренку. На завершення було змінено владу в Донецькій області: 14 травня 1997 року ставленик Лазаренка,

голова тамтешньої ОДА Сергій Поляков, пішов у відставку. Його змінив Віктор Янукович, якого підтримував Ахметов. Найвідповідальніші посади в бізнесі останній довірив лише найближчим родичам: головою ревізійної комісії ЗАТ «СКМ» є дружина Лілія, наглядову раду ЗАТ «СКМ» очолює мати, Някія Насредініва.

ОСНОВНА СТРАТЕГІЯ

У деяких публікаціях стверджували, що в 1990-х було практиковано методи «примусу до продажу бізнесу». Пізніше мало місце активне застосування «владного ресурсу» в лобюванні своїх інтересів: приватизація державних підприємств із використанням зв'язків у владі, отримання преференцій для власних компаній (особливо гірничо-збагачувальної галузі) з Державного бюджету, одержання доступу до ресурсів, підконтрольних державі. На сьогодні позиціюється як підприємець, який хоче робити «чесний бізнес».

Ігор Коломойський і «Приват»

Статки оцінюють у \$2,5 млрд

Основні попутники: Геннадій Боголюбов, Олександр Дубілет, Сергій Тігіпко

Слова «Коломойський» і «Приват» для багатьох — синоніми. Насправді групи з такою назвою формально не існує. Натомість є кілька десятків різних напрямків бізнесу, які належать співвласникам ЗАТ КБ «ПриватБанк» (на сьогодні великими акціонерами залишилися тільки Коломойський — 45,01% — і Боголюбов — 44,99%) та їхнім найбільшим партнерам.

Кожною окремою галуззю чи бізнес-напрямком опікується один із тримачів акцій.

Ігор Коломойський (народився 13 лютого 1964 року) відіграє провідну роль у пулі партнерів, виступаючи здебільшого в ролі «головного» з них. Завдяки цьому статусові, а також майже цылковитий неупублічності решти партнерів він бачиться єдиним упізнаним представником «Приват»-конгломерату.

Ще від середини 1980-х Коломойський із друзями займався постачанням в Україну комп'ютерів. Разом із Геннадієм Боголюбовим заснував підприємство, що імпортувало оргтехніку з Південно-Східної Азії, і започаткував компанію під назвою «Сентоза». Розвиток «Привату» почався з нафтотрейдерства.

1992 року чотири компанії: ТОВ «Віст», ТОВ «Сентоза», ТОВ «Сом» і ЗАТ «Приват-інтертрейдинг» створили ЗАТ КБ «Приват-Банк». Ініціатором цього нібито був Сергій Тігіпко. Ставши першим керівником фінустанови, він пропрацював там до 1997 року, коли пішов до уряду на посаду віцепрем'єра. Продавши свою частку, акціонер забрав при цьому частину активів групи.

Щодо більшості проектів стратегія співвласників «ПриватБанку» полягала у здійсненні портфельних інвестицій та отриманні максимуму прибутку за найкоротший термін. Менеджмент і співробітники колишніх «приватівських» підприємств чорної металургії та гірничорудного сектору, проданих «Євразу», досі з жахом згадують колишніх власників, які повністю ігнорували екологічні та соціальні проблеми на виробництві. Лічне банківський і харчовий напрямки бізнесу групи можуть похвалитися наявністю довгострокової стратегії розвитку. В ЗМІ «приватівців» часто звинувачували в рейдерстві — вони підбирали високорентабельні підприємства, які було легко захопити юридично через недосконалу структуру власності.

Найгучнішими стали історії за участю «Приват-інтертрейдингу» та двох металургійних гігантів — Дніпровського МК імені Дзержинського (ДМКД) та Дніпровського МЗ імені Петровського (ДМЗП). Заводи потрапили під неформальний вплив групи через кредиторську заборгованість перед

нею. І, хоча приватизував їх ІСД, «Приват» невдовзі викупив ДМЗ імені Петровського через складну ситуацію з постачанням сировини та борги підприємства. У середині 1990-х «Приват» почав освоювати феросплавний бізнес спільно з Костянтином Григоришином: 1996 року вони здобули більш ніж половину акцій Орджонікідзевського й Марганецького ГЗК. А вже наприкінці 1990-х «Приват» отримав від Григоришина лише за \$30 млн його частку в коксохімічних підприємствах «Баглейкокс» та «Дніпродзержинський КХЗ». За розповідями самого власника, в іншому випадку йому погрожували втручанням бандитів. На етапі становлення «Приват» активно використовував політичний «дах» в особі дніпропетровського голови ОДА Лазаренка та президента Кучми. Потім публічним лобістом групи в урядах того ж таки Лазаренка, Пустовойтенка і Ющенка став Сергій Тігіпко. На відміну від багатьох фінансово-промислових груп «Приват» не має власної політичної сили. Як і в підприємництві, він

віддає перевагу ситуативним союзам, вважаючи це ефективнішим і дешевшим інструментом захисту своїх інтересів. Основна стратегія бізнесу: портфельні інвестиції; максимум прибутку за найкоротший термін; підбирання того, що погано лежить; розставляння своїх людей на державних підприємствах та в органах влади для лобіювання власних бізнес-інтересів.

ОСНОВНА СТРАТЕГІЯ

Активне використання судів і державного реєстратора у взятті під контроль високорентабельних підприємств, зокрема з недосконалою структурою власності; ведення юридичних воєн; установлення контролю над підприємствами через призначення «свого» менеджменту з одночасним блокуванням скликання зборів акціонерів; використання статусу «міноритарія» для примусу бізнес-партнерів до продажу своїх часток (судові позови, зірвання зборів акціонерів тощо); розставляння своїх людей в органах влади для лобіювання власних бізнес-інтересів.

Віктор Пінчук

Статки оцінюють у \$3,3 млрд
Власник інвестиційно-консалтингової групи EastOne, яка супроводжує нові інвестиції та наявний портфель активів, що охоплює понад 20 бізнесів і широкомасштабних проєктів, зокрема трубно-колісну компанію «Інтерпайп», медіа-ресурси (телеканали СТБ, «Новий», ICTV, М1, М2, газета «Факти і коментарії», видавництво «Економіка», яке випускає газету «Дело», журнал «Інвестгазета»), страховий бізнес (СК «Росія» та інші). До його бізнес-структури входять, приміром, Новомосковський трубний завод, Нікопольський завод безшовних труб, Нижньодніпровський трубопрокатний завод, Нікопольський завод феросплавів, банк «Кредит Дніпро» (заснований 1993 року). Підприємець контролює Дніпровський завод із ремонту та будівництва вагонів, Херсонський комбайновий завод, авіакомпанію «Аеросвіт» та інші підприємства.

Народився 14 грудня 1960 року в Києві. Від 1981-го до 1983 року працював на великих підприємствах Дніпропетровщини: від лаборанта в Дніпропетровському металургійному інституті, різальника холодних труб на Нижньодніпровському трубопрокатному заводі до старшого наукового співробітника НДПІ трубної промисловості.

Павло Лазаренко

Нинішні статки — сума невідома

Вважають, що деякі активи Лазаренка досі контролюють близькі йому люди, пов'язані, зокрема, з БАТ «Агрофірма імені Горького», ТОВ «УкрАнт Консалтинг Лтд», страховою компанією «Оранта-Дніпро», КБ «Земельний капітал», низкою ЗМІ.

Народився 23 січня 1953 року на Дніпропетровщині в сім'ї колгоспників.

У 1984–1992 роках — на партійній та керівній роботі, зокрема в аграрному секторі області; заступник голови облвиконкому. У 1992–1995-му — представник президента України в тій-таки територіально-адміністративній одиниці.

Від вересня 1995-го до травня 1996-го — перший віце-прем'єр.

Від травня 1996-го до липня 1997-го — прем'єр-міністр України.

Під час роботи на Дніпропетровщині про нього говорили як про господаря краю. А після недовгого перебування в кріслі очільника уряду — ще і як про одного з найбагатших та найвпливовіших політиків України, котрий «поклав око» на всю державу, і як про реального суперника президента Леоніда Кучми.

Основні доходи пов'язують із постачанням на вітчизняні підприємства російського газу через корпорацію «Єдині енергетичні системи» Юлії Тимошенко. Залучені кошти вкладав у придбання чи взяття під контроль підприємств та галузей як у Дніпропетровській об-

ласті, так і по Україні (зокрема, вів «бізнес-війну» з донецькими групами за контроль над підприємствами регіону). Сам говорить про те, що дав «путівку у великий бізнес» іншим дніпропетровцям: Вікторові Пінчуку, Сергієві Тігіпку, Ігореві Коломойському. Після відставки з поста прем'єра Лазаренко став лідером парламентської фракції «Єдність». У вересні 1997 року очолив Всеукраїнське об'єднання «Громада» (створене 1994 року соратником Юлії Тимошенко Олександром Турчиновим; Тимошенко стає заступником Лазаренка в партії). У 1998–2002-му — народний депутат України III скликання. Лідер фракції «Громада» (партія на виборах зуміла подолати чотиривідсотковий «прохідний» бар'єр). У лютому 1999 року Верховна Рада позбавила Лазаренка депутатської недоторканості, дозволивши Генпрокуратурі притягнути його до кримінальної відповідальності. Того самого місяця колишнього главу українського Кабміну затримали в аеропорту Нью-Йорка з паспортом громадянина Панами на руках — за спробу незаконного в'їзду на територію США. Він попросив у американської влади політичного притулку. Однак замість привітного прийому від заокеанської сторони одержав цілий букет звинувачень. Ішлося про відмивання грошей на \$280 млн. За вироком американського суду (Сан-Франциско, Каліфорнія) визнаний винним у фінансових зловживаннях на суму близько \$5 млн. У серпні 2006 року засуджений до дев'яти років в'язниці й штрафу \$10 млн. Зараз доводить свою невинуватість.

ОСНОВНА СТРАТЕГІЯ

Використання фаворитизму, родинних зв'язків на найвищому державному рівні, владного ресурсу для приватизації за заниженою ціною високоліквідних підприємств, отримання офіційних преференцій під час реалізації бізнес-проєктів.

Бізнес Пінчука розпочався 1990-го в Дніпропетровську зі створення інвестиційно-наукової групи «Інтерпайп» (спільно з першим тестем Володимиром Аршавою, товаришем Павла Лазаренка, власною матір'ю і дружиною). До того, як серйозно взятися до металотрейдерства, «Інтерпайп» був дилером газової компанії «Ітера». Для цього була створена корпорація «Співдружність» (між «Інтерпайпом» та «КУБом» Юлії Тимошенко), яка займалася імпортом туркменського й російського газу. Після виходу 1995 року зі «Співдружності» його комерційних ланок Пінчук переключався на металургію (зокрема, виробництво і продаж труб), банки та ЗМІ. У політиці Пінчук спочатку приєднався до тодішньої «партії влади» НДП, згодом підтримував проєкт Трудової партії. Підтримка самостійних проєктів — «Команди озимого покоління» (2002) і «Віче» (2006) з Хоросковським та Богословською на чолі не дала бажаних результатів: жоден із блоків не подолав бар'єра.

ОСНОВНА СТРАТЕГІЯ

Використання владного ресурсу заради отримання преференцій для підконтрольних підприємств.

«Київська сімка»

Нинішні статки – сума невідома
Полутники: Віктор Медведчук, Валентин Згурський, Григорій та Ігор Суркіси, Богдан Губський, Юрій Карпенко, Юрій Лях (загинув 2004-го)

Формування «київської» фінансово-промислової групи почалося ще за часів СРСР – 1989 року. І пов'язують його насамперед з ім'ям Валентина Згурського – вельми впливового в радянській Україні функціонера, голови київського виконкому. Він і досі очолює наглядові ради ЗАТ «Футбольний клуб «Динамо», промислово-фінансового концерну «Славутич» і ЗАТ «Український кредитний банк». Бізнес-історія «київської групи» розпочалася зі створення 1992 року через офшорні фірми, зокрема «Берлі менеджмент» і «Ньюпорт менеджмент», багатопрофільного концерну АТ «Національний інвестиційний фонд «Омета XXI століття». Його структурними підрозділами стали «Омета-траст», «Омета-Інвест», «Омета-Інстер» і «Омета-прайвіт». У цих структурах виявляються інші партнери: Богдан Губський був заступником голови наглядової ради стра-

хової компанії «Омета-Інстер», а очолював цю раду Григорій Суркіс.

До числа засновників «Омети» ввійшла міжнародна адвокатська компанія «Бі-ай-ем». Своєю чергою, в списку засновників «Бі-ай-ем» значаться розміщена в Хайфі (Ізраїль) адвокатська контора «Бен-Ізраель і К^о», а також Віктор Медведчук, Григорій Суркіс, Ігор Суркіс, Валентин Згурський, Юрій Карпенко, Богдан Губський та Юрій Лях – уся «сімка».

1992 року структури групи імпортували в Україну нафту для внутрішньої реалізації. На початку 1993-го «Омета XXI століття» випускає цінні папери на загальну суму 400 тис. крб. Дивіденди за цими паперами досягали 1000%. На середину 1990-х стати акціонерами «Омети» бажали близько 12 тис. осіб. Однак 1995-го концерн припинив виплату дивідендів.

1994-го комерційні структури «сімки» утворюють ЗАТ «Промислово-фінансовий концерн «Славутич». Багатопрофільне підприємство працює на ринках енергоносіїв, нафтопереробки, зерна, цукру, металу тощо.

ОСНОВНА СТРАТЕГІЯ

Використання владного ресурсу (через близькість до нього) для приватизації за заниженою ціною високоліквідних державних підприємств, отримання в управління пакетів високорентабельних компаній (насамперед, обленерго), набуття податкових пільг (у 1990-х за допомогою створення спільних підприємств), задіяння вексельних схем у розрахунках із державними підприємствами; опоненти й колишні бізнес-партнери заявляли в ЗМІ про відбирання їхнього бізнесу представниками «київської сімки».

Губський стає в ньому головою ради директорів, Григорій Суркіс – президентом. 1998 року, за деякими даними, споживачами нафтопродуктів цієї бізнес-групи були понад 2 тис. великих клієнтів. У 1997–1998-му «Славутич» узагалі звільнили від сплати ПДВ на ввезення нафти. Держбюджет не дорахувався понад 3 млрд грн податків. На газовому ринку концернові практично одноосібно надали право проводити розрахунки з Туркменістаном за отримане блакитне паливо, у результаті чого борг України 1994 року зріс на \$243,6 млн. Бізнес «сімки» активно розвивався й розгалужувався. Окремі види прибуткової діяльності почали розробляти «Славутич-Нафта», «Славутич-Агро», ЗАТ «Український газовий комплекс». До неї приєдналося й ЗАТ ФК «Динамо» (Київ), яке очолив Суркіс-старший.

Крім того, в межах групи діяло українсько-американське СП «Динамо-Атлантик», де «смотрящим» поста вили Суркіса-молодшого, що «розрулював» операції з безмитного ввезення та реалізації на внутрішньому ринку величезних партій спиртного й тютюнових виробів, які йшли через це підприємство без сплати мит.

Хоча після виборів 1994 року новий президент Кучма відсунув групу від впливу на владу, вже 1996-го їй вдається знову наблизитися до керманців держави, зацікавивши своїми послугами вже нового гаранта. Від 1998 року «сімка» здобуває політичне прикриття – бере під контроль Соціал-демократичну партію України (об'єднану).

Про руйнівні наслідки для держави олігархічно-люмпенської моделі економіки читайте в найближчих числах **Тижня**

АТРИБУТИ ЕПОХИ

Усі матеріали: за даними відкритих джерел

Втеча до Румунії

Десятки тисяч українців купили собі інше громадянство

Автор:
Денис
Данько,
журналіст
програми
«Гроші», 1+1

Спрощений режим перетину кордону? Виїзд до Європейського Союзу без візи? Влада щороку обіцяє пришвидшити ці процеси, але чомусь отримати заповітний «шенген» стає все важче. Утім, майже 50 тис. наших співвітчизників вирішили проблему з Європою вже давно. І головне – назавжди. Кожен з них має два паспорти: український і... румунський.

ПОШУКИ КОРИННЯ

В архівах Чернівецької області останні кілька років справжній аншлаг. Тисячі українців ладні заплатити чималі гроші за свій родовід. Їх цікавить лише одне: документальне підтвердження, що їхні предки (дід, прадід, якийсь інший родич – сьома вода на киселі – байдуже, головне, щоб документ був написаний румунською) колись жили під юрисдикцією Бухареста. А ця юрисдикція до 1940 року поширювалася на всю Буковину та частину Одещини (кордон між Україною та Великою Румунією проходив Дунаєм). Тепер усі, чий предки жили під «румунами», можуть отримати за це компенсацію – стати громадянином країни Європейського Союзу.

Щасливі власники румунських паспортів чесно зізнаються: зробили собі червоні корочки із золотим орлом, щоб черг у посольствах не вистоювати. Та й дешевше один раз заплатити за паспорт, ніж щоразу – за візи.

За підрахунками незалежних експертів, в Україні живе близько 50 тис. громадян із румунськими паспортами. Професор Чернівецького університету Анатолій Карташов переконаний, що вітчизняний уряд не може спокійно спати, допоки на нашій території є невизначені, а фактично нелегітимні громадяни з подвійним статусом. Як приклад учений наводить конфлікт дворянської давності між Грузією та РФ, коли Москва, начебто захищаючи російських

громадян, що мешкають на території Південної Осетії, розпочала війну із суверенною Грузією. Хіба не може Румунія колись вчинити так само? «Події грузинсько-російської війни засвідчили, як брутально і як небезпечно широко можуть тлумачитися права захисту своїх громадян за кордоном аж до використання всієї військової машини», – каже Карташов.

Сама ймовірність збройного конфлікту за територію між Україною і Румунією нині видається нісенітницею. Та в генштабах міністерств оборони обох країн до цього ставляться цілком серйозно, принаймні вони теоретично розглядають можливість війни.

Тим часом румунські мововладці переконають: їхня держава лиха Україні не бажає. А те, що два роки тому вона спростила процедуру отримання свого громадянства для мешканців окремих територій, то це більше стосується Молдови та інших країн, де подвійне громадянство дозволене. Ось тільки на сайті консульства і в газеті «Офіційний вісник Румунії» чомусь припинили публікувати списки румунізованих українців. Можливо, тому, що їх стало надто багато і всі вони – порушники закону?

КУПЛЮ БАТЬКІВЩИНУ. НЕДОРОГО

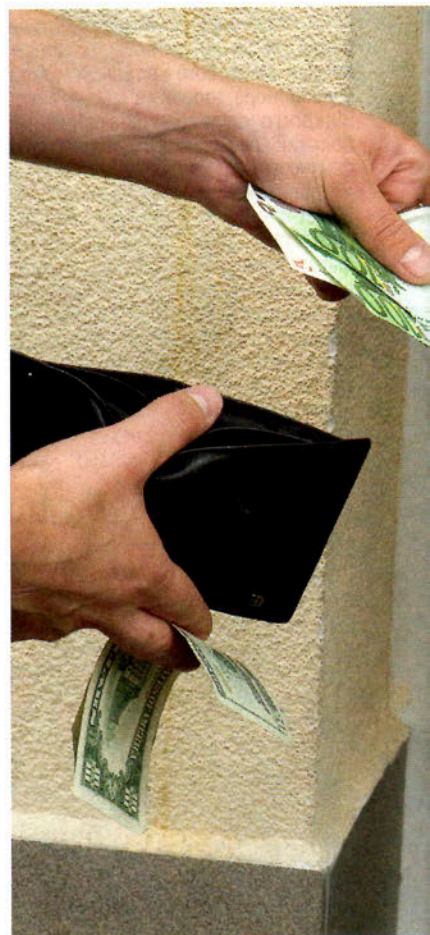
У Чернівцях, Луцьку, Львові й навіть Києві працюють десятки компаній, які за невелику плату перемалюють ваше генеалогічне дерево. Рекламують свої послуги в інтернеті. У Чернівцях найдешевше. Фірму обираю навмання, за оголошенням, яке висить на електроопорі навпроти румунського консульства.

Зустріч із торгівцями батьківщиною відбувається на нейтральній території – у сквері біля готелю «Буковина». Два хлопці років по 30–35 докладно розписують процедуру купівлі румун-

ського паспорта: спочатку треба знайти предків-румунів. Чесно зізнаюся, що не маю таких зовсім. «А дід-баба? Їхні прізвища які?» – цікавиться «брокер». «Зубенко, Лахуба, Зима, Боярин», – відповідаю. «Не переживай, намалюємо і тобі румунське коріння», – вітає мене.

Здати документи на «паспорт» можна в Чернівцях, прикордонній Сучаві або Бухаресті. «Ми тобі візу відкриваємо, і їдеш з нами до Бухареста, – продовжує ділок. – Сам здаєш документи. Усе офіційно».

Якщо в Бухаресті приймуть документи, це вже стовідсоткова гарантія того, що румунське громадянство мені врешті нададуть. Приблизно за рік.

Щоб змінити батьківщину, потрібно €2 тис. У столиці порядок цін дещо інший. Якщо є справжнє коріння – €1,5 тис., якщо його треба купити, доведеться викласти на €5 тис. більше.

У румунському консульстві таку торгівлю батьківщиною не коментують. Понад те, виставляють журналістів за двері. Перш ніж ті зачинилися за мною, запитую, що то за черга під стінами консульства. Клерк стверджує, що всі ці люди приїшли сюди просто... погуляти.

ROMÂNIA MARE

Купуючи друге громадянство, українці навіть не замислюються над питанням, а навіщо це Румунії? З якою метою європейська країна роздає свої паспорти наліво й направо, в той час як її сусіди по ЄС навіть на разову візу погоджуються неохоче. Чернівецький журналіст Павло Кобевко, який уже кілька років досліджує тему румунізації Буковини, пояснює: якщо хоча б п'ята частина населення регіону отримає румунські пас-

порти, в Україні може з'явитися ще одна автономія, окрім кримської. «В один момент частина населення, яка має і румунські, і українські паспорти, оголошує себе громадянами Румунії, – каже він. – І їхні лідери говорять, що є сукупність румунського населення в Україні». Кобевко переконаний, що румунська влада досі мріє про Велику Румунію (див. довідку) включно з Буковиною та Бессарабією.

Поки що румунізація Буковини відбувається тихо. У 76 школах Чернівецької області навчання ведеться румунською мовою, ще в 13 – румунською та українською. Загалом дітей, які навчаються румунською, майже 19 тис. Усі ці заклади державні, тобто утримують їх коштом українських платників податків, але на заняттях вчать любити не Україну, а Румунію. Простий приклад: на уроці географії дітям кажуть, що Чернівці – румунське місто. А на уроці історії розповідають, що Буковина завжди була частиною Великої Ру-

мунії, відтак жодної окупації українських земель під час Другої світової війни не відбувалося. До речі, учні цих шкіл регулярно завалюють тести з української мови, а отже, вступати до наших вишів не можуть.

Але й це не проблема. Вищу освіту можна здобути в Румунії. До того ж з «благословення» обласного управління освіти, яке організовує обмін майбутніми студентами. До Чернівців щороку приїждять професори з ру-

ЗА ПІДРАХУНКАМИ НЕЗАЛЕЖНИХ ЕКСПЕРТІВ, В УКРАЇНІ ЖИВЕ БЛИЗЬКО 50 ТИС. ГРОМАДЯН ІЗ РУМУНСЬКИМИ ПАСПОРТАМИ

мунських вишів. Українські викладачі, своєю чергою, відбирають собі абітурієнтів у Румунії. Після співбесід на навчання туди вирушає майже 400 випускників, натомість до нас – менше ніж десять. Бо в Румунії практично немає шкіл, де б навчали українською, а й ті, що є, приватні.

Окрім шкіл і вишів на Буковині друкуються румунськомовні газети й виходять в ефір телепрограми (їх фінансує румунський уряд). Але борці за права українських румунів, які діють під виглядом культурних товариств, не задоволені. Що й не дивно, бо їх також фінансують ззовні. Професор Карташов пригадує, що на початку 1990-х років втручання було відчутнішим. «Навіть траплялися еле-

ДОВІДКА

Велика Румунія (рум. România Mare) – ідея максимального розширення кордонів Румунії. Була реалізована за часів Королівства Румунія (1881–1947). У 1918 році країна збагатилася Трансильванією, Бессарабією, Банатом та Буковиною. Під час Другої світової війни в 1940-му під тиском СРСР змушена поступитися на його користь Бессарабією та Північною Буковиною. Натомість уже 1941-го як союзниця Гітлера отримала їх назад, посунувши територію на схід. Були створені дві провінції: Бессарабія (увійшли правобережна частина Молдавської РСР, частини Одеської та Чернівецької областей УРСР) і Трансністрія (лівобережна частина Молдавії (Придністров'я) й частина Одеської, Миколаївської та Вінницької областей України). У літературі, що видавалася у фашистській Румунії, стверджували, що за Дністром живуть румуни, а вся територія від Пруту до Південного Бугу має належати їхній державі. У деяких виданнях навіть лунали заклики про розширення її теренів до Дніпра.

ЧУЖИМ ТУТ МІСЦЕ. Скільки іноземних громадян живуть в Україні

Росії – 140 тис. (350 тис.*) Румунії – 50 тис.**

Молдови – 14 тис. Азербайджану – 14 тис. Грузії – 11,6 тис. Вірменії – 11 тис.

Узбекистану – 9,2 тис. Китаю – 7,4 тис. Білорусі – 7,4 тис. В'єтнаму – 6 тис. Туркменістану – 4,7 тис.

Казахстану – 4 тис. Сирії – 2,8 тис. Ізраїлю – 2,1 тис. Польщі – 2 тис. Таджикистану – 1,8 тис. Киргизії – 1,4 тис. Литви – 1,3 тис.

*З урахуванням цифр, заявлених російськими організаціями
**За підрахунками незалежних експертів

За даними МВС станом на початок 2011 року
(окрім спеціально позначених цифр)

менти відвертого підкупу та сти- мулювання іредінаціоналістсь- кої діяльності, – розповідає вчений. – Про це я можу сказати точно. Добре, що зараз Румунія не може собі дозволити такі грібні кроки».

Найбільшу організацію – міжрегіональне об'єднання «Ру- мунська спільнота України» – очолює Іван Попеску. Колись скромний викладач, аспірант кафедри російської мови Черні- вецького університету ще 1994-го став народним депута- том України. Залишається ним і нині (представляє в парламенті провладну Партію регіонів), є заступником голови Комітету з питань прав людини, національ- них меншин та міжнаціональ- них відносин. Про повільну, але впевнену румунізацію Черні- вецької області він добре знає, але проблемою не вважає. Як і подвійне громадянство. У кож- ному інтерв'ю нагадує про Євро- пейську конвенцію про грома-

дянство, згідно з якою поняття «громадянство» та «національ- ність» рівнозначні. Україна до- кумент ратифікувала, хоча Кон- венція явно суперечить Консти- туції. Відтак Попеску не ви- ключає, що Основний Закон не- забаром доведеться корегувати. Наприклад, коли українців із двома паспортами буде мільйон або й більше. Так вчинили в су- сідній Молдові.

В УКРАЇНУ ДОРОГУ ЗАКРИТО

Паспорт громадянина Євросо- юзу – річ, звісно, корисна. Ось тільки, виявляється, не всі про нього мріють.

Українське село Череш за 100 км від Чернівців. 90% місце- вого населення – корінні ру- муні. Румунська школа, виві- ски румунською мовою. І роз- мовляють між собою селяни також румунською. Однак чер- воного паспорта із золотим орлом ніхто не має.

Аркадій Опойц – румун- ський поет з українським пас- портом. Каже, що старожилам села, хоча вони і вважають себе румунами, громадянство сусід- ньої держави не потрібне. Його односельчани поважають ту землю, на якій живуть. Про тих, хто спокусився на румун- ські корочки, літератор гово- рить із розумінням: «Румуни – мирний і врівноважений народ, люди, які працюють і хочуть кращого життя. Коли держава не може прогнати своїх гра- мадян, дати елементарного, тоді з'являються думки про щось інше, про далекі краї».

У молдовському селі Па- ланка, яке колись також нале- жало Великій Румунії, отри- мати румунський паспорт теж не проблема. Тамтешні молдо- вани зраджують свою батьків- щину. Але не на користь Руму- нії, а на користь... України. Саме в Україні, під Одесою, живуть родичі нашого співрозмовника Петра Васильовича. З прикор- донної Паланки до нас рукою подати, ближче, ніж до Румунії. За його словами, якби не кор- дони, то возив би на одеські ринки вино, картоплю і яблука. А ще краще – взагалі переїхав би сюди жити. «З превеликим задоволенням перебрався б до вас, – ділиться Петро Васильо- вич. – У мене всі родичі в Укра- їні. А я не можу привезти їм сто кіло картоплі – прикордонники відбирають, кажуть, плати по дві гривні за кілограм. Пляшку вина привезти не можу, теж платити треба».

Згадує про паспортних «бро- керів» із Чернівців. Тільки-но кажу, що можу підсоби́ти з си- нім паспортом із золотим три- зубом, біля мене шикуються в чергу і старий, і малий. Телефо- ную знайомим ділкам, але ті, почувши, що йдеться про укра- їнські корочки, бажання допо- могти не виявляють. Мовляв, можуть вирішити проблеми з румунським, угорським, поль- ським і навіть кіпріотським паспортами, але український – товар неходовий, тому коруп- ційні схеми відпрацьовані по- гано. «Скажи їм, що легше отримати десять румунських, ніж один український, – радить «брокер». – Як мінімум треба п'ять років чекати. Коротше ка- жучи, це нереально».

Щоб змінити батьківщину, потрібно

€2 тис.

У столиці порядок цін дещо інший. Якщо є справжнє коріння –

€1,5 тис.,

якщо його треба купити, доведеться викласти на

€5 тис.

більше.

 UM Air
AIRLINES

Київ, вул. Шулявська, 7, тел.: +38 (044) 494 09 00; www.umair.com.ua

Ліцензія серії АБ № 171835 вида на Кіровограді від 23.11.2005 р.

Форма демок

Автор:
Алла
Лазарева,
Франція

Чи завжди очільники міжнародних організацій справді втілюють засадничі стандарти цих інституцій? З одного боку, принцип плюралізму, за яким побудовано роботу більшості міждержавних структур, по черзі приводить до керівництва лідерів усіх наявних політичних сил. Зокрема, і тих, які за суттю своїх реальних справ не в усьому відповідають заявленим стандартам. У цьому є своя логіка і своя формальна демократія.

Але, з іншого боку, чи можна сподіватися на те, щоб політик, зорієнтований передовсім на інтереси власної політичної сили, раптом заповзівся з ними боротися? Щоб робив заяви та ухвалював рішення, які суперечать настроям його електорату?

«Навіщо тобі інтерв'ю з Чавушоглу? – знайомий азербайджанський журналіст іронічно усміхнувся. – Це технологічний турецький політик. Він скаже те,

що не завадить стати міністром закордонних справ Туреччини, що не суперечить позиції його фракції... Поглянь, наш Ейнулла Фатулаєв сам відмовився від зустрічі з головою Парламентської асамблеї Ради Європи, хоча той його запрошував...»

Ейнулла Фатулаєв, колишній політв'язень і журналіст за фахом, відмову зустрічатися з Мевлютом Чавушоглу підтвердив, але пояснювати не став. «Це не керівник міжнародної організації, а речник президента Ільхама Алієва», – сумно пожартував колега з Азербайджану.

Враження присутніх на червневій сесії Асамблеї російських правозахисників і кавказьких колег збіглися. «Голова ПАРЄ більше переймається своїми дружніми стосунками з лідерами «Єдиної Росії» та Компартії, ніж політичними переслідуваннями в Російській Федерації», – зазначив у роз-

мові активіст «Міжнародної амністії».

Проте зустрітися з турецьким політиком було цікаво. Не так через його нинішню посаду, як через доповідь про український Голодомор, яку він виступав у ПАРЄ 2009 року. Особливо вразив тодішній коментар Мевлюта Чавушоглу російському сайту www.gzt.ru: «Я зовсім не хочу сказати, що політика тоді полягала в цілеспрямованому знищенні громадян своєї держави. Тим більше люди без допомоги не залишалися». Це ж який історик поділився такими сенсаційними фактами? Особливо про державну допомогу тим, хто помирає від голоду?

Резолюція Ради Європи про Голодомор від квітня 2010 року, що ґрунтувалася на доповіді майбутнього голови ПАРЄ, не погодилася визначити голод 1932–1933-го цілеспрямованим винищенням українського народу. Текст міжнародного доку-

альна кратія

Дії голови ПАРЄ
Мевлюта Чавушоглу
свідчать про те,
що наївно сподіватися
на беззастережну
боротьбу
за права людини
від політиків, які
легко знаходять
спільну мову
з авторитарними
режимами

ФОТО: РНЛ

мента навіть наголошує, що «в абсолютному вияві в результаті радянської сільськогосподарської політики населення Росії зазнало найбільших втрат». «На жаль, у Парламентській асамблеї Ради Європи думки на захист визнання Голодомору спланованою акцією геноциду лунають не тільки задля того, щоб підтримати президента Ющенка, а й щоб висловити антиросійську позицію», – поскаржився російській «Газеті» Мевлют Чавушоглу 26 листопада 2009 року.

Проте з українською пресою цю складну тему політик обговорювати не побажав. «Усе є в моєму звіті, – коротко відповів він у розмові зі мною. – Кому цікаво, можна прочитати. Моя позиція за ці два роки не змінилася».

Мевлют Чавушоглу – один із провідних діячів турецької правлячої Партії справедливості та розвитку. Попри орієнтацію на вступ держави до Європейського Союзу, ця політична сила, яка нещодавно вкотре перемогла на парламентських виборах, не поспішає визнавати вірменський ге-

ноцид 1915 року. Отже, можливо, позиція керівника ПАРЄ щодо Голодомору частково зумовлена внутрішнім турецьким контекстом. Але в Раді Європи кажуть і про інші впливи. Півтора року тому пан Чавушоглу отримав посаду голови ПАРЄ переважно завдяки російським зусиллям.

«Оскільки всі п'ять політичних груп Парламентської асамблеї визнають принцип ротації, у залі засідань не обирають, а лише затверджують того кандидата, якого висунула чергова політична сила, – пояснила *Тижню* колишній доповідач Ради Європи по Україні Ганне Северінсен. – Справжній відбір претендентів відбувається в межах фракції. У «Європейських демократів», від яких прийшов до керівництва ПАРЄ Мевлют Чавушоглу, майже третина – члени путінської «Єдиної Росії» та Компартії. У тій самій групі й українські депутати з Партії регіонів».

Ось такі засадничі невідповідності. З одного боку, членство в Раді Європи гарантує рівні права учасникам проекту. Відповідно Парламентська асамблея віддзеркалює реальні електоральні настрої, поширені в Європі. Навіть не зовсім демократичні, як у випадку з «Єдиною Росією» або Партією регіонів. Саме принцип ротації технічно забезпечує рівність членів організації: кожен рано чи пізно здобуває можливість побути біля керма.

З іншого боку, головна мета Ради Європи – захист прав людини, а не комфорту політиків. Ротація неминуче призводить до парадоксу: провідну мету організації регулярно довіряють втілювати політичним силам, які до неї щонайменше байдужі. Отже, проблема персональних пріоритетів того самого Мевлюта Чавушоглу виходить далеко за межі його особистості. Бо у фракції «Європейських демократів», що була приречена на головування, інші погляди не практикуються.

Навряд чи масштабна реформа Ради Європи, яку щойно розпочав її нинішній голова Турбйорн Ягланд, піде так далеко, що відмовиться від ротації політичних фракцій. Старожили структури кажуть, що прямих виборів очільника ПАРЄ годі сподіватися: «Такі держави, як Росія або Туреччина, що роблять за членство величезні внески, доступ до керівництва Асамблеї легко з рук не випустять». Проте про можливість виявляти недовіру політикам, якщо виникнуть для цього підстави, було б незайве потурбуватися. Сьогодні цього механізму немає. ■

К Н И Г А Р Н Я

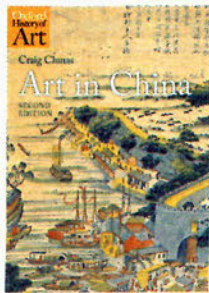
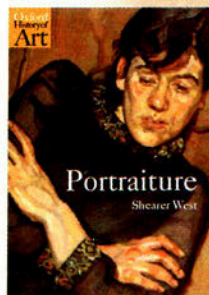
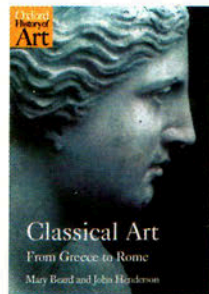
History
of Art
at Ye
Bookstore

Looking
at art
history
from
a fresh
perspective*

м. Київ
вул. Лисенка, 3
тел.: (044)235-88-54

*Історія мистецтва
в Книгарні «Є»

Свіжий погляд
на історію мистецтва

Продумана Дума

Для впевненої перемоги правлячої партії Кремль змушений вдаватися до різних ступенів креативу

**Автор:
Дмитро
Калинчук**

Позачерговий з'їзд російської партії «Правое дело», яка донедавна виставляла себе як опозиційну, обрав її лідером Михайла Прохорова – третього в рейтингу найбагатших людей країни (за версією журналу Forbes); його статки оцінюють у \$18 млрд. Підприємець нещодавно зненацька заявив про готовність вливатися в опозицію – взяти під своє крило «Правое дело». Тож з'їзд політсили мав лише легалізувати це рішення партійним «одобрямс».

Після розправи Кремля над Михайлом Ходорковським здавалося нереальним, щоб бізнесмен першої величини очолював політичний проект, альтернативний владі. Тим більше дивний цей факт на тлі рішення Міністерства юстиції Росії відмовити в реєстрації політичній силі ПАРНАС, що об'єднала таких давніх супротивників правлячого режиму, як Борис Немцов, Владімір Рижков, Михайл Касьянов та Владімір Мілов.

А БАБА-ЯГА – ПРОТИ ВСІХ!

4 грудня в РФ обиратимуть депутатів Державної думи. Результати мало хто піддає сумніву – переможницею стане партія «Единая Россия», керована нинішнім прем'єр-міністром Владіміром Путіним. Однак правлячій політсилі є від чого непокоїтися.

За підсумками останньої електоральної кампанії до законодавчих зборів 12 федеральних регіонів, найбільше голосів набрав кандидат «проти всіх». Такої графі в тамтешніх бюлетенях насправді немає, тож громадяни, яким не до смаку жоден кандидат, просто зігнорували волевиявлення. Масштаби «протівсіхства» вражають. Явка виборців у регіонах становила від 33% (Тверська область) до 47% (Оренбурзька). Винятком був хіба що Дагестан, де цифра сяг-

нула 65% (утім, на минулих виборах було 80%).

Із 12 регіонів, де відбувалися вибори, в семи партія влади набрала від 37% (Кіровська область) до 45% (Курська). Середній показник за всіма територіями становив 50,4%, що, з огляду на незначну активність населення, засвідчило вкрай малу підтримку «Единой России».

Утім, на політичному полі вона все одно не має конкурентів. Один-однісінький виняток – лиховісний кандидат «проти всіх», котрий явно набирає ваги в суспільстві. Опитування громадської думки, проведене Аналітичним центром Юрія Левади, показало: у грудні до виборчих дільниць мають намір завітати лише 53% респондентів. За «Единую Россию» готові проголосувати 36%, за комуністів –

спрямовуючу» «Партією жуликів и воров».

УСІ ПІШЛИ НА ФРОНТ

Отже, перед Кремлем – непросте завдання: максимально підняти рейтинг «Единой России». Тож і вдалися там до давніх знайомих заходів – запевнень у «покращенні життя вже сьогодні». Заробітки медиків та вчителів збільшили на третину, а військовим пообіцяли від 1 січня подвоїти платню. Політологи дивуються: влада ще ніколи не роздавала таких щедрих обіцянок. Економісти б'ють на сполох: за таких додаткових витрат бюджет РФ наступного року вдасться збалансувати тільки за ціни нафти \$147 за барель, тоді як нині у світі вона стрімко дешевшає. \$100 – не межа, як прогнозують експерти.

У Кремлі всі ці ризики відчують, тож тамтешні креативники знаходять нові способи дезорієнтувати електорат. На міжрегіональній конференції «Единой России» її лідер, нинішній прем'єр-міністр Владімір Путін, запропонував створити нову організацію – Загальноросійський народний фронт. До участі в ньому було запрошено всі партії, громадські та молодіжні спілки з «єдиним прагненням зміцнювати нашу країну, ідеєю пошуку найбільш оптимальних варіантів вирішення проблем, що стоять перед нами», як наголосив очільник уряду.

Заклик його був почутий. Уже наступного дня в засіданні координаційної ради Фронту взяли участь лідери різноманітних об'єднань – від прокремлівської «Молодой гвардії» до Спілки жінок Росії. А загалом на 1 червня 2011 року до Фронту ввійшли 450 громадських організацій і ще 173 чекають на свою чергу. Голова виконкому правлячої партії Андрей Ісаєв виступив із заявою, що фракція «Еди-

**«ПРОТИ ВСІХ» МОЖЕ
ЗГОДОМ ПЕРЕТВОРИТИСЯ
НА ТОГО, ХТО ГОЛОСУЄ
«ПРОТИ ВЛАДИ»**

11%, за ЛДПР – 7,1%. Більше, за прогнозом, до Держдуми РФ не втрапляє ніхто.

Менш песимістичний прогноз видав владі Всеросійський центр дослідження громадської думки (рос. ВЦИОМ). Згідно з ним, явка на виборах до Нижньої палати парламенту становитиме 52%. Проголосувати за «Единую Россию» мають 30,5% опитаних; 7,1% – за комуністів; 5,1% – за «Справедливую Россию»; 4,7% – за політсилу відомого шоумена Владіміра Жириновського.

Однак, за підсумками обох досліджень, переможцем виходить кандидат «проти всіх» із результатом від 42% до 48%. Цього показника він досягає в умовах, коли вся країна з легкої руки блогера Алексея Навального величає свою «керівну й

ной Росії» в парламенті на третину оновить свій склад якраз кадрами звідтіля.

Шоправда, російське законодавство не передбачає участі у виборах політичних блоків – тільки партій. Тож голосувати на перегонах члени Фронту зможуть хіба що за «Єдиную Росію». Проте громадські організації раді навіть цьому, бо в сучасній РФ вони позбавлені будь-якого впливу. Отже, давши найактивнішим «фронтвикам» місце у виборчому списку, а менш активним – трошки грошей, «Единая Россия» прихопить голоси всіх виборців, які розчаровані у владі, але є членами якихось громадських спілок. Їхнє волевиявлення задарма не пропаде.

ОПОЗИЦІЯ МИЛІСТЮ ПУТИНА

Інше завдання, яке, вочевидь, стоїть перед Кремлем, – максимально послабити супротивників. Ідеться, зрозуміло, не про придворні КПрФ та ЛДПР – ці партії мають свого стабільного виборця і вже багато років виконують роль «конструктивної опозиції».

Керманичі адміністрації, схоже, всерйоз побоюються, що «проти всіх» може згодом перетворитися на того, хто голосує «проти влади». Людей, які категорично не кинуть бюлетеня за жодну із прохідних партій, але залишаються небайдужі до майбутнього країни, треба негайно захопити бодай якимось альтернативним проектом.

Здається, заволідити увагою таких громадян покликана партія «Правое дело», що з'явилась у лютому 2009 року. Подейкували, що нова політсила має стати ґрунтом для висунання на другий термін президента РФ Дмитрія Медведєва. «Нам потрібен головнокомандувач та обоз із харчами... Дмитрій Медведєв вирішить, кого зі своїх соратників нам делегувати», – заявив член політради ПД Борис Надеждін. Із «соратниками», шоправда, вийшла накладка. Спочатку очолити партію відмовився міністр фінансів РФ Алексєй Кудрін. Його приклад наслідував заступник керівника уряду Ігорь Шувалов. Висунання саме цих осіб у провідники нової партії відразу ж поховало тезу, що «Правое дело» створюють «під Медведєва»: обидва чиновники –

давні соратники прем'єра Путіна.

Але раптом очолити політсилу зголосився мільярдер Міхаїл Прохоров, власник «Группы ОНЭКСИМ» та медіа-групи РБК. Він запам'ятався продажем 25% акцій «Норникеля» на пікові ціни, що дало йому змогу благополучно пережити кризу. Ще один проект мільярдера – гібридний «Ї-мобиль», який російська преса вже охрестила новим «народним авто». В мінусах у мільярдера – скандал на французькому курорті Куршавель, де поліція заарештувала його в компанії 15 веселих дівчат, що дало підставу запідозрити бізнесмена в сутенерстві.

Своїми виборцями новий російський політик бачить людей успішних та амбіційних, тобто середній клас. На з'їзді Міхаїл Прохоров суворо розкритикував нинішній суспільно-політичний устрій Росії. Серед заявлених ним цілей – повернення в Держдуму депутатів-одномандатників, розширення повноважень губернаторів, виборність голів поліції та судів, повернення виборів мера Москви й Санкт-Петербурга тощо. Та водночас цей діяч закликав однопартійців виключити зі свого лексикону слово... «опозиція». До того ж його політичне сходження підкріплене потужною піар-підтримкою (і самого олігарха, й партії) з боку провладних ЗМІ, які ніколи не жаліли опозиціонерів. Прохорова нині непристойно багато на російських телеекранах і шпальтах газет та жур-

налів. Усе це свідчить, що він і «Правое дело» – черговий проект Кремля.

Політичні розробки, що їх запропонувала останнім часом російська влада, розраховані на нескритичність виборця, який сліпо йтиме за підсунутими «фішками». Наскільки ці сподівання виправдані, покажуть вибори в Думу. Утім, перемога партії влади, хоч і прогнозована, вже не гарантує їй спокою та лояльності російського суспільства. ■

PHOTO: REUTERS

НАШЕ «ДЕЛО ПРАВОЕ». Мільярдер Міхаїл Прохоров російську владу підкритикує, проте в реальну опозицію йти не бажає

Зростають міць і тр

Через
напруження
між
процвітаючим
середнім
класом і бідним
населенням
Китаю
управляти
країною буде
складніше

1 липня, коли Комуністична партія Китаю відзначатиме 90-річчя, місцеві буржуазні реакціонери матимуть що святкувати. Зараз середній клас у КНР – чи не найважливіша верства, яка підтримує політику «кормача», хоча до відродження наприкінці 1990-х його майже не існувало. Поки що комуністи вміло виконували свою частину негласної угоди, в рамках якої заможні жителі міст проміняли перспективу політичного вибору на швидке зростання добробуту. Але в умовах уповільнення економіки в наступному десятилітті партії буде складно далі дотримуватися слова. І справді, мир та процвітання можуть залежати саме від тих політичних реформ, яких «керівна і спрямовуюча сила» так намагається уникнути.

РОМАН НА ПАМ'ЯТЬ

Останні 15 років представники середнього класу підтримували партію за те, що вона для них зробила. За час її правління відбувся неймовірний економічний прогрес, Китай здобув заслужений статус світової держави і, що найважливіше, КПК не дала країні скотитися назад у хаос, який лютував там упродовж значної частини XX століття. Посткомуністичні перипетії країн колишнього Радянського Союзу виявилися цінними, оскільки, як стверджувала партія, «на-

вчали інших на власному негативному досвіді».

Однак роман між політикою, що називає себе авангардом робітників, та її справжніми нинішніми прихильниками – тобто середнім класом – зараз під загрозою. Це наслідок неминучого сповільнення темпів економічного зростання. Саме перша декада століття, під час якої воно бачилося невичерпним і вимірювалося двозначними числами, можливо, була піком процвітання Китаю. Раптовий крах не виключений, бо керівництво країни може спробувати вирішити

ИВОВА

проблему або роздування бульбашки на ринку нерухомості, або інфляції, яку очільник уряду називає «тигром на волі» (зараз вона становить 5,5% – це найвищий показник за майже три роки). І все ж імовірність раптового пригнічення економічного зростання мала: інфляція ще не вийшла з-під контролю, адже досі залишається куди нижчою за 27,7% (показник 1994 року). Небезпека чигає на китайську економіку більше в середньостроковій перспективі: зростання неодмінно сповільниться за наступне десятиліття, коли Піднебесна утвердиться в статусі країни із середніми доходами, а тягар забезпечення дедалі більшої кількості літніх громадян за таких умов може помітно ускладнити життя середньому класові.

Аби збалансувати ситуацію, партії доведеться піти на болісні зміни. Зараз вона намагається замінити нинішню нестабільну економічну модель Китаю, де зростання зумовлене масштабними інвестиціями й експортом зорієнтованим виробництвом, на таку схему, де важливішим буде внутрішнє споживання. Попереду ще довгий шлях до створення ефективних систем охорони здоров'я, пенсійного та соціального забезпечення, які допомогли б партії переконати населення: усі ці компоненти необхідні, аби середній клас погодився заощаджувати менше.

Крім того, державні підприємства КНР мають невгамований апетит до капіталу, значну частину якого змарновано. Обмеження фінансування держкомпаній означає наступ на всіх осіб із хорошими зв'язками, які з них живуть, зокрема на представників середнього класу. Партійне кредо («марксистсько-ленінсько-маоїстська ідеологія») нічого не означає для більшості цих людей. «Керівна і спрямовуюча» береже таємниці вербування до своїх 80-мільйонних лав. Але, згідно з даними офіційного звіту за 2008 рік, серед нових кандидатів на вступ найбільше студен-

тів вишів віком понад 18 років. І хоча рішення цих молодих кар'єристів поповнити лави партії свідчить про її вплив, вони чинять з огляду на інтереси, геть відмінні від прагнень ідеологів минулого.

До того ж КПК муситиме докласти більше зусиль до підтримки урбанізації, яка теж підігріває економіку. Із простішою частиною завдання Китай уже впорався: владі вдалося привабити до міста безробітну сільську молодь. Але її потік рідшає. Було б непогано, якби фермери могли продавати землю чи використовувати її як заставу, щоб міцніше стати на ноги в місті. Але партія досі надто боїться приватизації аграрних угідь – частково через застарілий страх перед малоземельним селянством, а частково – з ідеологічних міркувань.

Ще гірше, що система прописки – китайською хуку – класифікує навіть тих вихідців із села, які вже досить довго живуть у містах, як сільських жителів, обмежуючи їм доступ до житла, освіти й інших переваг. Не дивно, що серед них наростає невдоволення. Із десятиків тисяч протестів щороку більшість виникає в сільській місцевості. Їх зазвичай влаштовують фермери, розлючені неадекватним обсягом компенсації за землю, привласнену урядом для будівельних та інфраструктурних проектів. Хоча не рідкість тепер і міські бунти, на кшталт нещодавнього виступу фабричних працівників у південній провінції Гуандун. Якщо партія хоче зберегти мир у містах і далі приваблювати переселенців із сільської місцевості в достатніх кількостях, вона мусить знайти способи переведення їх до розряду повноправних городян із відповідною споживчою спроможністю.

ОПОДАТКУВАННЯ І ПОЛІТИЧНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО

Тут партія найпряміше діє проти середнього класу. Рівноправне забезпечення мігрантів із села житлом та іншими перевагами власника міської прописки, а також створення належної системи соціального захисту обійдеться недешево. І якщо вирішення цього питання

шукатимуть за рахунок підвищення податків, середній клас, цілком не виключено, почне вигамати більшої ваги свого слова у політичному процесі.

Цього дня Х партія боїться. Від часу загальнонаціональних студентських протестів 1989 року освічена міська еліта здебільшого політично мовчазна. Але партія лякається її значно більше, ніж непокірних фермерів чи переселенців. Торік центр Пекіна заповнили правоохоронці, щойно інтернетом стали поширюватися заклики до «жасминової революції» на кшталт арабської.

Поки що застороги середнього класу не переросли в більш масову ненависть до уряду. Але цих громадян тільки-но почали неухильно позбавляти деяких привілеїв. Якщо буржуазія таки почне протестувати, партія зіткнеться з давньою дилемою: провести лібералізацію чи посилити репресії? Досвід минулого – й нещодавніх

5,5%
зараз становить
річна інфляція в
Китаї,
1994-го –
27,7%

\$3,1
за годину
середня зарплата
в КНР
(в Україні – \$2)

\$4382
ВВП на особу
в Китаї, 94-те місце
у світі (2010 рік)

ЯКЩО КИТАЙСЬКА БУРЖУАЗІЯ ПОЧНЕ ПРОТЕСТУВАТИ, ПАРТІЯ ЗІТКНЕТЬСЯ З ДАВНЬОЮ ДИЛЕМОЮ: ПРОВЕСТИ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЮ ЧИ ПОСИЛИТИ РЕПРЕСІЇ?

На 10,3%
у середньому
зростає ВВП Китаю
щороку в 1992–
2010 роках

22,7%
від ВВП – витрати
уряду 2010 року

переслідувань – указує на те, що вона обере саме їх. Та це навіть допоможе ще більше політизувати середній клас. В інших азійських країнах смак до демократії розвинувся разом зі зростанням доходів. Репресії означали б обмеження свобод людей, звиклих мати їх дедалі більше.

2012 року керівництво партією разом із місією управління соціальним напруженням має перебрати нове покоління. Останнє передання влади з одних рук до інших, 2002-го, пройшло плавно. Але будь-яка попередня зміна генерацій у керівництві КПК за 90 років її існування відбувалася хаотично, і тепер, майже через десятиліття після 2002-го, завдання, що стояло перед лідерами, котрі опинилися біля керма тоді, бачиться майже несерйозним порівняно із сьогодинішніми. ■

Скромно про головне

Посол Королівства Швеція в Україні Стефан Гюллгрен:
«Те, що на вулицях Стокгольма небагато дорогих машин,
не свідчить про бідність шведів. У людей інші пріоритети»

Спілкувалася
Ганна Трегуб

Фото:
Андрій
Ломакін

Швеція – північноєвропейська монархія, де навіть королі живуть дуже скромно. Ця специфічна національна риса виявляється повсюди. Та вона аж ніяк не заважає країні бути регіональним і європейським лідером, який тісно співпрацює із сусідами в Скандинавському та Балтійському регіонах і всіляко підтримує проекти, покликані налагодити ефективне співробітництво між Євросоюзом та східноєвропейськими державами, зокрема й нашою. Розмовою з послом Королівства Швеція в Україні Стефаном Гюллгреном **Тиждень** закінчує серію інтерв'ю з дипломатами Скандинавських країн.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НАД УСЕ
У. Т.: Які питання нині є найважливішими у взаємодії України та Швеції?

– Співпраця між двома країнами є досить широкою. Ми маємо дуже добрі політичні контакти між урядами, неурядовими організаціями тощо. Зараз на передній план виходить питання економічної і торговельної взаємодії. Швеція здавна є країною торгівців і нині спирається на свої успішні компанії за кордоном. Її ВВП майже наполовину складається з експорту. У двосторонніх відносинах дедалі більшої ваги набуває тема інвестицій. Шведський експорт до України не є аж таким великим – далася взнаки міжнародна економічна криза. Зворотний – теж скоротився через це приблизно на 40%, але все ще представлений на ринку нашої країни. Києву важливо залучати до багатьох секторів своєї економіки свіжі вкладення, і шведські компанії могли б бути з-поміж нових інвесторів. Йдеться як про експорт, так і про імпорт. Хоча для задіяння нашого капіталу потрібно

ще багато над чим попрацювати: здійснити реформи, змінити правову базу, оздоровити бізнесовий та інвестиційний клімат, подолати корупцію. Усі ці дії зроблять Україну привабливішою в згаданій царині. Ми, зі свого боку, розповідаємо шведським компаніям про можливості ринку у вашій країні, але ще не всі вони зважуються тут торгувати.

У. Т.: Швеція славиться скромністю в усьому, що стосується використання бюджетних грошей. Це справді допомагає економіці чи більше стосується намагання політиків бути привабливими в очах виборців?

– Звичайно, кожному з високопосадовців забезпечують такі умови, коли він чи вона можуть щонайефективніше виконувати свою роботу. Членам уряду (але не парламенту) надають машину з водієм, яку можна використовувати в робочий час. Тим, чия робота потенційно небезпечна, виділяють охоронця. Звісно, політики мають право самостійно вирішувати, на які потреби передусім витратити бюджет, але вони мусять продемонструвати виборцям, що кошти використано відповідально. Те, що на вулицях Стокгольма небагато дорогих машин, не свідчить про бідність шведів. Просто в людей інші пріоритети. Саме через це у Швеції не сприймають, коли політики, особи, які представляють країну на міжнародній арені, ті, кому ми делегували право витратити наші гроші, роблять це інакше, ніж решта. Це і є згаданою «скромністю».

У. Т.: Чи повинні у вашій державі члени родин політиків декларувати свої прибутки та витрати?

Відбувалися публічні дискусії з цього приводу?

– У Швеції декларація про прибутки кожного громадянина незалежно від його статусу є публічною. Кожна людина, зокрема й журналіст, має право доступу до такої інформації. Дані про прибутки, задекларовані податковими службами, може бути поширено у ЗМІ. Гадаю, це дуже добрий запобіжний засіб супроти зловживань. Якщо говорити про осіб, котрі приєдналися до уряду як міністри, то в нас траплялися випадки, коли вони були співвласниками компаній і передавали керування ними під час своєї каденції до інших рук, аби не виникло підозр, що міністр на своїй посаді відстоює лише свої інтереси як власник тієї чи тієї фірми. У Швеції ще від XVIII століття діє юридична норма – право вільного доступу до інформації та вільного її надання журналістам без страху бути покараним. Така практика забезпечує суспільству обізнаність із можливими зловживаннями людей при владі, наприклад із нецільовим використанням бюджетних коштів, яке щонайшвидше потрібно припинити. Закон захищає

тих, хто надав цю інформацію, і тих, хто її поширив, тобто представників ЗМІ.

У. Т.: Як зі шведських державних служб використовують практику «єдиного вікна»? В Україні нині про неї багато говорять, але практично не застосовують у жодній сфері.

— Цієї практики у Швеції, на жаль, іще не запроваджено найкращим чином. Отримання всіх потрібних дозволів усе ще залишається трохи складним, але ми працюємо над спрощенням процесу. У нас є така практика: якщо в державну інституцію громадянин звертається з питанням, яке безпосередньо не належить до її компетенції, вона повинна поінформувати його щодо іншої, яка тим опікується, або ж самостійно спрямувати справу до відповідної служби. Держслужбовці у Швеції зобов'язані надавати послуги всім громадянам, які до них звертаються з певними питаннями, тому вони не можуть просто обмежитися відповіддю, що вирішення якогось питання — не їхній обов'язок. Така система скоординованої роботи державних органів чимось нагадує практику «єдиного вікна».

Якщо говорити про випадки, коли необхідно мати багато дозволів, скажімо, для будівництва, то у Швеції не треба самостійно відвідувати кожну інстанцію і збирати всі документи. Заяву та проект надають до муніципальної будівельної служби, а там уже самостійно вирішують, які додаткові дозволи та довідки слід отримати, аби почати роботи, і звертаються до відповідних служб. Ця практика діє фактично так само, як «єдине вікно».

ЦІНА БРЕНДА

У. Т.: Швеція — одна із засновниць програми «Східне партнерство». Чи втішена вона прогредом цієї ініціативи?

— Це запитання мені ставлять досить часто. Як на мене, маємо бути задоволені. У нас були серйозні амбіції — залучити до цієї програми якнайбільше країн. Проте не обходиться й без певних труднощів та розчарувань. Аби такі починання були успішними, потрібно запровадити відповідні інституційні структури, що координували б наше співробітництво. Це ми вже зробили. Є кілька царин, у яких нині працюємо найактивніше. Йдеться про полегшення перетину кордонів, розвиток транспортного сполучення та інфраструктури країн, задіяних у цьому проекті, запобігання екологічним загрозам. Можна почути критику, мовляв, на все це витрачають мало грошей, але я не згоден. Коштів для такої взаємодії, як на початок, достатньо. Надалі варто буде залучати додаткові суми, проте тепер важливо створити сприятливий інвестиційний клімат і розвинути інфраструктуру. До

БІОГРАФІЧНА НОТА

Стефан Гуллґрен народився 1968 року в місті Йончопінг, Швеція. 1994-го закінчив Упсальський університет за спеціальністю «Право». У 1994–1998-му — другий секретар з політичних питань посольства Швеції в Москві. У 1998–2002 роках виконував обов'язки референта, заступника голови відділу країн Східної Європи (2001–2002) у Міністерстві закордонних справ Швеції. У 2002–2005-му — радник з політичних питань та голова відділу економіки і торгівлі посольства Швеції в Москві. Упродовж 2005–2007 років — міністр-посланник та голова відділу економіки і торгівлі посольства Швеції в Москві. У 2007–2008 роках — міністр-посланник та заступник голови місії посольства Швеції в Москві. Від 2009-го — Надзвичайний і Повноважний Посол Королівства Швеція в Україні.

попередньої практики двосторонньої співпраці між ЄС та країнами-партнерами, зокрема Україною, додається механізм багатосторонньої міжнародної взаємодії та участі в проектах. Важливо також забезпечити стабільну політичну й матеріальну підтримку цих починань.

У. Т.: Шведський інститут має на меті допомагати дипломатичному корпусові своїй країні на міжнародній арені. Чи вдається йому це? Якби цю інституцію одного дня закрили, що втратила б зовнішня політика держави?

— Шведський інститут виконує дуже важливу функцію, яку ми називаємо публічною дипломатією. У нього така сама мета, як, наприклад, у Британської ради, — забезпечувати культурну співпрацю, поширювати за кордоном інформацію про національну культуру, історію та суспільство. Ця організація має дуже добрий веб-сайт, на якому ви знайдете практично все про Швецію багатьма мовами. Це, так би мовити, своєрідне віртуальне вікно в нашу культуру та життя. Однак публічна дипломатія має ще ширше завдання — забезпечувати хорошу репутацію країни за кордоном.

Я не уявляю своєї держави без такої установи, як Шведський інститут. Сьогодні всі країни мають потребу в здійсненні власної публічної дипломатії за кордоном. Це набуває неабиякої ваги в сучасному суспільстві, що спирається на інтернет. Завдяки цифровим технологіям можна спостерігати за розвитком подій на іншому боці земної кулі. Саме тому імідж країни за кордоном має бути ключовим чинником у забезпеченні її успіху на майбутнє. Нещодавно було проведено дослідження, скільки коштує бренд Швеції, який використовують різні її компанії, що діють у зарубіжжі. Сума виявилася приголомшливою. Саме над промоцією цього бренду і працює Шведський інститут. Також він показує сучасне суспільство країни, в якому економічне зростання та процвітання поєднуються з відповідальним ставленням до природи й де кожен має умови для гідного життя. ■

Високий старт

Фінляндія шукає нову Nokia, забезпечуючи всі умови для розвитку молодих інноваційних компаній

Автор:
Дмитро Губенко,
Гельсінкі – Київ

Ушвидкоплинну добу глобалізації жодна країна і жодна компанія у світі не будуть стовідсотково впевнені в стабільності та перспективності своєї моделі розвитку чи продукції. Лише за кілька років може з'явитися абсолютно нова галузь промисловості чи сфери послуг (найяскравіший приклад останніх років – соціальні мережі), але є висока ймовірність того, що так само швидко вони занепадуть або й зовсім зникнуть, не витримавши конкуренції з черговою інноваційною технологією. Саме тому підприємці та науковці світу постійно шукають нових ідей, а ефективні держави, як-от Фінляндія, всіляко їм у цьому сприяють.

ПОТРЕБА ОНОВЛЕННЯ

«Старі структури мають поступитися місцем новим», – упевнено каже старший радник відділу фінансових ринків фінського Міністерства фінансів Оссі Леппянен. Під старими структурами він розуміє передусім найдавніші галузі промисловості країни: лісову та лісопереробну, в яких уже втратили роботу 40 тис. працівників. Проблемними є й інформаційні та мобільні технології. Флагман цієї галузі Nokia перебуває у глибокій кризі, стрімко втрачаючи найперспективніший сегмент мобільних пристроїв – ринок смартфонів – на користь iPhone і розумних телефонів на базі операційної системи Android (розроблена в Google операційна система з ядром Linux). Акції фінської компанії падають у ціні, а чи було вдалим рішення створити альянс із Microsoft, стане зрозуміло лише наприкінці року, коли публіці будуть представлені смартфони

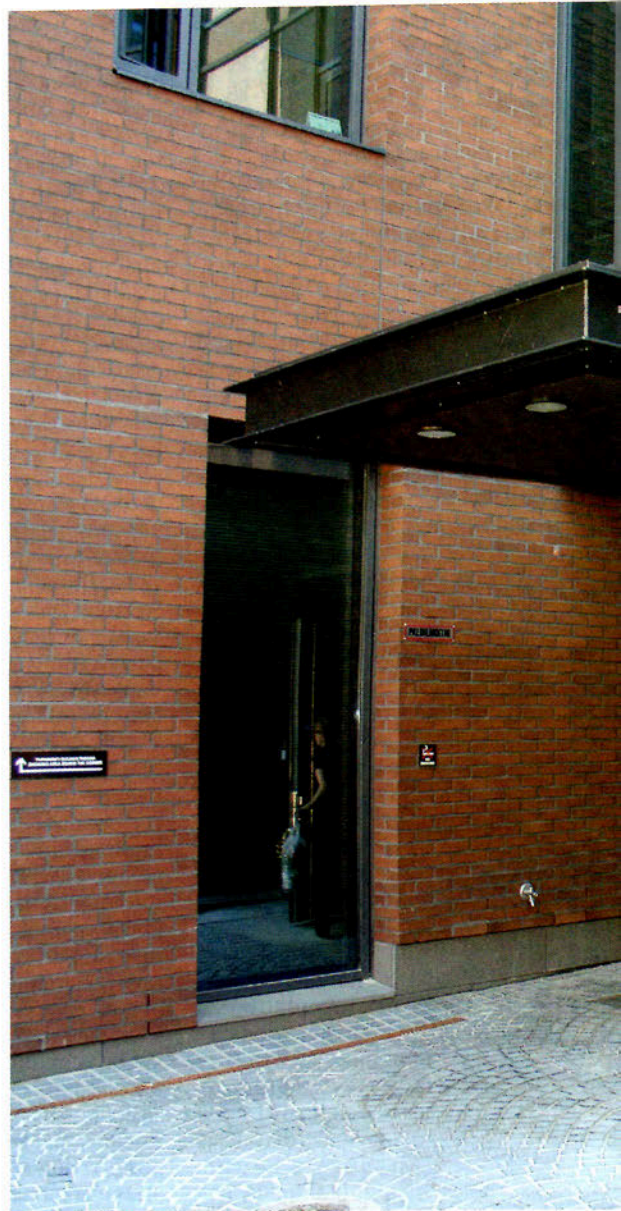
на базі нової операційної системи Windows Phone 7.

Попередні успіхи Nokia, яка ще 2009 року контролювала 40% світового ринку мобільних телефонів, зле пожартували з фінською економікою, що стала надто залежною від компанії та високотехнологічного кластера, сформованого навколо неї. Відповідно злеті і падіння лише одного підприємства впливають на розвиток усієї країни. «Nokia занадто велика для Фінляндії», – напівжартома каже заступник держсекретаря Міністерства закордонних справ країни Еско Гаміло. Утім, він вбачає позитивну тенденцію в тому, що частка мобільного гіганта в економіці країни поступово зменшується.

Фінляндія шукає нові сфери розвитку, у яких можна було б досягти успіху і які забезпечили б робочі місця. Й спрямовує на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи близько 4% ВВП (вищий цей показник тільки в Ізраїлі), проте не всі інвестиції виявляються вдалим. Наприклад, фіни великі надії поклали на біотехнології, проте досі вони не виправдалися. Натомість доволі добре розвивається така традиційна галузь, як металообробка. «Саме тому краще створити сприятливу атмосферу для венчурного капіталу, ніж вказувати на конкретні галузі, куди треба вкладати гроші. Нехай приватний капітал прийме рішення!» – каже Леппянен.

ІНКУБАТОР ІДЕЙ

Місцем, де таку атмосферу вже створено ще три роки тому, є бізнес-інкубатор Стартуп-центру Аалто (структурний підрозділ Школи економіки Університету Аалто). Тут не побачиш науковців, які «висиджують» різні футуристичні пристрої на кшталт роботів-служок або пер-

ПОРІГ ЗНАНЬ. За цими дверима шукають нову формулу успіху фінської економіки

сональних ракетних ранців. Інкубатор – це просто два поверхи в офісному центрі у технопарку на околиці фінської столиці, де створено всі умови для розвитку молодих структур з інноваційними бізнес-ідеями і сильною волею до розвитку. Зараз тут квартирують 80 компаній та їхні 300 співробітників (не рахуючи фрилансерів), які переважно працюють у сфері послуг. Основна продукція – рішення для соціальних мереж, програмне забезпечення для «хмарних» послуг, дизайн, мобільні, медіа- і маркетингові послуги, анімація, PR.

Чому і чим вигідно розвиватися саме в інкубаторі? Тільки тут допоможуть пере-

Фінансування
Стартуп-центру
Аалто:
25% – ЄС; 25% –
уряд Фінляндії;
20% – місто
Гельсінкі;
30% – Університет
Аалто
та підприємці

творити, так би мовити, голу ідею на повноцінну компанію. Свої послуги Стартап-центр поділяє на три фази: преінкубаційну, інкубаційну та постінкубаційну. На першій стадії, якою опікується Центр малого бізнесу Школи економіки Університету Аалто, молодий підприємець впродовж трьох-чотирьох місяців відвідує різні тренінги та семінари, головним результатом яких має стати бізнес-план. Маючи його і зареєстровану у Фінляндії юридичну особу, він може приступати до розвитку своєї компанії.

Послуги інкубатора поділяються на дві частини: тверду й м'яку. Перша – це приміщення

(стандартна площа – 12 м²), виділені телефонна та інтернет-лінії, внутрішня мережа, можливість користування офісним обладнанням і конференц-залами, комунальні послуги. Цей пакет має фіксовану ціну – €132 щомісяця. Друга включає інформаційні й тренінгові послуги менторів та бізнес-консультантів, допомогу в пошуку фінансування (від венчурних капіталістів, бізнес-ангелів і держави), розробку програм розвитку, продажу, зростання. За ці послуги Стартап-центр бере так звану плату за успіх: 1–3% доходів за останній рік перебування компанії на його території (але не більше ніж €5 тис.).

КУРЧАТ ВОСЕНИ РАХУЮТЬ

Потрапити до інкубатора (до речі, найбільшого у Фінляндії) не так і легко: 75–80% заявок відсіюються. «На стадії відбору ми дивимося на чотири критерії. По-перше, який компанія пропонує продукт. По-друге, на команду. По-третє, на ринковий потенціал продукту, який має бути глобальним. По-четверте, на фінансовий бік справи: фірма повинна мати фінансування принаймні на 12 місяців», – розповідає старший бізнес-радіник Стартап-центру Матті Кар'янлахті. 80% щасливців, які пройшли відбір, мають академічні ступені, переважно з Університету Аалто, 10% – Ph.D (докторський). Середній вік підприємеця – 36 років.

Інкубаційний період зазвичай триває трохи менш як три роки (максимальний час перебування). Фірми виїжджають із центру, оскільки їм стає за тісно, – найбільша площа, яку можна орендувати в ньому, становить 36 м². «З нашого інкубатора вийшли 280 компаній, 85% з яких усе ще працюють, а третина швидко зростає!» – пишається своїми випускниками Кар'янлахті. Найбільших успіхів поміж них досяг Rovio – виробник популярної відеогри Angry Birds. «Але не треба забувати, що це була аж 50-та гра, яку він розробив... Щоб вивести компанію в люди, потрібно від п'яти до семи років», – попереджає радник.

На постінкубаційній стадії Стартап-центр намагається підтримувати зв'язок зі своїми вихованцями, і вже найуспішніші з них стають менторами та консультантами для своїх молодших колег. Фактично в Університеті Аалто створено конвеєр, за допомогою якого талановитий, ініціативний студент може

У БІЗНЕС-ІНКУБАТОРІ ДОПОМАГАЮТЬ ПЕРЕТВОРИТИ ГОЛУ ІДЕЮ НА ПОВНОЦІННУ КОМПАНІЮ

втїлити в життя свої ідеї та мрії, створивши в разі успіху нові робочі місця для своєї країни. Хтозна, може, саме зараз у стінах бізнес-інкубатора молоді фіни творять наступну Nokia. ■

ЗА КУЛІСАМИ ХУНТИ

Чи може диктатура демократизуватися зсередини? Спираючись на приклад М'янми, впевнено скажемо «ні». Попри реформи, в країні далі панують військові, а етнічні меншини зазнають переслідувань

Автор:
ґаятрі
Лакшмібай,
Фелікс Саїд,
Таїланд

Фото авторів

Історії різних місцевих дисидентів допомагають зрозуміти, наскільки важливими є міжетнічні відносини для розуміння сучасної М'янми, де глибоке коріння пустила військова хунта. Вона не здала позицій і після останніх парламентських та президентських виборів, перших за півстоліття диктатури. Суспільну мозаїку країни формують багато різних гравців із розбіжними інтересами. Найчастіше чуємо, що брутальні військові пригнічують нібито однорідне «невинне населення». Дуже мало хто у світі вникає в існування серйозних,

глибоких розбіжностей між етнічними групами М'янми, які уможлиблюють таке тривале панування хунти, що виконує роль місцевого «збирача земель».

НА КОРДОНІ

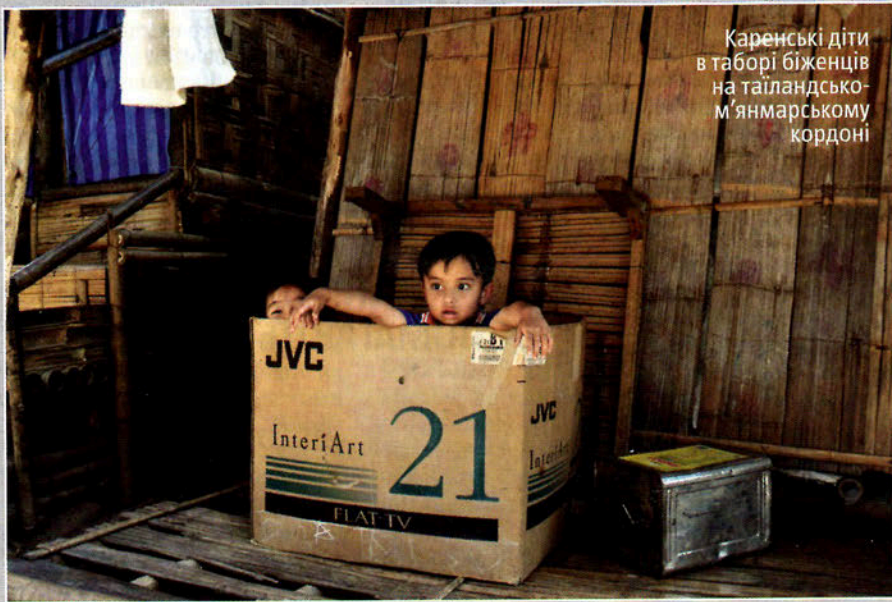
«На жаль, новини в мене погані, – повідомляє телефоном полковник Нердах Мя, командувач шостої бригади Каренської національно-визвольної армії (КНВА). – Хотів би взяти вас до М'янми, до нашого табору, але навколо точаться бої, це небезпечно... Не бажаю ризикувати вашим життям». У голосі напруження. Наші шанси потрапити

на територію країни разом із повстанською армією щодня менші. Ми чекали на це п'ять днів у таїландському містечку Мей-Сот, поблизу м'янмарського кордону. Бангкок офіційно попередив полковника: у разі чергової спроби незаконного перетину кордону його заарештують.

Члени КНВА регулярно курсують в обидва боки через кордон із Таїландом, перетворивши його на свою неформальну базу. Конфлікт між повстанськими групами та армією М'янми – вже багаторічна причина перестрілок і нестабільності на прилеглих територіях. Нещодавній

Представники етнічних меншин на дорожніх роботах у Нейп'ідо

Каренські діти в таборі біженців на таїландсько-м'янмарському кордоні

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ М'ЯНМИ

Від часу проголошення незалежності Бірми 1948 року між національними меншинами та центральним урядом точиться збройна боротьба. Демократичний період був досить коротким: уже 1962 року військові учинили переворот, запровадили однопартійну систему й оголосили про перехід до соціалізму. Націоналізація приватної власності призвела до міжнародної ізоляції, голоду, карткової системи. Деномінація 1987 року викликала серйозні (що тривали аж кілька місяців) заворушення студентів. 18 березня 1988-го війська з численними жертвами придушили їхню демонстрацію в Янгоні. У вересні владу перебрала Державна рада з відновлення закону і порядку, що складалася з генералів. Наступного року відбулися вибори, які виграла опозиційна Демократична партія на чолі з Аун Сан Су Чі, але військові не дали їй прийти до влади.

ТИ-ПЕРЕРОДЖЕНКИ

До пагод тепер
можна піднятися
на ліфті

16-смугова автострада
в Нейп'їдо

сплеск насильства дуже занепокоїв тайських можновладців, спонукаючи їх обрати сувору позицію щодо руху повстанських загонів між двома державами.

Нердах пояснює: «Ситуація на кордоні складнішає. Усе погіршало від часу парламентських виборів у М'янмі в жовтні 2010 року». Його слова легко підтвердити сухими цифрами: близько 20 тис. каренів покинули свої села на хвилі післявиборних погромів, здійснюваних армією хунти. Конфлікт між КНВА та військовими точиться вже понад 62 роки, перетворюючись на одну з найтриваліших воєн сучасності, про яку, однак, світові відомо дуже мало. У напруженій етнічно розмаїтій М'янмі народність каренів становить близько 7% 55-мільйонного населення й проживає на півдні та південному сході.

Карени мають свою історію, мову, культуру, завдяки чому вирізняються поміж більшості населення. Від 1948 року, коли Бірма (так називалася тоді М'янма) вийшла з-під влади Великої Британії, вони ведуть збройну боротьбу за самовизначення. У середині 1970-х КНВА відмовилася від вимоги повної незалежності каренів від М'янми й погодилася на ідею демократичної федерації. КНВА, що налічує сім бригад, є військовим крилом Каренського національного союзу, органу, що є виразником інтересів цього етносу. Інші народності, як-от шан (9%),

мон (2%), кая тощо, разом становлять близько 40% населення республіки. Понад 20 армій, кожна з яких презентує певну етнічну групу, ведуть боротьбу з військовою хунтою М'янми.

ТИХИЙ ГЕНОЦИД?

«Карени страждають. Я не заспокоюся, поки вони не здобудуть свободи», — каже Нердах. За незалежними оцінками, м'янмарські військові спалили впродовж

останнього десятиліття 3200 сіл у тих частинах країни, де живе чимало каренів. Хунту було звинувачено в етнічних чистках. Є і така думка, що дії військового режиму проти цього народу — геноцид. «Ми прагнемо свободи та самовизначення в демократичній М'янмі й досягнемо цього», — переконаний полковник. Але в його голосі легко розпізнати нотки розчарування. Він почувається втомленим: «Це тривала війна... Пішов уже 63-й її рік».

Цілі покоління каренів загинули в тій боротьбі. Батько полковника, генерал Бо Мя, все життя бився за визволення своєї народності. Нердах зі своїм братом Тей Лей Мя приєднався до армії в молодості. «Покоління мого тата боролося мужньо... Ми досягнемо того, чого вони прагнули. Якщо ми не вирішимо проблеми, то наступна генерація остаточно перетвориться на рабів. Якщо ж ми переможемо, — підсумовує, — вона буде вільна».

Нердахові було непросто перейти від стріляння по горобцях із рогатки до прицілювання у м'янмарських військових. «Я вбивав людей. Якщо ви опиняєтесь в ситуації, коли так треба, ви це робите. Але якщо від ваших пострілів помирають невинні, то вам стає зле. Найтрагічніше — в зоні бойових дій ви часом не можете гарантувати, що через вас не загинуть мирні люди», — каже полковник. Він християнин і пишається цим. Після перших п'яти хвилин

Полковник КНВА
Нердах Мя

Придорожній ринок у Янгоні

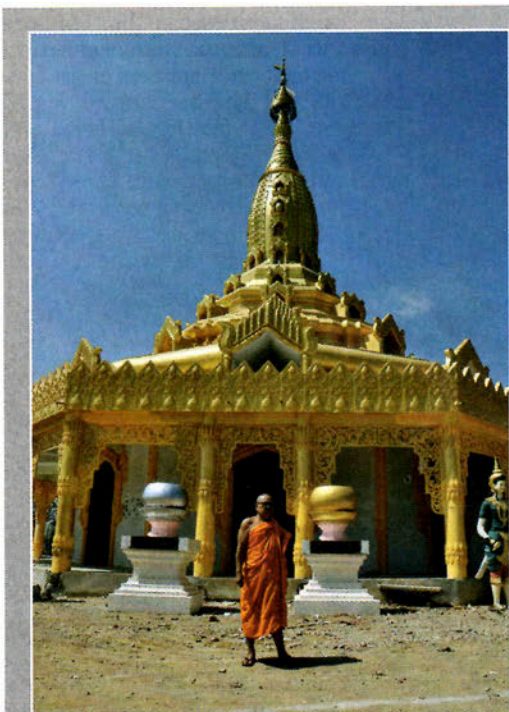

Фонтан у зоопарку в Нейп'їдо

інтерв'ю починає цитувати Біблію і визнає: «Перед тим як іти на поле бою, молюся Богу...»

Та невинними в реальності М'янми бачаться не лише мирні жителі. Солдати обох сторін конфлікту теж є жертвами. Зображувати бійців урядової армії як безсердечних і брутальних гнобителів власного населення дуже просто. Важче зрозуміти, що насправді там діється. М'янмарські солдати воюють у жахливих умовах за мізерну платню. Крім того, більшість із них силоміць притягнуто до служби в армії. За даними правозахисної організації

Монах-Рембо перед своїм монастирем

Human Rights Watch, 20% чи навіть більше військових – молодші за 18 років.

МОНАХИ-БІЙЦІ

Автівкою Нердах ми вирушили до монастиря зустрітися з монахом-Рембо й розпитати в нього, якою є роль служителів культу в реаліях М'янми. Деякі сьогоденні члени КНВА, котрі є буддистами, свого часу відокремилися від неї, звинувативши її в патрунуванні християн, і створили Демократичну каренську буддистську армію. Відтоді вона то домовлялася з хунтою про припинення вогню, то відновлювала його. Потім усередині неї траплялися й інші розколи. Нині її п'ята бригада, очолювана командиром На Кхам Ве, приєдналася до КНВА.

Монах-Рембо відігравав головну роль у примиренні м'янмарських буддистів і християн. «Замолоду він залишав свій монастир, щоб воювати. Він не переймається тим, яку саме релігію сповідує людина. Просто відданий ідеї боротьби за свободу», – пояснює полковник Нердах. Але як монах у принципі може брати участь у війні? Чи повинні буддистські ченці чинити опір будь-якому насильству? Чи не повинні вони бути поза політикою? Всі ці питання ми поставили монахові-Рембо. Він їх парирував таким чином: «Я побачив, що мій народ страждає. Якщо таку несправедливість коять супроти невинних людей, то хтось має цьому протидіяти. Хотілося, щоб мені так пощастило, аби я міг боротися

мирно, як Ганді. Але військовики М'янми не розуміють, що це значить – ненасильницькі методи».

РЕЛІГІЯ ТА ПОЛІТИКА

Монах-Рембо належить до іншої буддистської течії – не тієї, тисячі ченців котрої мирно виступили проти диктатури у М'янмі 2007 року. Пішли зупинити хунту без зброї в руках. Пізніше це повстання назвуть Шафрановою революцією. Протести було потоплено в крові: армія М'янми вбила сотні священнослужителів та протестувальників, які до них приєдналися.

Ті події привернули увагу світу й спонукали м'янмарську владу розробити «дорожню карту

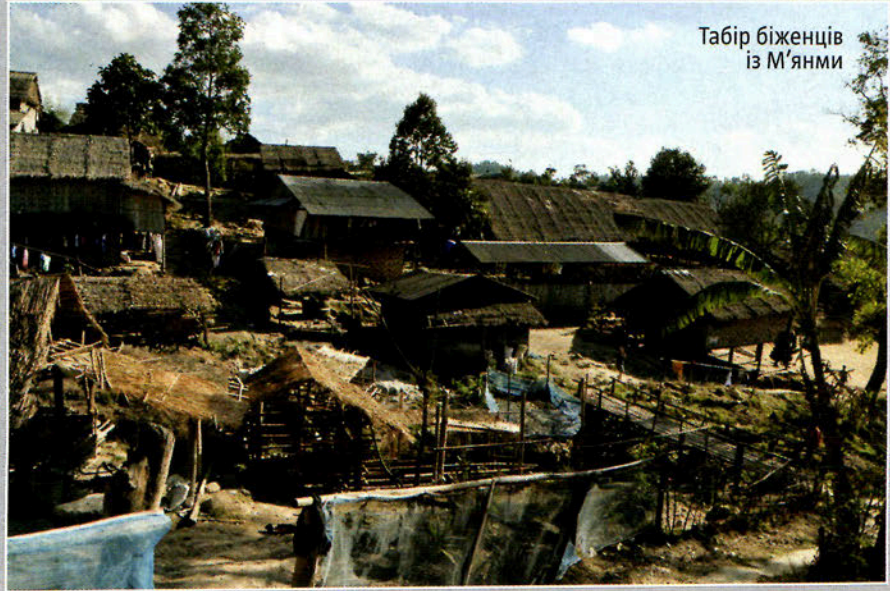

демократії» – план переходу країни від військової диктатури до правління цивільних, що складався із семи пунктів. Обіцяно було також провести парламентські й президентські вибори, що й зробили у 2010–2011 роках. Однак їх результати, зокрема потрапляння в парламент кількох демократичних партій, нічого не змінили на місцях, за десятки й сотні кілометрів від столиці – Нейп'їдо. Генерали й далі верховодять, щоправда, нині їхня влада легітимізована голосуванням.

Монах-Рембо зробив нам тур недобудованим монастирем для втікачів із М'янми. «Я почав будівництво два роки тому. Я про це мріяв і ось почав утілювати задумане в життя, – розпо-

Ченці
на вулиці
в Янгоні

Табір біженців
із М'янми

відає він. – Люди, які втікають із країни, потребують прихистку. Вони можуть прийти сюди й почуватись як удома».

ВІРА В МИР

Опинившись за одним столом із Девідом Сакрабавом, віце-президентом Каренського національного союзу та речником об'єднання 12 основних етнічних армій М'янми, ми спостерігаємо, як уважно він ставиться до кожного. Йому далеко за 70, усі виказують йому особливу пошану. Йому ставлять багато запитань, ми чуємо унікальні розповіді. Найцікавіше почути його думку про майбутнє повстанської боротьби різних народностей М'ян-

ми. «Нам вдається зібрати різні етнічні армії до купи. Головна мета – почати змістовний діалог із військовими. Ми прагнемо мирного вирішення конфлікту», – відповідає Девід Сакрабав.

За щирю заявою криється відчай. Упродовж останніх десятиліть етнічні збройні групи в сутичках із силами хунти поступово, але невпинно втрачали контроль над територіями. Повстанцям бракувало боєприпасів та людських ресурсів. Але вони все одно вступали в бій з урядовою армією, яка постійно лише розростається, добираючись до позначки 500 тис. бійців, і отримує сучасну зброю з таких країн, як Китай, Індія, Росія та Україна.

Тим часом спікер об'єднання етнічних армій наголошує саме на мирному врегулюванні конфлікту: «Ми просто не бажаємо більше воювати. Ми хочемо розмовляти з урядом, але це має бути осмислено. До наших вимог мають ставитися з повагою». Його голос теж звучить утомлено. «Я приєднався до Каренського національного союзу, коли мені було 14. У 18 поїхав учитися. Коли повернувся, то опинився у джунглях, де воював упродовж багатьох років. Це довга історія...» – підсумовує він.

Вільна федерація рівних народностей залишається для каренів та інших меншин тільки мрією. ■

Георгій
Москаленко
та Віктор Кукса
45 років тому
підняли над
Києвом синьо-
жовтий стяг

Відчайдухи-прапо

Автор:
Микола
Поліщук

Фото:
Андрій
Ломакін

Підняття українського прапора над корпусом Київського інституту народного господарства відбулося перед початком комуністичного святкування 1 Травня 1966 року. За цю акцію постраждали двоє молодих людей – студент згаданого вишу Георгій Москаленко та робітник Віктор Кукса. Їх було покарано мордовськими таборами. Нині ми спілкуємося з Георгієм Ми-

трофановичем та Віктором Івановичем через 45 років після сміливої демонстрації в Києві національного символу на тлі суцільного червоного марева.

НА МІСЦІ «ЗЛОЧИНУ»

Наша зустріч проходить під стінами того самого інституту, а нині Національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. Про відчайдушний учинок двох молодих

людей нагадує бронзова меморіальна табличка. Вона, до речі, не перша на честь тієї події. Найдавнішу встановили громадські активісти на зорі Незалежності. Але оскільки в написі тоді згадано було про боротьбу проти «московсько-більшовицьких окупантів», керівництво вишу її зняло, замінивши на менш контраверсійну. Однак того разу пустилися помилки в імені

ВІКТОР КУКСА.
На фасаді
університету, над
яким він 1966-го
вивісив синьо-жовтий
прапор,
і досі тяжіє
радянський герб

поколінню важко зрозуміти ті часи, що настали по хрущовській відлизі. Можливо, зараз не оцінять, наскільки, зважаючи на тодішню суспільну атмосферу, це був резонансний жест. Поверталися сталінські погляди, але, з іншого боку, українство намагалося знаходити якісь напівлегальні способи заявити про свої потреби. Тоді створювали гуртки на кшталт Клубу творчої молоді, багато українських патріотів збиралося навколо Леопольда Яценка й хору «Гомін». Почав циркулювати самвидав, а також книги, випущені у 1920-х роках і пізніше заборонені. Ходила між людьми відома праця Івана Дзюби, популярності зажили вірші Василя Симоненка, Володимира Сосюри, раннього Тичини».

Комуністична система заважала болючих ударів у відповідь. «На моїх очах пішли під суд і на заслання В'ячеслав Чорновіл, Богдан Горинь, Іван Гель, у Москві судили Андрея Сінявського та Юлія Данієля – з першим із них мені пізніше довелося перебувати навіть в одному таборі й про наше знайомство залишилися теплі спогади. Ми не могли спокійно спостерігати за тим, як повертається сталінщина. Ідея синьо-жовтого прапора була не вигадкою. Українське відродження на той час пустило міцне коріння в гуртожитках, молодіжних клубах. Якби не ми, це зробив би хтось інший».

Заходимо у двір університету, де відбувся пам'ятний «злочин». Схоже, в цьому місці мало що змінилося від 1960-х. Парадних кахлів, якими облицьовано фасад корпусу, тут немає, а до запліснявілої (бо завжди в сутінках) стіни прироблена пожежна драбина. Мабуть, та ж таки, що нею колись і піднявся Кукса із саморобним синьо-жовтим прапором та кухонним ножом, яким мав зрізати знамено СРСР («навіть не маріонеткової УРСР!» – і сьогодні обурюється він). Із тією річчю обидва дисиденти пізніше мали додатковий клопіт, бо ж їм присудили статтю не тільки за антидержавну діяльність, а ще й за... холодну зброю. «Зубами треба було радянський прапор зривати!» –

знушався під час допитів слідчий.

«Це була тодішня стандартна практика: накинути інкомислячому окрім політичної статті ще й якийсь кримінал. Так, наприклад, Степанові Хмарі приписували незаконні валютні операції, Владімірові Буковському – хуліганство, – продовжує Віктор Кукса. – Ще був популярний «напад на міліціонера», який доточували до основної статті. Той-таки Опанас Заливаха – який він бандит? Спокійний, мирний художник, зі своїм поглядом на навколишню дійсність».

Характерно, що реабілітацію за антирадянською статтею Кукса й Москаленко здобули без ускладнень, а ось на те, щоб очиститись від звинувачень стосовно холодної зброї, пішло 14 років.

«Ну, таких химерних речей було багато: от, наприклад, щоб засудити нас, вистачило одного прокурора. А реабілітовувало аж 40 суддів двох палат – Судової у кримінальних справах та Військової судової колегії Верховного Суду України», – каже пан Віктор.

ДЕФІЦИТ НА ЖОВТЕ

Отже, Кукса поліз нагору, а Москаленко залишився на варті біля пожежної драбини. Охоронці інституту перед травневими святами були добре під газом, і особливих проблем із вивішуванням національної фани не виникло. Місце вибрали спеціально: перед традиційною демонстрацією колони з усіх навколишніх масивів вишикувалися саме під заводом «Більшовик», майже навпроти інституту, тож полотнище могли бачити чимало людей. До речі, воно провисіло довше, ніж сподівалися наші герої. Як виявилось, спецслужби злякалися, що прапор міг бути замінований. Хоча коли він і був бомбою, то швидше ідеологічною.

Мої співрозмовники згадують: єдиною серйозною перепорою на шляху їхньому намірові став... традиційний радянський дефіцит. Виявилось, що в усьому Києві годі знайти жовтої тканини, щоб двоє патріотів виготовили національний стяг! Довелося купувати два «ж і -

роноосці

Кукси: його назвали Василем, тож багатостраждальну дошку довелося знову переробляти.

«Я працював електрозварником, а Москаленко вчився в цьому інституті. Він узагалі-то одесит, приїхав 1955 року розбудовувати Київ, залишився тут, поселившись зі мною в одному гуртожитку. Особливо своїх державницьких поглядів ми й не приховували, – розповідає пан Віктор. – Звичайно, новому

ГЕОРГІЙ МОСКАЛЕНКО.
З багатства нажив
тільки Орден
«За мужність»

ночі шалики. Зшиєш їх – виходить смуга потрібної довжини.

«На прапорі Москаленко вив напис «Ще не вмерла Україна, ще її не вбито» і намалював Тризуб. Пізніше через той напис нас і вирахували. Тоді весь інститут перевіряли за почерками», – каже Віктор Кукса.

Про експертизу згадує і Георгій Москаленко: «Мене викликали до військкомату, попросили заповнити анкету начебто для виїзду за кордон і обов'язково друкованими літерами. Я трохи здивувався. Бо ніхто мене нікуди в зарубіжжя не запрошував. Однак заповнив – і попався».

Після короткого слідства відбувся суд із очікуваним обвинувальним вироком. Щоправда, не дуже логічним. Москаленко, який лише прикривав товариша, дістав три роки, а Кукса, який вивішував прапор, – два. Пан Віктор пояснює цю плутанину тим, що він був робітником, а Москаленко – студентом, тобто представником потенційно опозиційного соціального прошарку.

«Усе ж таки зараз, певно, неможливо відтворити атмосферу тих років, коли багато хто навіть серед працівників держбезпеки ще серйозно вірив у те, що Радянський Союз – царство пролетаріату. До мене навіть у камеру приходив генерал розпитувати, як це робітник – і націоналіст? Я йому відповідав щиро: мої ж батьки й діди були очевидцями проголошення УНР, потім Голодомору, бандерівського руху».

Слова гімну «Ще не вмерла» Москаленко вивчив у молодших класах. Згодом замислювався про конституційне право Укра-

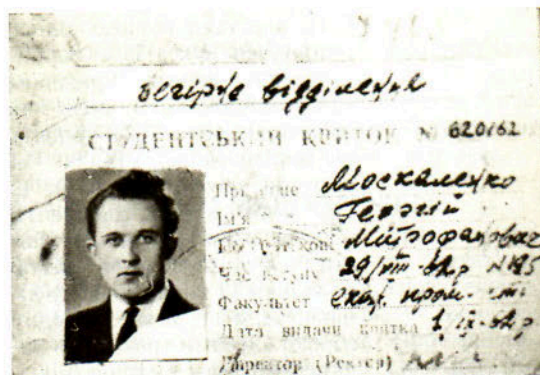
їни на вихід із Радянського Союзу. Але яким чином із факту вивішування синьо-жовтого прапора вивели склад злочину за статтею про антирадянську агітацію?

«Із погляду сьогодення, логіки в такому рішенні не вбачиш. Однак для тодішнього прокурора якщо червоний прапор був радянським, то жовто-блакитний – антирадянським. Нічого незрозумілого».

НЕЗАКІНЧЕНА
ВИЩА.
Студентський
квиток
довелося
захвати
й піти
працювати
сантехніком

ТАБІР ІНТЕЛЕКТУАЛІВ

На політичній зоні хлопці опинилися в компанії однодумців.

«Крім власовців і бандерівців це були дисиденти й націоналісти з України, країн Балтії і навіть Західної Білорусі, – згадує пан Віктор. – Я потрапив до табору в мордовському селищі Явас, де вже на той час перебували Іван Гель, Богдан Горинь, Мустафа Джемільов, уже згаданий Андрей Сінявський. Загалом на зоні налічувалося осіб 500 – дуже часто інтелігенти, люди мистецтва, поети, вчителі. Тож і ніяких конфліктів там не виникало. Хай ми погано їли, але були молоді й окрилені надіями. Якраз у політичному таборі тих років легше було почуватися людиною, ніж у радянській дійсності по інший бік колючого дроту. Жодного разу не чув, щоб хтось вилаявся матом. Навіть книжки читали, хоча потім доступ до бібліотеки нам обмежили, як побачили, що ніхто з дисидентів на тому не перевиховується».

«КДБ – ЦЕ БЕЗЛІЧ ОПЕРІВ, ДІЛОВОДІВ І НИШПОРОК, А Я В НИХ – ЄДИНИЙ НАЦІОНАЛІСТ НА ВЕСЬ РАЙОН»

Кукса згадує і власовців: «Росіян за національністю середдисидентського руху було небагато, хоча в таборі досиджували ще свої роки ті, що служили в Російській визвольній армії Власова». До речі, саме вони вперше за радянську історію повернули у вжиток триколон, який нині є державним прапором Росії.

Георгій Москаленко додає: «На пересилці в Харкові я бачив російських заарештованих націоналістів із підпільної структури Народно-трудового союзу. Мене вразило, які вони всі молоді й горді з того, що відбудуватимуть строк за переконання. Але в якому таборі їх розмістили, не знаю. Були свідки Єгови, п'ятдесятники і ще якісь релігійні в'язні, з яких дирекція табору відверто знущалася. До них у слідчих виникало одне запитання: відрікаєшся від релігійних забобонів? Хто заперечував – діставав новий строк. Але тюрма була хорошою школою, бо там сиділо багато інтелігентів, представників національних рухів з інших республік. Щодня точи-

лися розмови на політичні теми, з деякими людьми, наприклад, бійцем УПА Степаном Мамчуром, я так за три роки й не наговорився».

ТАКА ВАЖКА СВОБОДА

Історія з національним прапором поламала життя обом. Після звільнення із зони «першотравневі дисиденти» не побулися пильної уваги радянських репресивних органів.

«1969 року, як вийшов, відчув на собі, наскільки громіздка машина той КДБ, – згадує Віктор Кукса. – Це ж безліч оперативних працівників, діловодів і нишпорок, а я в них – єдиний націоналіст на весь район. Я відчував настороженість своїх колег – уже не знаю, що їм про мене там розповідали на їхніх партійних зборах. Кожен мій крок відстежували. Ще Василь Стус був не судимий, а я прий-

шов до нього в гості. Наступного дня маю виклик до «органів», де вже є оперативна інформація про це».

У Москаленка справи посувалися не краще. «Після виходу не міг ніде ні влаштуватися, ні навіть прописатися, – на все потрібен був дозвіл від Комітету держбезпеки. А кожен похід туди – це чергові їхні спроби завербувати в сексоти, моральний терор. Мене ж забрали з п'ятого курсу, не дали навіть дописати диплом. Про поновлення навчання без санкції КДБ й мови бути не могло. Так вищої освіти й не здобув, влаштувався у Київспецмонтаж сантехніком».

Зараз обидва сміливі прапороносці на пенсії. За словами Москаленка, обласний пенсійний фонд відмовив йому в збільшенні виплат як жертви репресій. Куксі поталанило більше – йому додали 200 грн. щомісяця. Але ці люди мають, окрім усього, відчуття своєї моральної правоти, ордени «За мужність» і меморіальну дошку на будівлі Університету імені Вадима Гетьмана. ■

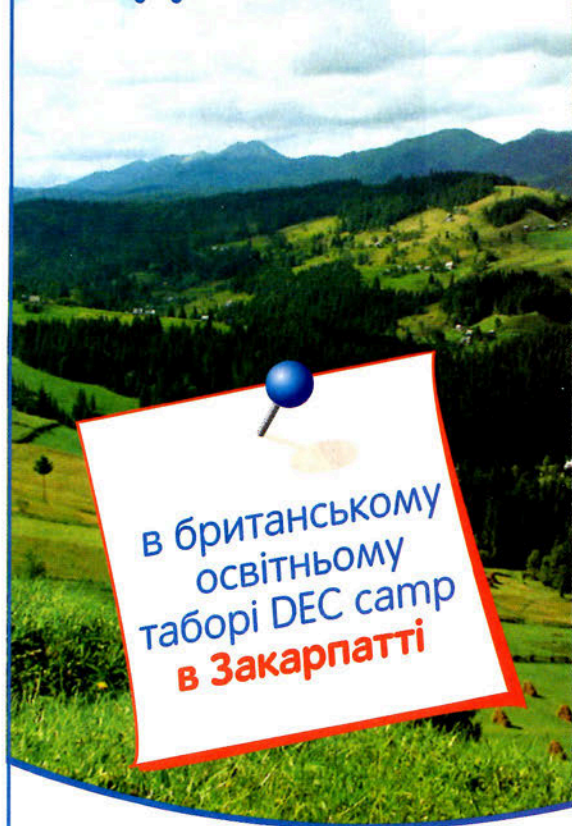
Кваліфіковані вчителі з Великобританії та аніматори з США

запрошують дітей
8-17 років

Вивчати англійську та відпочивати

Ліцензія: серія АВ, № 505030, от 19.11.2009

• Дек кемп

в британському
освітньому
таборі DEC camp
в Закарпатті

Продаж путівок:

(044) 390-76-24

(066) 310-48-53

www.dec-camp.com

Крок на виперед

70 років тому було проголошено Акт відновлення незалежності Української держави. Нинішню владу цей факт не обходить

Автор:
Іван Патриляк

Упродовж 1920-х – 1930-х років у Західній Україні викристалізувалася ідея перманентної національної революції, яка мала б завершитися загальним повстанням. Усвідомлюючи, що воно не охопить миттю всіх етнічних земель, націоналісти

висунули теорію будівництва держави від першого села. Згідно з нею, коли повстанці оволодіють якимись невеликими територіями, там слід проголошувати незалежність і формувати національну адміністрацію, армію, сили безпеки тощо.

Наприкінці 1930-х років ідею двічі випробували на практиці: у 1938–1939-му – в Карпатській Україні (де проголосили суверенітет); у вересні 1939-го – в Галичині та на Волині (де локальні оунівські повстання дали змогу лише запровадити в окремих місце-

ЧЛЕНИ ОУН.
Організація
становила
реальну
загрозу для
окупаційного
гітлерівського
режиму

ФОТО НАДАНО ЦЕНТРОМ ДОСЛІДЖЕНЬ ВИСВІСНОГО РУХУ

ОШУКАТИ ДИЯВОЛА

Не довіряючи обіцянкам німецького військового бомонду щодо «позитивного вирішення українського питання», Степан Бандера на переговорах із Андрієм Мельником іше в 1939–1940 роках підкреслював потребу створити резервний Провід ОУН у Північній Америці. Він мав бути сполучною ланкою в контактах з англосаксонським світом і взяти на себе керування організацією, якщо німці заарештують її лідерів у Європі. Бандера, як і більшість політеміграції, вважав, що найближчими роками мирна ідилія між СРСР та Німеччиною завершиться воєнним зіткненням і це спричинить масштабні геополітичні зміни в Європі, давши українцям шанс відновити державність. Ось тільки він (на відміну від більшості) не дуже вірив, що гітлерівці погодяться на цей суверенітет, з огляду на їхню позицію 1939 року. Молоді націоналісти, згуртовані навколо свого провідника в Кракові, передбачали три варіанти розвитку подій. Оптимістичний: німці толеруватимуть Українську державу й особливо не втручатимуться в її внутрішні справи; поміркований: вони намагатимуться сформувати маріонетковий утвір на чолі з кимось із лояльних емігрантів (найімовірніше гетьманом Павлом Скоропадським); песимістичний: запровадять в Україні звичайний окупаційний режим з усіма наслідками.

Найбільш вірогідним бачився другий сценарій, такий собі словацько-хорватський, але в більшому масштабі. У можливість будівництва повноцінної держави вірилося слабо, а в суворий окупаційний режим – не хотілося. Тож після розколу ОУН, який остаточно окреслився до кінця 1940 року, Степан Бандера та його соратники взяли курс на «виманювання» в німців інформації про те, що, власне, планує Рейх в «українському питанні». Це робили через неофіційні канали, офіцерів Абверу, відомих як фахівці в східних справах. Утім, ефект був незначний, бо німці самі не знали, яким буде остаточний варіант вирішення «української проблеми».

Після проведення наприкінці березня – у квітні 1941 року

в Кракові II Великого збору націоналісти-бандерівці взялися до розробки детальних організаційних інструкцій на випадок війни, яка вже кружляла в повітрі. У цих документах, до речі, передбачено було проголошення самостійницької декларації і навіть зафіксовано її чернетковий варіант:

«Акт проголошення Української Держави. Волею Українського народу Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує створення Української Держави, за яку покляли свої голови цілі покоління найкращих синів України. Організація Українських Націоналістів, яка під проводом її творця і Вождя Євгена Коновальця вела в останніх десятиліттях кривавого московсько-більшевицького поневолення завзяту боротьбу за свободу, взиває весь Український нарід не складати зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде встановлена суверенна українська влада. Суверенна українська влада запевнить українському народові лад і порядок, всесторонній розвиток його сил та заспокоєння всіх його потреб».

Акт збиралися проголосити, щойно націоналістам вдасться бодай на короткий час узяти під контроль котресь велике місто на рідних теренах. Декларація мала не тільки поставити Берлін перед доконаним фактом існування державності, а й спонукати його відверто висловитися щодо цього, припинивши гру в мовчанку. Однак поряд із підготовкою такого ультимативного щодо німців кроку бандерівці до останньої хвилини намагалися зрозуміти їхні українські плани. Зазнавши невдачі в неофіційних контактах, молоді революціонери пішли відкритим шляхом. 15 червня 1941 року група провідних членів ОУН(Б) підготувала меморандум до гітлерівського керівництва, який 23 червня передав до Рейхсканцелярії Володимир Стахів.

ІЗ НАЇВНОЮ ВІДВЕРТІСТЮ

У середині 1941 року було небагато охочих розмовляти з гітлерівцями таким повчальним тоном. Уже в перших рядках відозви починається нищівна критика на-

дження

востях щось на зразок адміністрації). В обох випадках народження Української держави не входило у плани «сильних світу», тож спроби зазнали краху. Ці болючі поразки, до речі, були серед чинників, що призвели до глибокого розколу ОУН 1940 року й спонукали радикальніших прихильників бандерівської організації дещо змінити тактику боротьби.

ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ!

Пастирський лист Іх Ексселенції
Митрополита Андрея Шептицького.

З Вами Всемогучого і Всемилоного Бога в Трійці Єдиного за-
чався Нова Епоха в житті Державної Соборної Самостійної України.
Народні Збори, що відбулися вчорашнього дня ствердили і прого-
лосили ту Історичну Подію.

Повідаючи Тебе Український Народ про такі вислухані на-
ших благальних молитов, визнаю Тебе до винуватості для Всеми-
ного, вірності для Його Церкви і послужу для Влади.

Воєнні часи вимагатимуть ще многих жертв, але дію розумієте
в ім'я Боже і з Богом Благодаттю буде доведено до успішного кінця.

Жертв, яких конечно потреба до осягнення нашої цілі полігати-
муть передусім на послухному піддаванні справедливим. Божим законом
непротиним розказам Влади.

Український Народ виступає в ці Історичні хвилини, щоб дося-
дити почуття автономії, солідарності і життєвої сили, щоб заслужити
на таке положення серед народів Європи, в якій міг розвинути усі Бо-
гом собі дані сили.

Карністю, солідарністю, совісним сповненням обов'язків, домага-
ючись, що Ви дозвілі до Державного Життя.

Поблизу Німечку Армію витисне як осядодателю на во-
рога. Установлений владі віддамо належний послух. Уважно Головою
Крайового Правління Західних Областей України Пана Ярослава СТЕЦКА.

Від Уряду Ним покликано до життя очікуємо мудрого, справед-
ливого проводу та зарплат, які узагальняють потреби і добро всіх
земельючих Наш Край громадян, без огляду на це до якого прохоро-
діння, народності і суспільної верстви належать. Бог нехай благословить
усі Твої праці Український Народ і нехай дасть успішним Промислам
Святу Мудрість з Неба.

Дано у Львові при Арх. Храмі Св. Юра 1 VII 1941.

Пастирський лист Іх Ексселенції
Митрополита Андрея Шептицького.

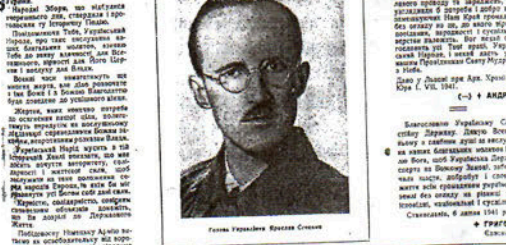
АКТ ПРОГЛОШЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

1. Божим Українського народу, Організація Національ-
ної зброї, яка виступає під прапором Свободи, проголосила створення
Української Держави, за яку виступає своїм гаслом «Вільна і
самостійна Україна».

Організація Української Народної Зброї, яка виступає
під прапором Свободи, проголосила створення Української
Держави, за яку виступає своїм гаслом «Вільна і самостійна
Україна».

2. На заклики нехай Україна створиться Українська Вла-
да, нехай Український Народ, Організація Національ-
ної зброї, яка виступає під прапором Свободи, проголосила створення
Української Держави, за яку виступає своїм гаслом «Вільна і
самостійна Україна».

Пастирські листи Ниязів Церкви у велику хвилину

Всі творчі сили українського народу
об'єднуються в одному спільному фронті
будови власного державного життя

цистських принципів та рецептів:
«Серед численних німецьких по-
літичних поглядів на вирішення
українського питання, а також се-
ред різних концепцій, які стосу-
ються німецької політики, що по-
винна початися з цього питання,
не можна знайти нічого, що б ви-
значало значення окремих ком-
понентів цієї загальної проблеми
у її цілому обсязі і правильно оці-
нювало б внутрішні українські
фактори». У другій частині мемо-
рандому – стислий виклад історії
боротьби за державність. Третя –
починається завуальованими по-
грозами: «Навіть якщо німецькі
війська при вступі в Україну, зви-
чайно, спочатку будуть вітати як
визволителів, то незабаром ця си-
туація може змінитися, якщо Ні-
меччина прийде в Україну не з
метою відновлення Української
держави...»

Аналізуючи майбутні госпо-
дарські стосунки з Рейхом, автори
документа напрощад відверто за-
являли: «Пересунення економіч-
ного центру до Берліна при збере-
женні централізованої господар-
ської системи і без забезпечення
самостійності української еконо-
міки у її прагненні до економічної
співпраці з Європою. Висновок:
Українська незалежна держава
мусить бути економічно самостій-
ною для того, щоб стати складо-
вою частиною європейського еко-
номічного простору». Так само
безкомпромісно націоналісти ви-
магали збереження права на
власну повноцінну армію.

Завершується меморандум
теж не зовсім властивими для
дипломатії натяками й погро-
зами: «Треба ствердити, що для
вирішення українського пи-
тання немає ніякої аналогії. З
1938 року в Європі виникло дві
нові держави: Словаччина і Хор-
ватія. Не беручи до уваги різ-
ницю в площі і кількості насе-
лення країн, українська про-
блема має набагато більше
значення тому, що шляхом її ви-
рішення будуть здійснені кор-
інні зміни у політичній та еко-
номічній структурі європей-
ського континенту і підняті
питання міжконтинентального
значення. [...] Українець також,
яким його створили останні
20 років, повний рішучості ство-
рити підвалини, які б забезпе-
чили національний розвиток у
незалежній державі. З цією рі-
шучістю повинна рахуватися
кожна держава, яка, переслідую-
ючи власні інтереси, хоче ство-
рити новий порядок на східноєв-
ропейському просторі».

Основна думка меморандуму
ОУН(Б) така: майбутнє двосто-
ронніх відносин цілком залежа-
тиме від того, наскільки точно
німці дотримуватимуться даних
їм рекомендацій і як узагалі по-
ставляться до ідеї створення не
лише формально, а й фактично
суверенної Української держави.
Але з канцелярії Гітлера відпо-
віді не надійшло. Хоч аналітики
МЗС у Берліні й вивчали доку-
мент, досі невідомо, чи доповіли
про нього самому фюрерові. Час

ФОТО НАДАНО ЦЕНТРОМ ДОСЛІДЖЕНЬ ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ

минав, війська Рейху щодня глибше вклинювалися в українську територію, неясність у питанні ставлення німців до самостійницьких змагань ОУН змушувала націоналістів діяти.

ЕКСПРЕС-НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Завдання проголосити державність, діставшись до першого великого міста в Україні, отримала спеціальна похідна група ОУН(Б), складена із провідних діячів руху, очолюваних заступником Степана Бандери, Ярославом Стецьком. 28 червня 1941 року популодні вона ввійшла до Львова, який щойно покинули внутрішні війська НКВС. Приміщення колишнього українського банку «Дністер» перетворили на штаб-квартиру ОУН(Б). Впродовж 29-го й першої половини дня 30 червня громадськість міста активно агітували взяти участь у Народних зборах, запланованих на 18-ту годину 30 червня.

Уранці того ж таки дня до міста, попри відсутність наказу німецького командування, ввійшов сформований Абвером з українців батальйон «Нахтігаль». Солдати зайняли стратегічні пункти включно з радіостанцією, залізничним вокзалом, ратушею, електро- й газостанцією. До них приєдналося близько 1 тис. добровольців-міліціонерів, нашвидкуруч набраних із львівської молоді. Спершу все відбувалося за планом: оунівці сподівалися оголосити про відновлення держав-

У НАДІЇ НА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ. Стратегічні об'єкти у Львові зайняли загони, сформовані з українців

ності до підходу німецьких військ – це давало б їм змогу стверджувати, що місто звільнене від більшовиків українцями власноручно, а відтак претендувати на роль господарів ситуації та повноцінних союзників. Однак з обіду 30 червня 1941 року до Львова почали масово підтягуватися сили Вермахту. Виходячи з наявної ситуації, а також проконсультувавшись із представниками старшого покоління місцевих політиків, Ярослав Стецько «на ходу» вносить серйозні зміни до тексту самостійницької декларації. Слово «проголошення», вжите щодо Української держави, змінено на «відновлення». Крім того, додано сумнозвісний третій пункт із подяками Гітлеру за «визволення».

О 18-й годині 30 червня 1941 року на другому поверсі будинку Товариства «Просвіта» (площа Ринок, 10) у переповненій залі розпочалося засідання Народних зборів. Після короткого привітального слова Ярослава Стецько виголосив відредагований текст самостійницького Акту, який позитивно оцінили присутні. Затим доповідача обрали керівником тимчасового уряду – Українського державного правління.

Невдовзі до приміщення ввійшли представники гітлерівської армії – спеціаліст з українських питань Ганс Кох і майор Абверу Ернст фон Айкерн. Перший із них, галицький німець, виголосив промову, підкресливши, що збори несанкціоновані, а питання національної державності під час війни не актуальне. Його виступ вніс певну спантеличеність у перебіг засі-

шої успішної боротьби. Опісля збори було завершено. Розуміючи, що німці шоковані становищем і не знають, як їм поводитися, націоналісти швидко озвучили в радіоефірі інформацію про відновлення суверенітету. Світ сприйняв ці передачі за свідчення узгодженості українських дій із гітлерівцями, а в Берліні були шоковані «нахабністю узурпаторів».

«ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ»

У той самий час, коли похідна група Стецька прямувала до Львова, а українські націоналісти встановлювали свій лад на територіях, залишених Червоною армією, схожим чином розгорталися події на іншій західній околиці СРСР. 23 червня 1941-го Фронт литовських активістів (ЛІАФ) проголосив відновлення Литовської Республіки на чолі з керівником тимчасового уряду (підпільно створеного в Каунасі 22 квітня того ж таки року) полковником Казісом Шкірпою та його представником у країні віцепрем'єром Юозасом Амбразявічюсом. Той фактично виконував обов'язки очільника кабінету, бо Шкірпу (останнього посла Литви у Німеччині) утримували в Берліні під хатнім арештом. До 27 червня 1941 року, створена на базі колишніх збройних сил Балтійської держави так звана територіальна литовська дивізія Червоної армії, піднявши повстання, оволоділа більшістю рідних земель. Проте, оголотившись від першого шоку, нацисти до кінця липня 1941-го ліквідували органи литовського самоуправління. 5 серпня вони кинули Шкірпу до концтабору Заксенгаузен, а його заступників у країні Амбразявічюса та Прапулюніса – до Дахау.

Паралельно з «литовською проблемою» нацисти «вирішили» й «українську». Упродовж липня – серпня органи національного адміністративного апарату було знищено. У вересні Степана Бандеру та Ярослава Стецька перевели з-під хатнього арешту до того ж таки Заксенгаузена, інших керівників Українського державного правління й місцевого врядування розіслали в Аушвіці й Дахау, членів похідних груп розстріляли або заарештували. «Доконані факти» були проти українців. ■

ПІСЛЯ ПРОГОЛОШЕННЯ АКТУ 30 ЧЕРВНЯ В БЕРЛІНІ БУЛИ ШОКОВАНІ «НАХАБНІСТЮ УЗУРПАТОРІВ»

дання, святковий настрій присутніх було помітно зіпсовано. Аби «зам'яти» конфлікт, що нарівав, наступні доповідачі, Іван Вітошинський та Ярослав Стецько, звернулися зі словами подяки до армії Рейху за визволення й наголосили на потребі союзу між Українською та Німецькою державами для подаль-

ПАВЛО
ТИЧИНА.
Автопортрет
(1922 р.)

Але чому в історії генія настав момент, коли він почав писати вірші, схожі на автопародії?

«БЛАКИТЬ МЕНІ ДУШУ ОБВІЯЛА»

Муза прийшла до Павла Тичини (1891–1967) рано: вже 1907 року з-під його пера з'явилися рядки, в яких угадувався оригінальний поетичний голос:

Блакить мою душу обвіяла,
Душа моя сонця намріяла,
Душа причастилася кротості трав —
Добрідень я світу сказав!

Струмок серед гаю як стрічечка,
На квітці метелик мов свічечка.
Хвилюють, маюють, квітують поля —
Добрідень тобі, Україно моя!

Поетичне слово явилось Тичині в ореолі радості: його широко розплющені очі здивовано/замилувано вбирали світ животної природи з її абсолютною доладністю. Образна мова молодого поета поривалася до символічних значень — власне, то і був ранній український символізм.

Тоді, навесні 1907-го, Павло Тичинин (у документах його прізвище писалось саме так!) завершував навчання в Чернігівському духовному училищі й готувався вступати до семінарії. Син дяка із села Піски (Чернігівщина), він змалку ріс в атмосфері українських казок, пісень, колядок, щедрівок... Але крім багатства народного мелосу й фольклорної фантастики йому відкривалися також краса духовних співів, багатоголосся церковного хору, «ласкавий сум» музики Дмитра Бортнянського...

У Чернігові Тичина провів цілих 12 років. Батько хотів, щоб його син співав у церковному хорі. Так і сталося. Дискант Павла оцінили, і невдовзі він став солістом славетного хору Троїцького монастиря. Вирішальними для хлопця були знайомство і спілкування з людьми культури: художником Михайлом Жукот, прозаїком Михайлом Коцюбинським, семінаристами Василем Елланським (згодом поетом Блакитним) та Григорієм Верьовкою (майбутнім композитором). Культурний Чернігів формував естетичні смаки юного Тичини, світоглядні засади. Тут

Кларнет і дудка

Історія генія, який відмовився
від свободи

Автор:
Володимир Панченко

«Від кларнета твого — пофарбована дудка зосталась», — ці гірко-жорстокі слова, адресовані Павлові Тичині, Євген Маланюк написав ще в листопаді

1924 року. Що мало статися, щоб захоплений поетичним талантом Тичини Маланюк (учорашний офіцер армії УНР, а тепер студент Подєбрідської господарської академії) сказав про його творчість саме так? Відповідь очевидна: мав різко змінитися сам автор «Сонячних кларнетів».

Тижень продовжує серію публікацій про знакові постаті української історії та літератури, котрі змушені були вибирати під тиском державно-репресивного комуністичного апарату, — чи протестувати і загинути фізично, чи зламатися і загинути морально. (див. **Тижень** №12, 15, 20/2011). Сьогодні — роздуми Володимира Панченка над постаттю Павла Тичини.

до нього прийшло усвідомлення власного національного «Я». Слова з вірша 1907 року – «Добридень тобі, Україно моя» – свідчили: Павло Тичина ін остаточно зрозумів, що насправді він – Павло Тичина.

Своїх ранніх поезій Тичина до збірок не включав. Хоча схвальні слова про них йому випадало чути. На одній із «субот» Михайло Коцюбинський читав присутнім вірш Павла «Розкажи, розкажи мені, поле» (1910) і не міг стримати захоплення. Проте дебютував молодий поет тільки 1912-го – саме тоді вийшли друком його перші поезії. Деякі з них тепер вважаються тичининською класикою (наприклад, перлина інтимної лірики «Ви знаєте, як липа шелестить...»)

ЗОЛОТИЙ ГОМІН

1913-го 22-річний Тичина приїхав до Києва, щоб стати студентом... комерційного інституту. Вибір пояснювався просто: «У цей інститут нас, семінаристів, приймали без іспитів», – згадував він. Але невдовзі почалася війна. Заклад перевели до Саратова, тож навчалися студенти заочно. Павло в цей час активно співпрацював з українськими періодичними виданнями Києва. І, звичайно, писав вірші. Першою його поетичною збіркою могли бути не «Сонячні кларнети», а «Панахидні співи» (1915) – цикл поезій, навіяних трагічною історією кохання. Це поетове прощання з дівчиною, яка рано померла. У віршах ожили і удари дзвонів, і церковне відспівування, і схлипування-плач. І «срібні звуки» Бортнянського: «Всюю прискорбна еси, душе моя»...

З якихось причин «Панахидні співи» залишилися не надрукованими. Сам поет вважав їх втраченими. Відшукалися вірші аж на початку 1990-х в Одесі, в архіві художника Михайла Жука. Своєрідною ілюстрацією до них можна вважати декоративне панно Жука «Біле і чорне». Хлопець в античному одязі, який грає на сопілці, має риси юного Павла Тичини. Але хто та дівчина з крилами лебедя і схрещеними на грудях руками, яка слухає чарівну музику? Загадка, що чи й розгадають колись...

А взагалі-то він збирався жити, як Сковорода й Шевченко: сім'ї не заводити, цілковито поринути в стихію творчості... Однак склалося все інакше. Восени 1916 року Тичина поселився у двоповерховому особняку на Кузнечній, 107, де мешкала родина Папаруків. Донька господині Ліда

абсолютний слух поета вловив у цій грандіозній музиці й дисонанс: серед голубів-молитв раптом з'являється «чорний птах», вісник братовбивства і кровопролиття. А було ж іще тільки літо 1917-го...

«ВСІ ШЛЯХИ В КРОВІ...»

1918-го побачила світ перша поетична збірка Павла Тичини «Сонячні кларнети», до якої увійшли вірші 1914–1918 років. На сучасників вона справила неймовірне враження. Передусім музикою слова, несподіваними ритмами, яскравими символами. Тичина ж не дарма захоплювався мистецькими експериментами Скрябіна і Чюрльоніса: ці двоє чарівників, здавалося йому, здатні поєднати в одному образі колір і звук. І сам він теж ішов шляхом дерзновенного експериментування. Мова під пером молодого Тичини демонструвала справжні чудеса своїх поетичних можливостей!

Вражав і дух пантеїзму, якого сповнені «Сонячні кларнети». Природа в Тичини – божественна стихія. Глибоко релігійне почуття автора входило в колізію з рутинною церковною повсякдення, щоб знайти для себе вихід у поетизації животвору природи (дуже характерною в цьому сенсі є поезія «У собор»). А був же ще в збірці й цілий «жмуток» шедеврів лю-

ВІРШ «НА МАЙДАНІ...» ВИВЧАЛИ ЯК ТАКИЙ, ЩО СЛАВИТЬ ЖОВТЕНЬ, ХОЧ ІШЛОСЯ ПРО 1918 РІК

(«моя бібліотекарка» – так довгий час називав її поет) через 24 (!) роки після знайомства стане його дружиною.

...І ось настав рік 1917-й. Сплеск української революції викликав у Тичини піднесення. Так з'явилася його символістська поема «Золотий гомін». Воскресіння України змальовано в ній як чудо. Сам Андрій Первозваний сходять на Дніпрові гори, щоб благословити Київ і Україну. Чуються могутні акорди радості; із сивої давнини випливають «човни золотії»; предки встають із могил, приєднуючись до величного – мало не планетарно-космічного – дійства народження дужого молодого народу, чий голос у фіналі наростає, сповнюється життєствердної сили. Утім,

БАТЬКІВСЬКА
ХАТА. Село
Піски,
Чернігівщина

бовної лірики: «Десь надходила весна», «Цвіт в моєму серці...», «Не дивися так привітно...», «Подивилась ясно...», «З кохання плакав я...», «О панно Інно...»

Інша, драматична інтонація – у віршах, датованих 1918 роком. Тут зазвучали ліхі містичні передчуття. «Не будь ніколи раю / У цім кривавім краю», – написав Тичина в поезії «Скорбна мати», що воскресила давній сюжет про ходіння Богородиці по муках. Трагічні візії поставали і в рядках мініатюри «Одчиняйте двері...». Нестерпляче очікування Нареченої (революції?) раптом обривається жахом: «Одчинились двері – Всі шляхи в крові!»

Нічого дивного: 1918 рік починався для України неспокоїно. Більшовицька окупація, трагедія Крут, муравіовщина в Києві... 21 березня газета «Нова рада» надрукувала поетичний реквієм Тичини «Пам'яті тридцяти», навіяний мукою прощання із загиблими під Крутами українськими юнаками.

«БАГАТОВЕКТОРНИЙ» ТИЧИНА

Але Павло Тичина «багатовекторний». Він – своя людина в «масонському» гуртку Григорія Нарбута (де культивувався дух мистецької незалежності й внутрішньої еміграції), і це зовсім не заважало йому бути найближчим другом українського більшовика, боротьбиста Василя

«ЛЕТКИЙ»
ПОЕТ ТИЧИНА.
Портрет
роботи
Олександра
Довженка

Елланського. Молодший за Тичину на три роки, Елланський був значно досвідченішим у політичних питаннях. Тож його оцінки подій у Києві багато важили для поета. Збереглася цікава записка, передана «товаришем Василям» із камери Лук'янівської тюрми, куди він потрапив на цілих п'ять місяців (січень – травень 1918 року) за свій виступ у газеті «Боротьба»

**ПОЛОХЛИВІСТЬ БУЛА
СУТТЮ НАТУРИ ТИЧИНИ.
ВІН З МОЛОДИХ ЛІТ ПАНІЧНО
БОЯВСЯ СМЕРТІ**

проти Центральної Ради. Адресована вона матері: «Мені потрібна білизна, що ще з дрібниць мені треба, знає Павло». Досвідчений практик революційної роботи, Василь мріяв, що його друг стане «поетом революції», і докладав до цього зусиль, залучаючи його до співгравців з газетою «Боротьба». Хрестоматійні поезії Тичини «Як упав же він з коня» та «На майдані» були надруковані саме на її сторінках. Згодом школярі кількох поколінь вивчатимуть їх напам'ять як такі, що славили «Великий Жовтень», хоча насправді йшлося у них про події 1918 року, коли Україна ще не була окупована більшовиками, — до листопада владу утримував гетьман Скоропадський.

Як ставився Тичина до гетманату? Різко критично. Політичні катаклізми 1918 року Павло найчастіше сприймає, виходячи із загальногуманістичних позицій. Він болісно реагує на суспільно-політичні дисонанси, на криваве «людське божевілля», на те, що «людське серце / До краю обідніло». А водночас магія великих потрясінь діє і на нього! Його «кларнет» готовий озватися на нові – більшовицькі – мелодії. Коли ґруток поетів-символістів заходився видавати альманахи «Музагет», поет запропонував до нього вірш «Плуг», у якому відчувався захват революційною бурею, енергією «мільйонів мускулятих рук» і «красою нового дня»...

ЛЮДИНА-ХОР

«Музагет» вийшов друком уже після провалу Директорії, коли

в Києві знову встановилася більшовицька влада (лютий 1919 року). Саме в цю пору вперше за явив про себе той Павло Тичина, який 1933-го напише вірш «Партія веде». Він почав римувати більшовицькі гасла. 19 червня 1919-го написав і подав на організований Всеукрліткомом конкурс свій «Революційний гімн» – у його рядках важко впізнати руку, яка 1914 року написала «Арфами, арфами», а 1917-го – «Золотий гоґмін»:

Все здолаєм, все ми зможем,
тému прокляту переможем!
Із раба зробити брата –
гасло пролетаріата!
Розкувати невільний світ –
наш єдиний заповіт!

Оглушливі барабанні ритми. Триумф колективного «ми», в якому не чути людських голосів. Агресивний тон... «Все працює, все працює, буржуазний світ руйнує...» – як це схоже на люті Тичинове «Будем, будем бить!». Мрія Василя Елланського про «поета революції» збувалася... Дивним, однак, був цей «поет революції». Його «Я» розколате, душа – в жахливих борсаннях, «класова» лють форсована, неприродна. Він примушує себе до рішучості («Сконайте, здохніть у пивних», «голод – революції язык»), хоча щойно здригався від картин жорстокого терору й кровопролиття. Мова різких, брутальних інвектив важко дається поетові, проте він прагне будь-що опанувати нею, адже це мова часу, мова нової влади.

«Пролетарі! Перекликайтеся в борні – / Інтер-Республіка, Республіка іде!» – написав поет, завершуючи цикл «В космічному оркестрі» (1921). А як же «Золотий гомін»? Та ніяк: для багатоложого Павла Тичини важливо, щоб його слово відповідало актуальним гаслам дня.

Таке враження, ніби це людина-хор. Колись герой новели Коцюбинського «Цвіт яблуні» здивовано прислухався до себе: «Якісь голоси звучать у мені...» Так само й Тичина: одним голосом промовляла його українська душа, інший озивався на жах кровопролиття, ще один бадьоро озвучував більшовицькі гасла. Наприкінці збірки «Замість сонетів і октав»

(1920) він помістив сповнену сум'яття «Антистрофу»:

Грати Скрябіна тюремним
наглядачам — це ще
не є революція.
Орел, Тризубець, Серп і Молот...
І кожне виступає як своє.
Своє ж рушниця в нас убила.
Своє на дні душі лежить.
Хіба й самому поцілувать
пантофлю Папи?

ЗГАСЛА МУЗА.
Наприкінці
життя
радянська
влада вдягла
Тичину в
чиновницькі
шати

Виходить, він добре розумів ціну свого вибору. І все одно чинив насилля над самим собою. Це було чимось цілком протилежним тому, про що писав Антон Чехов: «Все життя я по краплі вичавлював із себе раба»...

«Я ЗАДИХАЮСЯ, Я ГИНУ...»

1923 року Тичина переїхав до Харкова, тодішньої столиці радянської України. Там на нього чекала робота в редакції журналу «Червоний шлях». Нова збірка поета «Вітер з України» (1924) засвідчила, що її автор пройшов остаточну «ініціацію» як поет радянський. Саме після її появи Євген Маланюк написав свої слова про кларнет і дудку. Втім, попри зовнішню бездоганність кар'єри, Тичину раз у раз терзали тяжкі

У найближчих
числах **Тижня**
читайте
матеріал
Володимира
Панченка
про Григора
Тютюнника

сумніви. Хіба могли не залишити сліду у вразливій душі поета події весни 1923 року, коли органи ДПУ заарештували його молодшого брата Євгена — регента хору в Новій Басані? Він був змушений писати розписку, гарантуючи, що брат нікуди не вийде без спеціального на те дозволу.

У вірші «До кого говорить?» (1925) він подумки благав Рабіндраната Тагора, щоб той допоміг йому звільнитися від... до-стоєвщини:

До кого говорить?
Блок у могилі. Горький мовчить.
Рабіндранате-голубе!
З далекої Бенгалії
прилинь до мене на Україну.
Я задихаюся, я гину.
Я покажу тобі такі речі
в однокласовій ворожнечі.
Я покажу всю фальш, всю цвіль
партійно-борчих породіль.
А братні зуби? Дружній зиск?
Гнучка політика, як віск.
Коли були б це генерали,
ми б знали, що робить.
А в тім то й річ, що це кати
однокласовії...
Рабіндранате-голубе,
та де ж той серп нам, молот і лани?
Рабіндранате-голубе,
од достоєвщини звільни!
До кого говорить?
Блок у могилі. Горький мовчить.

Трагічні сумніви Тичини в середині 1920-х стосувалися самих основ нового ладу. Поет відчував, бачив фальш соціалістичних гасел, жах «однокласової ворожнечі»... За такого єретичного вірша «кати однокласовії» могли спроводити поета на Соловки, недарма ж опубліковано його вперше аж 1989-го. Невдовзі, 1926-го, Тичина пережив свій перший великий страх. Із трибуни партійного пленуму Влас Чубар «проробляв» його за «протягування націоналістичного дурману в літературу» у вірші «Чистила мати картоплю», надрукованому в альманасі «Валпівте». Ще б пак: Мати у творі Тичини каже синові-комуністу «єретичні» слова:

Ленін-антихрист явився, мій сину,
а ти про тіятри.
Треба боротись: антихрист
явився.

Український простолюд у ті атеїстично-погромницькі часи

саме так і вважав: Ленін — то Антихрист... Після погромної критики Тичині доводилося робити висновки. У 1929 році на процесі СВУ, коли судили близьких йому людей, він виступив у ролі свідка. Звісно, не на користь звинувачених.

СТРАХ

Полохливість була суттю натури Павла Тичини. Він, наприклад, ще з молодих літ панічно боявся смерті. Страх був співавтором поета, позбавляв його натхнення, коли писалися вимучені слова багатьох віршів, у яких давно погас голос кларнета. Страх надиктував Тичині й книжку «Образ Й. В. Сталіна в українській радянській поезії» (1950 р.)...

Тоталітарний режим швидко й успішно «одержавив» поета, який відмовився від свободи. З Тичини намагалися зробити чиновника. Він був міністром освіти (1943–1948) і навіть головою Верховної Ради УРСР (1953–1959). Першим отримав Шевченківську премію (1962). Саме йому влада доручила написати слова гімну УРСР...

Тичина прагнув прогнати від себе складні запитання, примиритися з дійсністю. Утім, траплялися поодинокі випадки, коли поет бунтував. Так було тоді, коли з ініціативи Москви у Верховній Раді УРСР треба було провести русифікаційний закон про освіту. Тичина відмовився від посади, і то був його протест. Останні роки Павло Григорович із Лідією Петрівною надовго поселилися на державній дачі в Кончі-Заспі: однією половиною будинку розпоряджалася родина Тичини, другу займав Сидір Ковпак. За кілька місяців до смерті поету-академіку присвоїли звання Героя Соціалістичної Праці... Інший академік, Олександр Білецький, якимось напівжартом сказав, що все життя Павло Григорович найбільше боявся... радянської влади. Схоже, так насправді й було.

Чи знав Тичина про жорстокий Маланюків присуд 1924 року? Знав. Розповідають, що одного разу увінчаний лаврами і офіційною славою автор «Золотого гомону» й оди «Партія веде» сам згадав рядки про кларнет і дудку. «Він один сказав про мене правду», — сумно мовив старий поет. І заплакав. ■

Обсервація містифікатора

Юрій Винничук
про пошук нових
символів,
літературний голод
та політизацію
письменників

Юрій Винничук – помітна постать в українському письменстві: поет, прозаїк, перекладач, упорядник численних антологій, творець безлічі літературних провокацій, забав і розіграшів, а ще знаний інтелектуал, якого найближчі друзі називають Чемоданом – за неймовірну кількість інформації, яку він тримає в голові.

У ті часи, коли я займався містифікаціями, то було намагання дати ляпаса тодішній системі, своєрідний протест. По-перше, я пошивав у дурні редакторів, які сиділи в журналах, а по-друге, стьобався. На ці містифікації купилися поважні люди. Мої переклади згадують в «Українській літературній енциклопедії», на їх основі написано наукові праці. По-третє, я під виглядом перекладів друкував власні вірші, бо інакше їх видати не міг. Вони не були оптимістичні й не віддзеркалювали революційного духу Радянського Союзу.

Повість «Життя гаремное», написана у формі начебто віднайденого щоденника Роксолани з моєю передмовою про непересічне відкриття, була зроблена на замовлення. Олександр Кривенко (у 1991–1995 роках – головний редактор «Post-Поступу». – Авт.) попросив, щоб я влаштував якийсь скандал на шпальтах його видання. Метою було не лише привернути увагу до газети, а й розворушити гниле болото, що в нас утворилося, – з молінням до різних ікон, якого вони часто не заслуговують. Адже Роксолана – це абсолютний міф. Вона ніколи себе не виявляла як українка, навіть більше – як християнка, бо ж, наприклад, жоден турецький султан не додумався оподаткувати прочан, які відвідували Гріб Господній у Єрусалимі, а Роксолана дійшла до цього. Та й узагалі, у Франції жіночим символом є панна-лицар Жанна Д'Арк, а в нас гейша... Мені здається, що нам треба шукати якихось інших знакових постатей. Щоразу була якась інша мета і причина, чому з'являлася та чи та містифікація. Але зараз

**Записала
Ірина Троскот**

**Фото:
Анатолій
Белов**

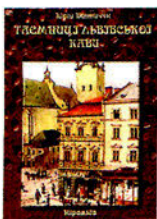
**БІБЛІОГРАФІЯ.
ВИБРАНЕ**

«Легенди Львова», шість видань, краєзнавча книжка

«Вікна застиглого часу», збірка поезії

«Таємниці львівської кави», краєзнавча книжка

я зупинився на цьому, мені більше не цікаво.

Ми часто говоримо, що ні на кого не нападали. Це позиція меншовартості. По-перше, це брехня, а, по-друге, чим хизуватись? Успішних народів, які цього не робили, – немає. Або ти успішний і нападаєш, або сидиш у цілковитій дірі. Князь Олег не їздив до Царгорода з туристичною візю, а воював. Усі наші походи на Польщу й Литву також були завойовницькі. Ця вигадка, мовляв, ми зроду не були схильні до агресії, погана ще й тим, що формує націю, якій нічим гордитися. Начебто ми тільки орали й хліб вирощували.

До віршів я вже не берусь, але всі їх видав. А над прозою працюю з юності й ніколи не припиняв. Нині пишу роман і водночас оповідання. Проте більшість літераторів чомусь малі форми недолюблюють і дуже багато молодих дебютують саме найбільшими жанрами. Хоча нормально було б починати з оповідань. У мене немає такої «манічки» – називати романами повісті. Я кажу: «Діви ночі» – повість. А дивлюся – все-одно романом величають.

Я пишу те, що сам люблю читати. Мені дуже подобається письменник Жан Жене, але коли я натрапляю в нього на гомосексуальні сцени, то намагаюся їх пропустити. Думаю, про таке ніколи не напишу. Неприйнятна мені й така деталізація, як в Оксани Забужко: хто, куди, кому і що. Скажімо, з-під пера Марселя Пруста теж виходила еротика, але зовсім інша! Мою повість «Діви ночі» вважають еротичним твором, але там

жодного сексуального опису. Є повії, але немає детального пояснення, чим вони займаються. А в іншій прозі це все відтворено пародійно. У «Мальві Ланді» взагалі фантазійні історії. У «Весняних іграх в осінніх садах» еротичні моменти більше смішні, аніж серйозні. До того ж там усе ґрунтується на уяві, фантазії: що людина собі гадає, відчуває в цей час, що їй здається. Я не вважаю, що секс треба зображувати буквально й фізіологічно.

Мені цікаво відкрити читачам невідоме. Я уклав одну антологію українських літературних казок і три томи нашої ж таки готичної прози. Готую четвертий. А ще упорядковував грубий фоліант «Чортзна-що», присвячений нечистому. Нас у школі вчили, що вітчизняні класики писали тільки про тяжке життя трудящих. А виявляється: ні, в них доволі багато текстів і про дідків. Працюю над наступною демонологічною антологією – про українську відьму. Планую два томи, бо матеріалу куди більше. У нас і чорт, і відьма дуже добрі. Найстрашніше лукавого зображували середньовічні автори, які з ним не раз спілкувалися, а вже в письменників XIX століття він швидко кумедний. Так само і з відьмою. До того ж вона в українській літературі дуже еротична особа, і з нею часто пов'язані веселі пригоди. Також укладаю два томи антології поетів, які загинули насильницькою смертю під час воєн і репресій, – назбирав уже близько 300 імен.

Створювати антології – досить марудна справа. Як бачите, ніхто не хоче тим займатись. А я шукаю тексти у старих газетах, журналах – і це цікаво. Коли виявляю якогось абсолютно невідомого автора, геть незнаний текст – це для мене найбільша приємність.

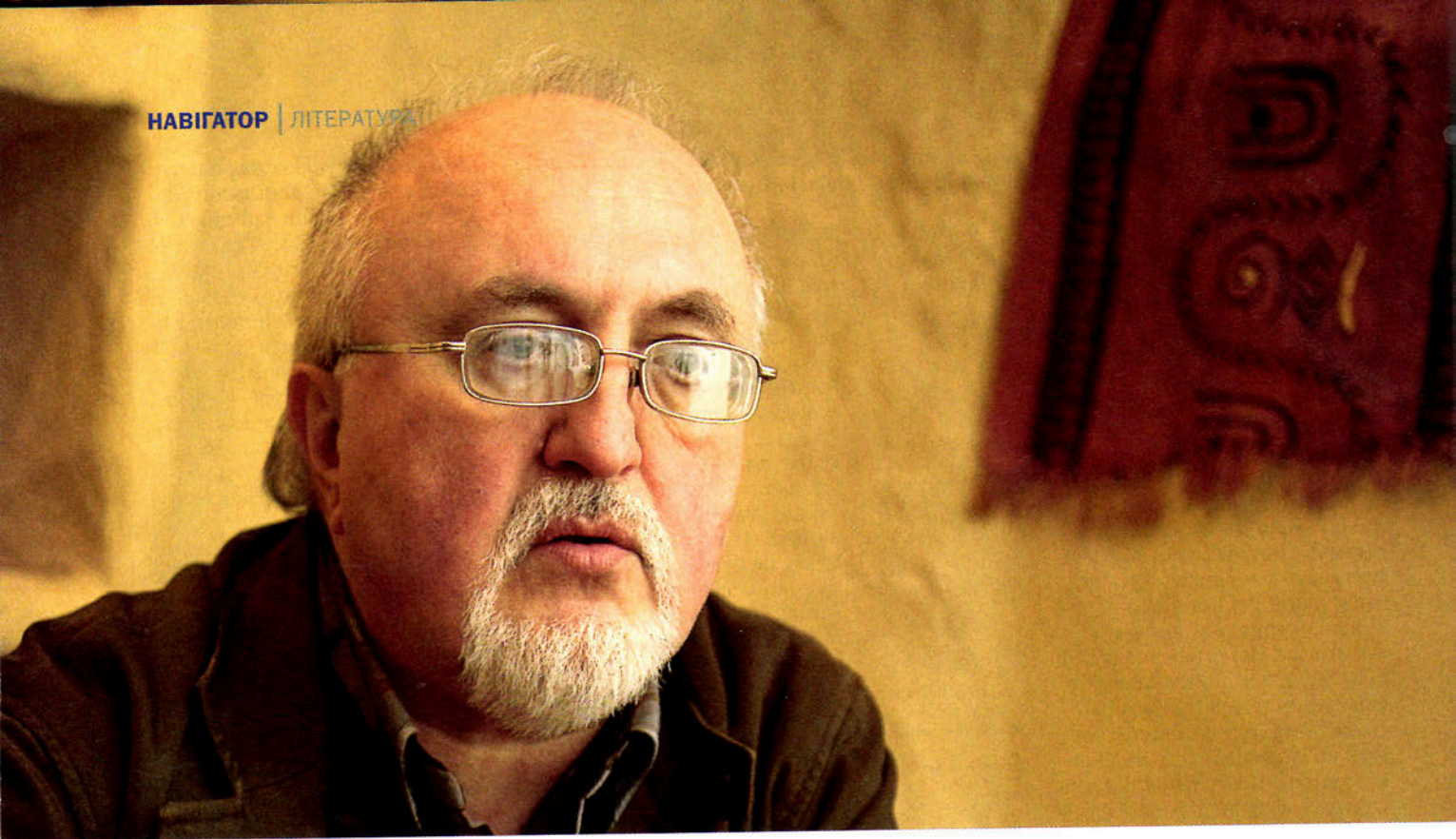
У нас дуже добра поезія, а з прозою – велика проблема. Навіть не знаю, кого відразу назвати. З молодших читаю Софію Андрухович, Таню Малярчук, із трохи старших – Костя Москальця, Галину Пагутяк, Володимира Діброва, Олега Лішєгу. »

БІОГРАФІЧНА НОТА

Юрій Винничук

Народився 18 березня 1952 року в Івано-Франківську. Освіту здобув у Прикарпатському університеті імені В. Стефаника. Від 1974-го живе у Львові. У 1987–1990 роках – режисер Львівського естрадного театру, автор сценаріїв та пісень. Від 1991-го – редактор, а від 2006-го – головний редактор газети «Post-Поступ». Автор понад 30 книжок, виданих в Україні й за кордоном, кількох перекладів (окремими книгами вийшли переклади Стефана Грабінського та Богуміла Грабала), упорядник численних антологій. За щотижневу сторінку Юзя Обсерватора в газеті «Post-Поступ» отримав титул «Галицький лицар» (1999).

Але загалом... Звертаю увагу на нові українські видання, гортаю їх, але часто бачу, що немає сенсу читати, і відкладаю. Більше цікавлюся сучасною зарубіжною літературою. Отримую чеські та польські журнали на зразок нашого «Всесвіту», але набагато ліпші. Скажімо, коли якийсь письменник одержує Нобелівську премію, то *Literatura* на *świecie* одразу цілий товстий номер присвячує цьому автору: і про нього, й інтерв'ю з ним, і якісь уривки тощо.

За радянських часів ми всі читали слов'янськими мовами, шукали книжки, видані в Польщі, Чехії, Югославії. Їх вільно продавали в книгарні «Дружба». Можна було передплатити журнали з іноземною літературою. З усіма латиноамериканцями, а також Марселем Прустом, Умберто Еко, Семюелом Беккетом – я ознайомився спочатку польською.

Сучасні молоді літератори мало читають української класичної літератури. Пам'ятаю, як ми з Грицьком Чубаєм переписували від руки вірші Володимира Свідзинського, Юрія Липи, Юрія Тарнавського, а потім один одному передавали. Тепер такого голodu на добру літературу я не

БІБЛІОГРАФІЯ. ВИБРАНЕ

«Місце для Дракона», збірка прози

«Мальва Ланда», роман

«Груші в тісті», збірка оповідань

помічаю. Скажімо, кілька років тому вперше видали прозу суперписьменника Ігоря Костецького – і він досі є в продажу. Тож нині мало з яким літератором поговорити про літературу.

Коли мова йде про Шевченківську премію за роман Василя Шкляра «Чорний ворон», то можу сказати, що жодної поважної світової літературної премії – ні Гонкурівської, ні Пулітцерівської, ні Букерівської, ні Нобелівської – не дають за белетристику. Романи Василя Шкляра, «Солодка Даруся» Марії Матіос чи «Записки українського самашедшого» Ліни Костенко – твори для народу, і дуже добре, що вони є. Але не можна вважати високою літературою зрозуміле й сприйняте для доярки чи водія автобуса. Однак популярні твори також мають бути в кожній літературі, до того ж у достатній кількості. А те, що люди кинулися придбавати ці книжки, – чудово, у такому випадку скандал дає свою користь. Якби не це – Василя Шкляра не розкуповували б. Роман Горліса-Горського «Холодний Яр» нічим не гірший за «Чорного ворона», навіть більше – він написаний безпосереднім учасником подій. Але ажіотажу не спостерігаємо.

Втручання письменства у політику – ознака недорозвиненої нації і ненормального суспільства. Коли його представники туди лізуть, нічого доброго не виходить. Вони можуть бути хіба що радниками. Ми не знаємо літераторів і депутатів, якими могли б гордитися. Здобувши мандат, люди перестають бути письменниками. Які твори видали за останні 20 років Іван Драч, Дмитро Павличко, Петро Осадчук, інші? Ніяких. Те, що вони пишуть, – це сатиричні памфлети. Роман Іваничук продукує якісь безкінечні романи, які нічим не відрізняються від звичайного репортажу. Таке враження, що коли письменник туди ступив, то відразу заразився графоманією. Літератори-депутати, які наприкінці 1980-х років грали роль вождів, уже себе показали. Тож коли від пера кидаються до політики – це завжди велика трагедія. Схожі тенденції, до речі, пережили всі постколоніальні країни: у більшості з них першими президентами стали літератори: і в Угорщині, й у Чехії, і в деяких інших державах. А в Словенії взагалі дійшло до того, що народ вимагав, аби письменник очолював Національний банк. Чим би це закінчилося, можна собі уявити, але, на щастя, такого не сталося. ■

Література для дорослих

Книжка «Нариси бурси» Антона Санченка вражає одночасно правдивістю і неймовірністю

Нам пощастило опинитися поміж перших читачів дебютних оповідань Антона Санченка. Власне, для цього ми й створили свого часу сайт «Гоголівська @кадемія» — щоб запустити механізм взаємодопомоги, взаємочитання та взаєморецензування серед молодих. Пам'ятаємо запеклі дискусії навколо цих текстів малої прози, які по черзі з'являлися на сайті. Санченко виявився завзятим і азартним бійцем, сперечався з рецензентами, захищався, та, певно, робив висновки, бо саме тоді сформувався його фірмовий стиль: одночасно і про події, і про свої спогади, про літературу, минувшину.

На відміну від постмодерністів, які теж часто вдаються до такого змішування, Антон Санченко, однак, не забуває про героїв, сюжет, про власне історію, яку взявся розповісти. Він знає, про що пише. Автор пройшов чимало морів та океанів, бачив гроші та безгрошів'я, життя відоме йому не з телевізора й не з розповідей на кухні.

Жанр нової санченківської книжки «Нариси бурси» можна визначити як «морські побереженьки». Хоча останнє слово тут походить зовсім не від «брехні». Бо справжні моряки не брешуть, а тільки злегка перебільшують, применшують і трошечки кепкують із суходільних слухачів.

Історії з життя курсантів Херсонського морського училища рибної промисловості (а попростому «Тюльки») вражають одночасно правдивістю і неймовірністю. Бо ж, з одного боку, автор пише про те, що сам пережив, робить це смачно і яскраво. А з другого — все це занадто смачно і яскраво. І крім того, курсантами ХМУРП значаться відомі особистості Микола Гоголь, Іван Котляревський, Григорій Основ'яненко та інші класики. Ні, це не фентезі й не антиутопія — просто Санченко нагороджує героїв відомими іменами, вчиняючи в та-

**Автори:
Брати
Капранови**

кий спосіб невеличкий бешкет цілком у дусі «Тюльки». Однак завдяки цьому читач раптом отримує додатковий «ефект присутності» — одна річ, коли йдеться про нікому не відомого курсанта Голопупенка, а інша — коли юнак зветься Іван Котляревський. Це вже не абстракція, а персонаж, знайомий усім на рівні підсвідомості.

Але насправді все почалося з курсантів Ніколая Помяловського та Івана Франка. Бо перший із них написав свого часу «Очерки бурси», а другий переклав їх українською і таким чином перетворив на «Нариси». Саме ця книжка, як визнає Санченко, справила вирішальний вплив на його творчість. Одного разу, прочитавши Помяловського, він здивувався: як мало відрізняються побут і звички бурсаків XIX століття від життя херсонських курсантів у XX.

Отже, відкривши видання, читач опиняється в Херсоні, слухає лекції з економіки рибної промисловості, признає побачення під дубом, веслує на змаганнях, бере участь в авантюрах, чергує на кухні. Словом, стає херсонським хлопцем, котрий мріє про далекі мандрівки до Лас-Пальмаса й Сінгапура, а поки що карбує крок під оркестра та усмішки дівчат, глузує з викладачів.

Сміх, яким пронизано оповідання, — це зовсім не безжальна сатира Гоголя. Це швидше доброзичливе кепкування Степана Руданського, адже Антон Санченко по-справжньому любить своїх персонажів, попри те що не нититься виставляти перед публікою всі їхні кумедні риси.

Окремий комплімент авторів за мову, якою спілкуються герої. Знаючи південний суржик із дитинства, ми можемо оцінити масштаб завдання, коли, не втрачаючи живого слова, треба зробити зрозумілою читачеві специфічну розмову двох мореманів. Це вам не Ніцше перекладати.

Не виключено, молоді не сподобається ані темп, ані тема оповідань, але людям, які вже пережили пубертатний період і навчилися смакувати слова, фрази, характери й цінувати справжню літературу, можна сміливо рекомендувати Санченка.

Художнє оформлення — стилізація під «дембельський альбом» курсанта. Микола Хвильовий та Григорій Сковорода у матроських гюйсах, а поруч дівчата з журналів 1980-х. Малюнки кульковою ручкою, що їх робив на парах товариш прозаїк по «Тюльці», справжні фотки училищних буднів — усе це має занурити вас в атмосферу оповідань. Хоча як на нас, то для цього досить читати санченківський текст — бо у словах його більше правди, ніж у всій цій бу-тафорії. ■

Антон
Санченко.
«Нариси
бурси»

В Україні піднялася хвиля візуальних експериментів, пов'язаних із розквітом відеоарту й актуалізацією кіноавангарду 1920–1930-х років

Автор:
Юлія Войтенко

Нещодавно відбулося кілька знакових подій, пов'язаних із минулим і сьогоденням відеомистецтва. Йдеться про II Міжнародний фестиваль короткометражного кіно та відеоарту VAU-Fest 2011 у місті Українці, форум медіамистецтва «Україна нових медіа» у межах проекту МУХІ-2011 і, нарешті, ретроспективну виставку німецького відеоарту >RECORD AGAIN! <40 років відеоарту.de/ Частина II в Національному художньому музеї у Києві.

«Зрушення, що відбулися в медіа-мистецтві за останні роки, пов'язані передусім із появою такого покоління художників, які вже виросли за клавіатурою, для яких відеокамера, комп'ютер, програмування – буденні речі», – вважає медіа-теоретик Яніна Пруденко. На її думку, це покоління (як приклади вона називає групу UBIK і Дениса Саліванова) засвідчує, що відтепер робота з новітніми технологіями не є для українського мистецтва імпульсом ззовні, як було за часів функціонування ЦСМ Сороса, заснованого в 1990-х. Але і для цих художників, і для новітнього медіа-архіву важлива фінансова, технічна й інформаційна підтримка. Вона частково вже обіцяна: Україна зможе долучитися до потужної й широко використовуваної у світі мережі Monoskop, присвяченої медіа-арту. При-

кметно, що багато речей відбувається тільки завдяки некомерційним ініціативам, серед яких – фестиваль NonStopMedia у Харкові, заради якого, як розповіла куратор Марина Конєва, волонтери самотужки розчистили підвал.

Важливий епізод світового відеомистецтва експонує нині Національний художній музей. Виставка німецького відеоарту від 1960-х до сьогодення продовжує тематику торішньої «Бойс. Пайк. Фостель. Мистецтво акції та відеоарт 1960–1970-х років». Гість заходу – доктор Георг Ельбен, куратор фестивалю Videonale e.V. у Бонні, розповів чимало про способи презентації відеоарту в сучасних умовах. Очевидно, що розумна організація простору й концептуальні засоби (у цьому випадку окремі монітори, а не, наприклад, відеофрагменти, спроектовані на стіну один за одним) є тим досвідом, який варто перейняти українським фестивалям. Але така презентація відео потребує великих коштів і, зрештою, території: приміром, цьогорічна виставка мала би бути втричі більшою, але через брак місця фільми змонтовані по три на один екран.

ВИДОВИЩНІСТЬ І КРИТИКА ТБ

В Україні перші спроби створення відеоарту відповідали масштабним зрушенням після її незадовго до розпаду СРСР. Почалися вони з перформансів, зібрань у квартирах, сквотах і сту-

УПОЛО

діях митців, музичного експериментаторства та «нової хвилі» в живописі. Найпершими осередками відеомистецтва стали Київ і Львів.

Перформанси дали відеомистецтву перший імпульс – інтерактивність. Один із найвідоміших проєктів початку 1990-х – «Art in space» Ігоря Подольчака й Ігоря Дюрча – представляв Україну на бієнале в Сан-Паулу (Бразилія). Інтерес до типу медіа, носія і середовища інформації засвідчує творчість львівського митця Влодка Кауфмана («Версії наповнення» – вливання спирту й чорнила у воду, де плавають риби; «Листи до землян» – незвична організація простору в костюлі кларисок). Використання документальної зйомки, увага до сфер життя і мистецтва – риси і сучасніших відеоробіт, наприклад, короткої стрічки харків'янина Сергія Браткова «На вулкані» (2004) – гумористичного псевдорепортажу про грязьовий курорт.

Ще одна характерна тема – критика телебачення як масової продукції й ідеологічних маніпуляцій – прийшла в українське відеомистецтво на кілька років пізніше, але її і досі використовують. «Апокаліпсо» Гліба Катчука поєднує іронію та психоделію: у назві – апокаліпсис і популярний у 1990-х наркотик «каліпсо», у сюжеті – красиві люді на екрані й виростання поса в глядача, що, звісно ж, нагадує про Піноккіо і брехню. Кумедно намагаються перемовлятися «брати-тепки» – антропоморфні істоти з головами телевізорів – у фільмі Устина Данчука, показаному в Харкові 2008-го. Ще одна з недавніх робіт – «Время» Дмитра Шняна – розвиває цю саму тенденцію: у ній подана велика на-

різка з вітаннями телеведучих, яку ефектно завершує один-єдиний епізод із прощанням.

Обидві тенденції – і перформативність, і критика ТБ – були властиві початкам відеоарту не тільки в Україні. Паралель, яку часто наводили лектори, – критика телебачення митцями руху Fluxus, документальні перформанси Джозефа Бойса і Йоко Оно, «Мурашиної ферми» (1968–1978) в США. Утім, такі елементи легко помітити і в ретроспективній виставці німецького відеоарту, і навіть у перших представників відеомистецтва, наприклад, у Сербії в середині 1980-х.

ТЕХНІЧНІ ХИТРОСТІ

Мистецтвознавець Олександр Соловійов згадував, що поїздка з живописним проєктом «Постанестезія» до Мюнхена на фестивалі Dokumenta (1992), де не виявилось жодного живопису, викликала в нього відчуття «застою» у вітчизняному арт-просторі. Потрібно було використовувати нові засоби, а до таких належала й камера. Щоправда, спочатку експерименти з останньою не вирізнялися винахідливістю щодо обробки відео, хоч і мали за об'єкти незвичні явища та поверхні (скляна труна, криві дзеркала в «паркомунівіві», живопис на снігу, знятий львівським художником Петром Старухом, машина «велика Берта» в майстерні Андрія Сагайдаковського). Найперші з робіт 1990-х узагалі пов'язані з певними проблемами для активістів архіву медіамистецтва, адже ці твори треба віднаходити в приватних зібраннях і відновлювати сучасними засобами з VHS-касетами. Утім, Георг Ельбен, приміром, цінує збереження ознак давнини записів на зразок шуму, додаткових напн-

ВІДЕОРОБОТА AVE
Макса Афанасьєва

ФОТО ДМИТРО ЗАХАРЧУК

НІ ВІЗІЙ

ФОТО З АРХІВУ ЦЕНТРУ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА

сів, оскільки це документація історичного періоду.

Технічні хитрощі й ефекти обробки зображення розвивалися в українському відеомистецтві разом із різноманітними інституціями. Це академічні установи на зразок Харківського інституту культури, з якого вийшла група Camera obscura і Львівський університет декоративно-прикладного мистецтва, де на досить консервативній кафедрі монументального живопису працював професор-експериментатор Альфред Максименко (дуєт «Акувідо», який донедавна створював нет-арт-проекти в Німеччині, — його учні). Нещодавно в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна відкрилася кафедра медіа-комунікації (на якій обіцяють курс із медіа-мистецтва). Утім, академічні інституції забезпечували й забезпечують переважно окремі знайомства й доступ до обладнання. Набагато потужніший вплив мала фундація Сороса, зокрема освітня програма «Інфо Медіа Банк», що діяла три роки. Частина робіт, створених у її межах, становили основу фестивалю KIMAF (Kyiv Media Art Festival), до якого з часом приєдналися учасники і з інших країн. У рамках програми надавався доступ до певних технічних засобів і досвіду митців з-за кордону. Тому роботи Гліба Катчука, Іллі Ісу-

«КРИВІ ДЗЕРКАЛА — ЖИВІ КАРТИНИ». Робота Олександра Гнилицького, Наталі Філоненко й Максима Мамсікова

пова, Ольги Кашимбекової та інших уже рясніють експериментами з монтажем синхронних і несинхронних рухів, кольорових і чорно-білих картинок, образів із різними конотаціями. Паралельно розвивається одеський осередок відеомистецтва.

Парадокс, але часто ці майстри у своїх роботах уже не документують дійсність, а звертаються до спадщини попередників, до того ж віддаленіших у часі, ніж навіть Fluxus, — режисерів французького й вітчизняного кіноавангарду та німого кіно 1920–1930-х років. Розвинені технічні засоби дають змогу Глібові Катчуку роз-

ВІДЕОМИСТЕЦТВО ГОВОРІТЬ ОСОБЛИВОЮ КІНОМОВОЮ, ПОБУДОВАНОЮ НА ВІЗУАЛЬНОСТІ Й ЧАСТКОВО НА ЗВУКУ

фарбувати фільм «Мельєза» («Milies-2000») подібно до різнокольорового зображення, яке виникало на старих телевізорах, коли ті не показували програми, а Олександрові Ройтбурду — гротескно зобразити повільні дійства типу балету чи «Льодового побоїща» за допомогою лупінгу — зумисного відтворення ефекту «заїдання», повторюваності рухів.

ОСОБЛИВОЮ МОВОЮ

Тут саме час поставити питання, з яких зазвичай починають будь-яку розлогу оповідь про відеоарт. У чому його сутність?

Георг Ельбен, намагаючись відповісти, слушно застеріг від того, щоб чітко розмежовувати відеоарт і кінофільми, адже сучасне художнє, не мейнстрімне кіно нерідко наближається до відеомистецтва. І відеомистецтво, і кіноавангард, і деякі авторські стрічки говорять своєю особливою кіномовою, принципово ненаративною, побудованою на візуальності й частково на звуку. Її режисери протиставляють водночас зужитій мові літератури й штампованій, часто примітивній і вже точно маніпулятивній мові телебачення. Щоб мова кіно не виродилася у «говоріння» (на думку німецького авангардиста 1920-х Ганса Ріхтера, копія дійсності для людини з камерою є найбільшою небезпечкою), відео- чи кіномитець має зосередити свою рефлексію на тих виражальних засобах, якими він користується. Дослідник Гельмут Фрідель, аналізуючи доробок німецьких відеохудожників 1980-х, стверджує, що сучасна можливість створити фільм без камери є логічним наслідком осмислення її ролі, а також інших етапів обробки відеозображення як посередника, як типу медіа. Але цим займався і Ман Рей ще в 1920-х роках, створюючи фото без фотоапарата. Один із головних прийомів кіно, як визнають його теоретики (Юрій Лотман, Жиль Дельоз та інші), — монтаж. Багато технік відеоарту на зразок лупінгу ґрунтуються саме на монтажі, але це не винахід його творців — незвичний монтаж робили Дзига Вертов, Луїс Бунюель, Фернан Леже.

Самоосмислення медіа-мистецтва зробила своєю концепцією Міжнародна виставка відеоарту на базі ІМСА (Незалежного музею сучасного мистецтва) на Кіпрі 2008 року. Організатори заходу довели, що це мистецтво досягло на сьогодні того рівня, коли може усвідомлювати себе через свої суперечності, зокрема й між старими і новими технічними засобами. Лишається тільки додати, що коли вдається створити справді зручний, повний і знаний архів українського відеоарту, то художники в майбутньому матимуть матеріал для нових рефлексій. ■

перший інформаційний партнер

інформаційні партнери

МІЖНАРОДНИЙ ФЕСТИВАЛЬ АРТПОЛЕ

звуки/дії в просторі
www.artpolefest.org

12 - 16.07

с. Уніж
Івано-Франківська обл.
Городенківський р-н

ГАЛЕРЕЯ ЛЕНДАРТ-ОБ'ЄКТИВ
DJ- ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА СЦЕНА

МАЙСТЕР-КЛАСИ:
ФОТО, VJ, ВИТИНАНКА, ГОМАРСТВО, КОВАЛСТВО,
СПІВИ, ТАНЦІ ТА ІНШІ ФІЗИЧНІ ІГРИВИ
ЧАСТИН ЦЕРЕМОНІЙ, ТРАДИЦІЙНІ КОКТЕЙЛИ

КІНОПОКАЗИ

КВИТКИ.UA

ЖИВИЙ ЗВУК

АВТЕНТИЧНА СЦЕНА:
КАПЕЛА БАЙ (КАМАТИ)
ДЖАЗІАР (КИЇВ)
ПЕРЕМІТКА (ПІКУТТА)

ВЕДУЧІ:
СЕРГІЙ ЖАДАН
ПАВЛО НЕЧИТАЙЛО

ПЕРКАЛАБА
(УКРАЇНА)

Wild Marmalade
(Австралія)

DVA
(Чехія)

ГАЙДАМАКИ
(УКРАЇНА)

FELOCHE (Франція)

BESH'O'DROM
(Угорщина)

Village Kollektiv (Польща)

Фолькне (Україна)

ДАХАБРАХА+PORTMONE (Україна/Беларусь)

Trio VD
(Великобританія)

ПРОПАЛА ГРАМОТА
(Україна)

УЛЯНА ГОРБАЧЕВСЬКА
(Україна)

ЗІРА+БАДЬЯН СС
(Україна)
ТА ІНШІ

era fm
www.radioera.com.ua

БУДНІ 18:10
РАДІО-ЕРА

ВІД ПЕРШОЇ ОСОБИ

З ЮЛІЄЮ ДИЛОВОЮ

Чергова заборона в Британії фільму жахів, сиквела «Людської багатоніжки», засвідчила виразну тенденцію: жорстокість посилилася заради розваги

Автор:
Ярослав Підгора-Гвяздовський

Гучності фактові додає статистика: за весь час існування кінематографа у Сполученому Королівстві повністю заборонили тільки 12 стрічок, і дві з них за три останні роки. Британська рада з класифікації фільмів (BBFC) не допустила другої «Людської багатоніжки» голландця Тома Сікса до всіх можливих носіїв і способів передачі інформації: чи то DVD, чи інтернет, чи, тим паче, телебачення (до часткової заборони в країні вдавалися щодо 132 кінотворів). У поясненні до табу сказано: «...жертви у фільмі зображені лише як об'єкти жорстокості, деградування й нівечення для збудження головного героя та задоволення аудиторії». Як висновок – «існує реальний, а не примарний ризик того, що потенційному глядачеві буде завдано шкоди».

НОВА МОДА

За два роки перед «...багатоніжкою-2» заборонили інший фільм жахів, японський «Гротеск» Кодзі Сіраїсі, де більшу частину часу головний герой із максимальною натуралістичністю віртуозно знущається з подружньої пари. Однак режисера той вердикт лише потішив: «Я радію такій реакції, бо моє кіно є чесною і сумлінною роботою, що має на меті розвінчати так званих моралістів».

Хоч би якими були оті «моралісти», важливо сказати про їхніх «ненависників». Вони щороку більше видають винахідливо жорстокої екранної продукції, аналогів якій у минулому знайти годі. Власне, всі доти заборонені в тій-таки Британії стрічки – смішна, майже дитяча гра хворобливої уяви окремих людей порівняно з теперішніми фільмами жахів. До того ж лише 4 з 12 «забанених» кінотворів лишаються під грифом і досі – всім

5 НАЙЖАХЛИВІШИХ

Повнометражні прокатні фільми, що з причин надмірної жорстокості й насильства були офіційно заборонені в Україні за 15 років від моменту утворення Експертної комісії

1. «Брат якудзи» (2000), реж. Такеші Кітано (заборона кінотеатрального прокату й телепоказів)

2. «Кінопроби» (2001), реж. Такеші Міке (заборона для всіх видів розповсюдження)

3. «Техаська різанина бензопилкою» (2003), реж. Маркус Ніспел (заборона для всіх видів розповсюдження)

4. «Гостел» (2006), реж. Елай Рот (заборона для всіх видів розповсюдження)

5. «Пилка 3D» (2010), реж. Кевін Гротерт (заборона кінотеатрального прокату й телепоказів)

Служба контролю

В Україні при Державній службі кінематографії діє Експертна комісія, яка опікується питаннями видачі прокатних посвідчень. Її робота полягає в рейтингуванні фільмів за віковим цензом аудиторії – від 14 до 21 року. Колектив із 20 представників різних поколінь та професій (від психолога і юриста до кінокритика й журналіста) керується витягом із відповідного закону. Якщо стрічка підпадає під критерій із 18 пунктів наведеного там переліку, комісія рекомендує Міністерству культури не видавати дозволу на покази

іншим рейтинг змінювали, як, наприклад, «Панцерникові «Потьомкіну» (1925), котрий дозволили в Британії 1954-го по смерті Сталіна, чи «Техаській різанині бензопилкою» (1974), що її допустили до перегляду 1999-го. Дві з остаточно заборонених стрічок ми вже згадали, інші дві – це 18-хвилинна короткометражка Найгеля Вінгроу «Марення про екстаз» (1989) та «Майкі» (1983) Денніса Дімстера. Першій відмовили в прокатній ліцензії через богохульство: на екрані героїня, яка втілює святую Терезу, в релігійно-сексуальному екстазі торкається розп'яття і треться об нього. У другому випадку причиною заборони став вердикт трьох дитячих психологів. Ті констатували, що натуралістичне вбивство дитини може завдати шкоди психіці маленьких глядачів та їхніх батьків. Утім, ані блюзнірство «...екстазу», ані натуралізм «Майкі» й на йоту не співвідносні з «Гро-

теском» чи обома частинами «...багатоніжки». До речі, це стосується й інших відомих і часто цензурованих фільмів жахів: дві дебютні стрічки класиків гора – «Маска сатани» (1960) італійця Маріо Бави й «Останній будинок ліворуч» (1972) американця Веса Крейвена лякають швидше трилерною основою, умовними сценами обмежено вигадливих тортур. Дарма, що продюсери «Останнього будинку...» рекламували його як снаф (заборонені документальні фільми зі справжніми убивствами й катуваннями).

Зміна парадигми фільмів жахів, цілком імовірно, почалася з появи 2005 року «Гостела» Елая Рота. Тоді чи не вперше натуралістичні тортури було використано у прокатній картині, яка до того ж стала майже блокбастером зі світовими зборами в \$80 млн (за бюджету в \$4,5 млн). Жодна стрічка з піджанрів слешер, джало чи зомбі-фільм не

збирала такої каси. Відтоді прагнення режисерів досягти успіху в цій царині щоразу збільшуються. Жагу вирізнитися, переплюнути попередника стимулює в кінематографістів, з одного боку, цікавість аудиторії, а другого – всюдозволеність. Лібералізація законів, страшне тавро «цензура» й манія великих заробітків суттєво примножили кількість фільмів жахів. І навіть заборона тієї чи тієї стрічки вже не ставить на ній хрест. Радше, навпаки, перетворюється на рекламу і пробуджує цікавість. Найкращий приклад – сім повнометражних фільмів жахів «Пилка», перший із яких зняли 2003 року. Цей «серіал» увійшов до Книги рекордів Гіннеса, бо зібрав \$890 млн у світовому прокаті й виявився найбільш касовим серед горорів. Після таких «зразків», зрозуміло, дозволяють прокат навіть картинам на кшталт «Сербського фільму» Срджана Спасоевича 2010 року.

Система вікового рейтингу кінопрокату в США MPAA загальноприйнята також у багатьох європейських країнах:

G - General Audiences
Для будь-якого віку

PG - Parental Guidance Suggested
Деякі матеріали не для дітей (рекомендована присутність батьків)

PG-13 - Parents Strongly Cautioned
Деякі матеріали можуть бути не для дітей до 13 років

R - Restricted
Глядачам до 17 років не рекомендується перегляд у супроводі батьків чи інших дорослих

NC-17 - No One 17 and Under Admitted
Не допускати глядачів віком до 17 років включно

Після 49 скорочень, із рейтингом «18 років», його таки допустили до екранів у Британії, хоча в ньому фігурують збочення за межею розуміння. Але фраза, що часом трапляється в додатку до файла на торентах («любителям особливо жорстоких фільмів рекомендовано») промовляє сама за себе. Бо ж нічого схожого на це в широкопрокатному кіно не робилося. У маргінальному – можливо, але хто знає. Та й не так це суттєво, бо саме великий прокат здатен впливати масово, і він уже сформував аудиторію з потребою чимраз сильнішого збудження.

ГЕОГРАФІЯ ТАБУ

Звісно, збудження буває неоднорідного характеру, і відповідно в різних країнах та регіонах світу його намагаються обмежити згідно з національними, расовими чи політичними уявленнями. Наприклад, у Британії заборони стосуються не так жанру чи тематики, як конкретних виявів жорстокості й блюзнірства. У Росії фільмам не дають дороги здебільшого із політичних міркувань. Хоча там вже готовий законопроект про утворення структури, котра класифікуватиме кіно за віком аудиторії. А в Білорусі табу накладають на вкрай різноманітні стрічки, і за час незалежності їх «забанили» вже 98. В Узбекистані з тих-таки різних причин на 2010 рік викреслено 744 фільми. В Австралії, як і в Британії, табу стосуються стрічок із надміром жорстокості чи сексуального насильства. А от у М'янмі садизм не є особливою статтею заборони: із майже 200 табуйованих картин лише «Гостел» впадає в око як нелюдський. Решта – переважно комедії та фільми з історичним контекстом, що стосується пропаганди сіонізму, капіталізму чи християнства. Тут не люблять стрічок із алкоголем, цигарками й наркотиками в кадрі; виявів сексуальності; жартів на релігійні чи еротичні теми. У цьому М'янма подібна до більшості країн Азії та Близького Сходу, за винятком Японії, Тунісу чи Філіппін. Сполучені Штати відрізняються від усіх держав разом узятих: якщо котрісь фільми там і забороняли, то не на всій території і не на

всіх носіях: бодай обмежений показ чи вихід на DVD був обов'язково. Причини політичні або ж релігійні. Канада, як і Сполучені Штати, ніколи не відмовляла фільмам у прокаті на всю країну (бодай тому, що вона не має центрального органу цензури). А в Європі ніколи не було однозначного ставлення до кіно: центральні країни завжди були консервативніші, скандинавські – менш зашорені, та жорстокість не ставала надто обурливим моментом. Однак масове незадоволення могло виникати через політичну, етнічну, сексуальну чи релігійну спрямованість стрічки. Так сталося з «Життям Браяна» від славного(сумно)звісного угруповання «Монті Пайтон», яке заборонили в Норвегії, Британії та Ірландії. «Остання спокуса Христа» Мартіна Скорсезе викликала ще більший масовий протест. Однак заборонили її лише в Чилі, на Близькому Сході, в країнах Азії та деяких штатах Америки – не в Європі. Незадоволення викликали фільми окремих режисерів. Одним із таких був П'єр Паоло Пазоліні. Власне, немає сумнівів, що його вбивство 1975 року неподалік Рима й було пов'язане з тематикою робіт, завжди релігійно іронічних, сексуально відвертих і з великою домішкою політики. Те саме стосується й голландського режисера Тео ван Гога, якому вкоротили віку в Амстердамі лишень за один 10-хвилинний (!) фільм «Покора» (2004), де він наважився критично висловитися про ставлення до жінок в ісламі.

Але ніхто ніколи не вбивав постановників максимально жорстоких фільмів. Ні Елая Рота з його «Гостелом», ні Квентіна Тарантіно з його «Безславними виродками», ні Тома Сікса з «...багатоніжками». Режисер Джеймс Ван, який почав 10 фільмів «Пилка», а нещодавно зняв, кажуть, одну з найстрашніших стрічок в історії жанру «Астрал», гадаємо, почувається чудово. Як і Даррен Лінн Боусман, котрий розширив «Пилку», додавши до неї три фільми. Бо вони дають «піплу» «хавати» і є золотими курми. Таких не ріжуть. Їм дають премії. Щоправда, посмертно нагороди присуджують також. ■

Космополіт

Лаконічне мистецтво
«для всіх» Василя
Єрмилова

В Україні його виставка в такому масштабі відбувається вперше. Понад 200 робіт Василя Єрмилова зібрано з державних музеїв та приватних колекцій Києва, Харкова, Москви, Лондона. Тут представлені живописні роботи, графіка, ескізи етикеток, дизайнерські проекти. Але більшість експонатів, на жаль, – репродукції, адже чимала частина творів згоріла під час пожежі на харківському горіщі, де працював художник.

Василь Єрмилов був українським генієм конструктивізму, визнаним «західною культурою». Його дивом не розстріляли за так званий космополітизм, коли репресували інших видатних митців, як-то Івана Падалку, Василя Седляра, Михайла Бойчука та інших. Завдяки досягненням авангардистів (Олександр Богомазов, Казимир Малевич, Володимир Татлін та Василь Єрмилов) наше мистецтво мало змогу не тільки дорости до європейського рівня, а й заявити про себе на міжнародних заходах, участь у яких була практично нелегальною. Рельєфи митця таємно перевозили на виставку до Лондона 1973 року, де він укотре здобув неабиякий успіх у глядачів та мистецтвознавців.

Єрмилов підніс на новий щабель якості українського книжкового дизайну, пропагуючи конструктивний мінімалізм. Його здатність дина-

Виставковий проект
«Василь Єрмилов. Ретроспектива»
у Мистецькому Арсеналі триває
до 17 липня

мічно використовувати шрифт, створюючи верстку плакатів та обкладинок, не може не вражати. Оформлював твори тогочасних передових українських та іноземних письменників, створював авангардні рельєфи, майстерно комбінуючи малярство, геометрію та матеріальні об'єкти (дерево, метал). Бавлячись, Єрмилов використовував контрасти форм і ритмів, рельєфу й живопису, кольору та фактури. Для створення композиції йому

Анонси

1–3 липня

Fort.Missia

(с. Поповичі, Мостиський район)

Фестиваль традиційно відбудеться на оборонних фортах часів Першої світової війни, на українсько-польському кордоні. Головна ідея заходу – долання розбрату силою мистецтва, спільна творчість на руїнах війни. Учасниками музичної програми стануть Let Me Introduce You To The End (Польща – США), Big Fat Mama band (Польща), вітчизняні гурти «Мертвий Півень», «Гайдамаки», «Перкалаба», ShockolaD, «Анна» та інші. Літературну сцену представлять Олександр Ірванець, Іван Малкович, Остап Сливинський, Петро Мідянка. Також у програмі вистави, кінопокази, хепенінги.

2 липня, 20:00

Сергій Бабкін

База відпочинку «Абрикос»
(станція Гуменне,
Вінницький р-н)

Окрім традиційних концертів та камерних квартирників, улюбленець публіки, музикант, артист, автор і виконавець Сергій Бабкін виступає з так званими «природниками». Замість сцени та декорацій тут мальовничий берег озера та розкішні подільські краєвиди. Цього разу Бабкін гратиме з товаришем – кларнетистом Сергієм Савенком (колишній учасник гурту «Оркестр Че»). Кожна композиція в Бабкіна перетворюється на моноспектакль, сповнений різних емоцій: від глибокого смутку до безхмарних радощів.

2–3 липня

«Вію Кобеляки»

(м. Кобеляки, Полтавська обл.)

Фестиваль аматорського мистецтва «Вію Кобеляки», ініційований музикантом Мирославом Кувалдіним, – це дійство, що гуртує публіку навколо ідей гармонійного співіснування сучасної людини з довкіллям. У програмі – козацькі розваги, кіномайстерня, атракціони для дітей та дорослих, майстер-класи та актуальна музика. Серед хедлайнерів – гурти Ot Vinta (Рівне), «Громадянин Топінамбур» (Дніпропетровськ), «Веселі Біоритми» (Кіровоград), «Іздрік бенд» (Тернопіль), «The ВіО» (Київ) та інші. Цього року дійство відбудеться вже вчетверте.

ФОТО НАДАНО ОРГАНІЗАТОРАМИ ВИСТАВКИ

вистачало кількох локальних кольорових плям, поєднаних із простими геометричними формами. Лаконічне мистецтво Ермилова мало на меті досягнути нового естетичного вигляду таких буденних речей, як, наприклад, упаковка для цигарок або сірників. Фактично, це було мистецтво для простих людей.

Влада Сошкіна

КНИЖКИ

Ірина Шувалова. «Ран»

Перша збірка молодої авторки, у якій, проте, яскраво заявляє про себе вже сформований непересічний поет. Здається, такого, як Шувалова, в українській літературі не робив ніхто. Туте й барвисте плетиво з вишуканого звукопису, несподіваних зорових образів і філософських питань, які органічно постають із матриці тілесності, зокрема у стосунках чоловіка і жінки, а також зі своєрідної естетики болю, тримає читача в напруженні від першого до останнього тексту.

Леонід Ушкалов.

«Від бароко до постмодерну»

Збірка есеїв літературознавця Леоніда Ушкалова охоплює період від XVII до XX століття і зачіпає широке коло питань, серед яких «чин самопізнання» в полемічних творах Мелетія Смотрицького, барокова морфологія сексу, статус грошей для Григорія Сковороди, особливості життєвого і творчого шляху Григорія Квітки-Основ'яненка, візії світу Тараса Шевченка. А також дзеркальні одна щодо одної постаті Павла Тичини й Максима Рильського, проблема «галицької» і «слобідської» літератури тощо.

Сергій Руденко. «Пантеон класиків»

Під обкладинкою з пафосною назвою зібрано пародії, епіграми і жартівливі епітафії на творчість та особистості так званих письменників-девяностників, написані в 1989–1998 роках. Книжка містить пародії на Богдана Жолдака, Степана Процюка, Максима Розумного, Володимира Цибулька, Юрка Позаяка, Сергія Жадана, Ростислава Мельникова тощо, епіграми присвячено Юрієві Мушкетіку, Павлові Мовчану, Андрієві Кокотюсі, Оксані Забужко, Степанові Процюку.

5 липня, 21:00

Sum 41

Клуб Stereoplaza (Київ, вул. Кіквідзе, 17)

Хоч канадський гурт славиться своїми затяжними турне, що часто тривають понад рік, до України він завітає вперше. Музиканти презентуватимуть новий альбом «Screaming Bloody Murder», що побачив світ у березні. За словами їхнього вокаліста Дерєка Віблі, нова платівка вийшла куди «тяжчою і похмурішою» за попередні. А загалом у доробку Sum 41 налічується п'ять альбомів. Музика гурту поєднує панк, метал, хард-рок та хіп-хоп «давньої школи». Крім нових композицій, колектив зіграє свої найкращі хіти.

7 липня, 19:00

Sting

Палац спорту (Київ, площа Спортивна, 1)

Після аншлагових виступів у Північній Америці, Європі та Австралії британський співак виступить у Києві з програмою Symphonycity в супроводі Національного симфонічного оркестру України під керівництвом Сари Гікс. До Стінґа приєднається гурт віртуозних музикантів — гітарист Домінік Міллер, перкусіоніст Рхані Кріжа, вокалістка Жо Лоурі та басист Іра Коулман. У програмі зібрані як улюблені хіти гурту «The Police», так і знамениті композиції із сольної кар'єри Стінґа, переосмислені для виконання із симфонічним оркестром.

До 7 липня

«Бовди у Карпатах»

Арт-кафе «Мармуляда» (Івано-Франківськ, вул. Чорновола, 23)

«Брили, валуни, каміння» — так перекладається з кельтської назва «бовди». Карпатським ландшафтам і присвячена виставка франківського художника Олександра Тимківа. Експозиція налічує близько 25 пастельних образів Скель Довбуша, Бескидів тощо. Організатори кажуть, що за допомогою мистецтва бажали заохотити відвідувачів до мандрівок та дослідження своїх земель. Тож і слоган обрали відповідний: «Приходь, пізнавай, заряджайся, відпочивай, медитуй, набирайся сили».

Місця сили

На цьому полі битви
гояться національні рани

Автор:
Катерина
Липа

Фото:
автора

В Україні є низка місць ритуальних історичних ридань, до яких люди не їздять зі звичайною туристичною метою. А шкода. Такі місця треба відвідувати хоча б для того, щоб скласти про них власне уявлення і знайти в позірному смутних меморіалах якісь життєствердні враження. Саме для цього варто побувати в околицях Берестечка, де у червні 1651 року військо Богдана Хмельницького зазнало фаталь-

ної поразки від армії Речі Посполитої.

Дивовижне поєднання історичного ландшафту, сучасного символізму архітектури та сучасних археологічних знахідок найвищої цінності викликає почуття певної позачасовості як подій, що тут відбувалися, так і власного існування в цьому предивно сконструйованому просторі. Насправді тут відчуваєш не тугу з приводу історичних негараздів своєї країни, а якусь розчинену в повітрі надзвичайну силу, таку, що чоловіки мимоволі тягнуться рукою до пояса, де їхні предки носили шаблю. Берестечко – місце сили.

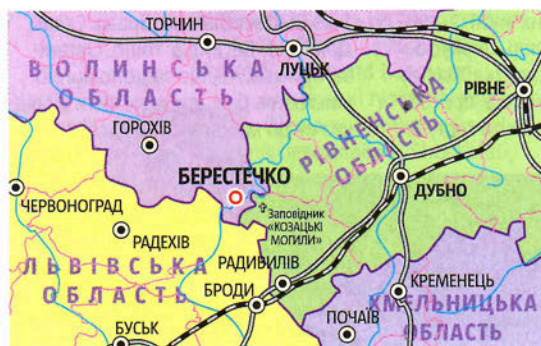
ДИСПОЗИЦІЯ: КОЗАЦЬКІ МОГИЛИ

Битва під Берестечком насправді відбувалася не в околицях міста, а на величезній площі між кількома селами нинішнього Радивилівського району

Рівненської області, серед боліт, дрібних річок, перелісків та озер. Більша частина цієї місцевості належить Національному історико-меморіальному заповіднику «Поле Берестецької битви», який народ за звичкою називає Козацькими могилами.

Блукаючи вогкими левадами, можна оглянути місця таборів запорожців і поляків, переправу, яку Іван Богун наказав вимостити возами й сідлами, щоб вивести військо з оточення, озеро Козакова Яма (тут, за переказами, відстрілювався з човна останній козак), острів Гайок, де полягли 300 козаків, що прикривали відхід основних сил... А також цвинтар із важкими хрестами, на якому люди з навколишніх сіл поховали полеглих – тих, чиї тіла вдалося знайти, для решти могилою стали ліси й болота.

Масштаб битви, що відбувалася на величезній площі, вражає. Але для того, щоб познахо-

360 РОКІВ ПОТОМУ.
Цьогоріч ентузіасти військово-
історичних реконструкцій
уперше відтворили битву під
Берестечком

ФОТО: УНАІ

дити всі пам'ятні місця, потрібен гід, якого можна найняти в «штаб-квартирі» меморіалу – на острові Журавлиха неподалік села Плешева.

Місцева дивовижа – мирне співіснування музею та монастиря Святого Георгія. Церква не намагається відібрати в музею приміщення (експозиція розташована у колишніх келіях), а працівники останнього не прагнуть обмежувати доступ монастирської братії до храму. Музейні доглядачки мило всіміхаються до молодих ченців, а ті радо пояснюють відвідувачам, де можна придбати квитки на експозицію чи купити сувеніри.

Жіночка при вході до Свято-Георгіївської церкви пропонує панянкам хустки (їх можна позичити на час огляду храму, а то й купити) та спідниці дівчатам у шортах без зловісного сичання на адресу голих ніг. Людей тут зазвичай небагато, тож працівники музею та ченці на-

впереді демонструють відповідувачам приязнь і гостинність.

СЕЦЕСІЙНА МІСТИКА

Колись Микола Костомаров заважив, що основні події битви розгорталися на острові Журавлиха. Насправді це не так. Та коли на початку ХХ століття народ вирішив вшанувати своїх героїв, саме цей клаптик суходолу обрали для створення меморіалу: монастиря, у якому молилися б за упокій козацьких душ. Доба сецесії не шукала легких шляхів у творенні образів, вона потребувала містики, вибагливої символіки й чуттєвості, тож комплекс споруд, у якому нині містяться і монастир, і музей, вийшов дещо психоделічним.

Ідейний центр усього комплексу – Свято-Георгіївська церква, збудована у стилі українського модерну за проектом Петербурзької академії мистецтв, що був реалізований місцевим єпархіальним архітектором. Споруда ця дивовижна: її східний фасад виконаний у вигляді іконостасу з розписами ушанованого Івана Іжакевича. Перед фасадом-вівтарем із землі виступає скляний саркофаг з черепами загиблих козаків. Таке враження, ніби будівля є вівтарем, а церква – це начебто все безмежне небо й навколишні луки, тобто її кожен може домислити й помолитися за душі предків там, де відчуже потребу. Всередині Свято-Георгіївська церква двоповерхова, і кожен

СТЕНД-
ВЕРНІСАЖ.
Монастир
Святого Георгія
проводить
конкурс
дитячого
малюнка,
присвяченого
козаччині

Не допускай
такої мислі,
Що Бог покаже
нам не ласку.
Життя
людського
строки тислі.
Немає часу
на поразку.
Ліна Костенко
«Берестечко»

поверх – окремий храм. Має вона й підземний рівень – храм Святої Параскеви П'ятиниці. Але, щоб дістатися до нього, треба відійти на півсортні кроків і... зайти до дерев'яної Михайлівської церкви XVII століття.

Михайлівську церкву перенесено із села Острів під час спорудження меморіалу. За переказами, у ній Хмельницький молився напередодні битви. Храм доволі звичайний для свого часу. За єдиним винятком: у його підземеллі міститься гробниця, в якій складено постріляні-порубані козацькі кістки. За деякими черепами скульптори-антропологи відтворили зовнішність героїв битви. Вони виявилися симпатичними чоловіками з виразними обличчями – портрети можна побачити в музеї.

Вузкий підземний хід веде до крихітної церкви Святої Па- »

ВОЛИНСЬКИЙ ШЛІМАН

Німець Генріх Шліман у дитинстві прочитав «Іліаду» і поставив собі за мету знайти прадавню Трою. Українець Ігор Свешніков ріс у селі неподалік Берестечка, тож із малих літ чув перекази про велику битву та сховані на болах козацькі скарби й вирішив їх знайти. Ставши доктором історичних наук, він провадив археологічні дослідження на місцях битви починаючи з 1970 року. Йому вдалося локалізувати розташування козацького і польського таборів та тієї нещасливої переправи, якою запорожці виходили з оточення. Переправа виявилася чи не найбагатшою на знахідки: поспіхом відступаючи, люди погубили чимало речей. А загалом експедиція під керівництвом Ігоря Свешнікова за роки роботи знайшла понад 5 тис. різних предметів, пов'язаних із війною та побутом XVII століття. Як Генріх Шліман відкрив світу невідану Трою, так Ігор Свешніков відкрив для сучасників і нащадків справжню, без романтичного та ідеологічного намулу добу Хмельниччини – впритул і в найдрібніших деталях.

раскеви П'ятниці, освітленої через скляний саркофаг із козацькими черепами. За авторським задумом, промінь, що падає згори, осяюючи черепи, – символ світла небесного, основної ідеї православного храму. До речі, святі, в ім'я яких зведено церкви на козацьких могилах, обрані не випадково: Архістратиг Михаїл – очільник небесного війська і покровитель полководців, Святий Юрій-Змієборець – уособлення лицарського подвигу, небесний захисник, Святий Борис і Гліб (їхня церква – верхній поверх Свято-Георгіївського храму) – вбиті братом мученики за віру, а Свята Параскева гоїть найтяжчі душевні й тілесні болі. Тож від початку ідеологи меморіалу Берестецької битви планували саме гоїти, а не ятрити національні рани.

Археологічні знахідки з місця битви

УКРАЇНСЬКІ ПОМПЕЇ

Поплакати можна в будь-якому музеї – аби було бажання. Немає вже на світі Фідія, Рембрандта, Леонардо, невідомих творців трипільських глечиків та золотої маски фараона Тутанхамона. Але ми не тужимо з цього приводу, а милуємося цінковими артефактами й пробуємо уявити собі ті давні часи. Звісно, буває трохи лячно на місці загибелі тисяч людей. Та ми гуляємо мертвими вулицями Помпеїв і намагаємося відчутти на дотик барвисте життя стародавніх римлян, а не жахливе виверження вулкана, що його обірвало. Так само варто підходити й до огляду музею на Журавлісі. Волинські торфовища зберегли тисячі речей, які допоможуть яскраво уявити не тільки війну, а й побут XVII століття.

Найбільшу втіху, звісно, отримають шанувальники зброї,

ПІД ЧАС МОЛЕБНЮ. У меморіальному комплексі вшановують полеглих

ГЕРОЯМ СЛАВА

Героїв битви під Берестечком зазвичай вшановують в останню неділю червня. Люди їдуть з усієї України, як на прогу. У цей день увесь простір перед фасадом іконостасом вщерть заповнений, а урочисту поминальну службу часто править сам Патріарх УПЦ КП Філарет. Найзворушливіше те, що місцеві селяни ходять сюди з діда-прадіда, кожного ще малим привели батьки і розтлумачили, що й до чого.

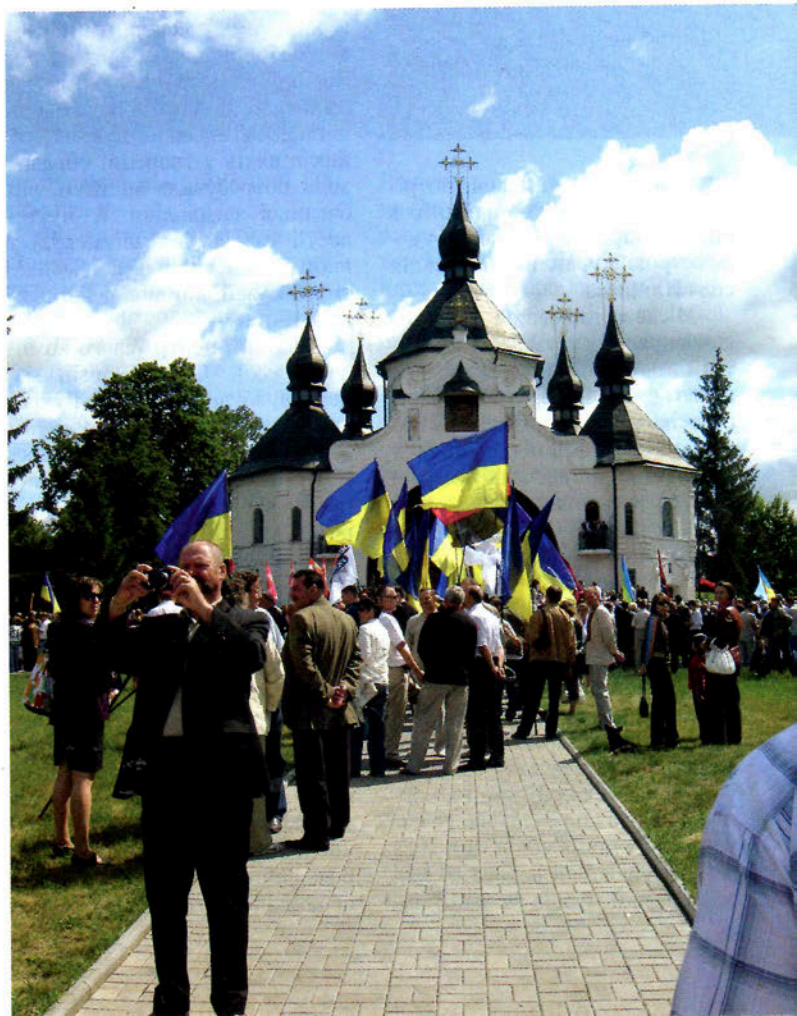
КОРИСНА ІНФОРМАЦІЯ

У Національному історико-меморіальному заповіднику «Поле Берестецької битви» можна не тільки замовити екскурсію, а й пожити: на його території розміщені господарства, що надають послуги зеленого туризму. Телефони заповідника: (03633) 4-20-84, 28-7-27, 28-7-39.

ЗВІТЯГА Й СПОМИН.
Пам'ятник українським козакам

ФОТО: ДМИТРО ВАНОВ

МИХАЙЛІВСЬКА
ЦЕРКВА.
У ній, імовірно,
молився Богдан
Хмельницький

а такими є практично всі особи чоловічої статі віком від трьох років. І найцікавіші тут навіть не шаблі польсько-угорського типу, якими користувалися як козаки, так і поляки, й не мушкети та важкі дрючки, що ними билися селяни-повстанці, а всілякі військові дрібнички та аксесуари, пов'язані з користуванням зброєю. Патронташі-ладівниці, порохівниці, вишукані, схожі на іграшки натруски у вигляді коників, унікальні (ніде у світі не знайдено аналогів) шкіряні футляри для мушкетів, кулі й кулелійки та сумочки для всього

МІСЦЕВІ СЕЛЯНИ ХОДЯТЬ СЮДИ З ДІДА-ПРАДІДА, КОЖНОГО ЩЕ МАЛИМ ПРИВЕЛИ БАТЬКИ І РОЗТЛУМАЧИЛИ, ЩО Й ДО ЧОГО

цього добра – речі, без яких не обходився жоден козак. Є тут справжні козацькі чоботи, гаманці з грошенятами, трохи пороку, трохи ліків у маленьких слоїчках, сідла та упряж. Утіха для очей – ключі з ажурними руків'ями, справжні витвори ковальського мистецтва.

А ось і причандалля гетьманської канцелярії: срібний каламар для трьох видів чорнила (щоб заголовки універсалу можна було виділити кольором), пісочниця, свічник і навіть свічки, що освітлювали роботу писарчуків.

Крім побутового є в музеї і прекрасне. Наприклад, разки наміста й сережки, знайдені в козацьких сумках, – імовірно подарунки коханим. У вітринах – розсипи орнаментованих гудзиків від козацьких жупанів, персні з печатками й без, літі наперсні іконки та хрестики.

Словом, околиці Берестечка – це місце, якими варто милуватися з гордістю, повагою, цікавістю, але без сліз. ■

ТОГОЧАСНА
ЗБРОЯ.
Молодий
чернець
цікавиться
шаблями.
Їх відтворив
власноруч
учасник
військово-
історичної
реконструкції

ЯК ДІСТАТИСЯ

Найпростіше – власним транспортом: попетляти сільськими дорогами убик від траси М 06 (звертати краще в Дубні). Можна також доїхати з Києва електричкою до Радивилова і звідти 60 км подолати рейсовим автобусом або спробувати знайти в районному містечку таксі. Що ж до острівного розміщення центральної частини заповідника, то пором або човен не знадобиться: через не надто повноводну внаслідок меліорації річку Пляшівку перекинуто міст.

ПРАВДА БОЮ

Сконструювати можна все, особливо минуле. Як ви діяли б, якби 1944 року Європа верещала: «Напад Америки й Британії на німецьку Нормандію – це імперіалістичне насильство»? Що ви сказали б про міжнародно заборонені термітні снаряди червоних, які спалили тисячі вояків Вермахту, бо іншого виходу взагалі-то просто не було? Скажу сам. Ви чинили б так, як зараз, коли верещите, що «від підступних бомбардувань Америки й НАТО в Афганістані та Пакистані гинуть сотні мирних людей». А де ж десятки й сотні тисяч полеглих від «чесних» мін і куль талібів та/або Каддафі? А от нема. На них чхати. Це ж не клятий Захід їх убив. ■

Олександр
Михельсон

ВЕРНІТЬ КВАС!

Діячів «молодої команди» Леоніда Черновецького хапають одного за одним. Коло навкруг Довгого – Басса – Кільчицької, та й самого мера, звужується. Одне дивує: і ніби й влада прийшла нова, якій стандарти життя по-радянськи, «щоб усьо для простого труженіка», не чужі, а жовтих бочок із квасом у Києві й далі не видно. Комбінат «Росинка» продає напій за межею Києва по 3,5 грн за бокал. А в столиці хазяйнують як дрібні приватні фірми (ціна – 5 грн за півлітра), так і заїжджі хлібозаводи, які із залізних бочок розливають нормальний квас по 6 грн за великий стакан. Очевидячки, відповідь знов у чийхось фінансових інтересах, відкатах. А як же народ? ■

Роман
Кабачій

УЛЮБЛЕНА КАША

«З вами знову ваша улюблена радіопередача»... «Передплачуйте вашу улюблену газету», «З'їжте свій улюблений сирок». Такі саморекламні сюсі-пусі чути дедалі частіше. Хто призначив це радіо найвідповіднішим до моїх уподобань, цей продукт – найкращим, причому на... мій смак? Не я. Отже, вибачте. Кажуть, «гречана каша сама себе хвалить», тобто гарна справа додаткової реклами не потребує. Можливо, передача або сирок таки непогані. Й реклама або піар теж узагалі-то потрібні, але хіба ж отакі самопародійні? Я міг би, звісно, назвати оцей ось текст «вашим улюбленим». Та щось підказує мені, таку думку поділятимуть аж ніяк не всі читачі. ■

Ігор
Кручик

Аліна
Пастухова

Богдан
Буткевич

Андрій
Ермоленко

ДИВО ПОРУЧ

Хто з нас не мріє про далекі цікаві подорожі? Хто не хоче побачити прекрасних екзотичних країв? А чи добре ми знаємо Україну? Нещодавно я випадково опинилася на Тернопільщині, в мальовничому Кривчому. Здавалося б, село як село, таких багато на заході України. Та в ньому є печера, якій уже 20 млн років, уявляєте? Із 40 км я пройшла її потаємними коридорами тільки три, але вражень вистачить на все життя. Не забуду застигли навкіи квіти, кам'яну ящірку (вона, за легендою, була дівчиною, яку покохав господар того підземелля), голову сумного слона... Хіба про все розкажеш? Але, якщо ви хочете побачити справжнє диво, яке зовсім поруч, – мерщій вирушайте на Тернопільщину. Повірте, не пошкодуєте. ■

БАБУ НА ПЕРЕПЛАВКУ

Завжди від усієї душі ненавидів страхотливу бабу з ломакою, котра височіє з брежнєвських часів біля Лаври в Києві. Річ не тільки в тому, що це одоробло псує дніпрові схили. Після історій із будинками біля того ж таки монастиря та на Грушевського, 9 про це годі й казати. Просто мордяка цього монстра мене завжди лякала. І більше нагадувала страшну індійську богиню війни Калі, аніж «родіну-мать». Тож є пропозиція – в разі виникнення чергових проблем з українською металургією переплавити це творіння на металеві «чущки» й продати. Вигода очевидна – і грошей у бюджет капне чимало від продажу такої кількості високоякісної сталі, і дихати в столиці буде легше без цієї радянської потвори. ■

РИБИ

Чому людям подобаються риби? Може, тому що мовчать? Навіть коли їх смажать! Чи тому, що у воді вони вільні і їх не спімаєш руками, а на суші безпорадні, але пручаються? Не знаю, мені сняться риби Всесвіту, що зжирють теперішнє по шматочку і пливуть далі в пошуках часу. Вони спостерігають за мною. Витрішкуватими очима дивляться, як я продукую секунди життя, що потрапляють до їхнього хижого рота. На них чатує кішка вічності, така ж безмежна, як Всесвіт, а в цей час за вікнами моєї оселі тоне в парадоксах буденщини величезний корабель міста, каюти заливає тепло розважливості й байдужості. І залишаються тільки кішка та риби, а люди тонуть, і їхнього внутрішнього волення ніхто не чує! ■

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Передплатний індекс 99319

*ПОДАРУНОК для ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ЖУРНАЛУ!

За умови оформлення
піврічної редакційної
передплати «Український
тиждень» дарує одну
з двох книжок
на Ваш вибір:

За умови оформлення
річної редакційної передплати –
будь-яку із пропонованих вище
або

** Під отриманням подарунку мається на увазі можливість
придбати книжку за 0,1 грн. Грошовий еквівалент подарун-
ків не виплачується та не компенсується.

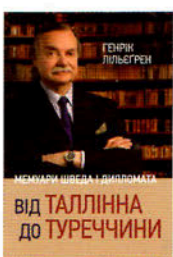
Подарунки надані
Клубом інтелектуальної книги
(www.ibookclub.com.ua)

«Нова холодна війна. Як Кремль загрожує Росії, і Заходу» Автор: Едвард Лукас.

У своїй книжці відомий британський журналіст Едвард Лукас називає нинішні відносини Росії та Заходу «ною холодною війною», в якій Росія використовує як зброю не лише спритну дипломатію, а й нафту та газ. Чи європейський світ усвідомлює реальну небезпеку цієї війни? Що може протиставити Європа імперським амбіціям Росії, щоб зберегти свої демократичні цінності?

«Від Таллінна до Туреччини» Автор: Генрік Лільєгрєн

Мемуари відомого шведського дипломата, присвячені важливим геополітичним процесам Другої половини XX століття, в яких він брав безпосередню участь. Географія цієї книжки охоплює Скандинавію, Прибалтику, Грецію, Туреччину, Німеччину та США. Автор ділиться спогадами про дипломатичну діяльність, а також розкриває свої погляди на дипломатичну стратегію.

«Після автомобілізму»

Автор: Кінгслі Денніс і Джон Аррі

Ця книжка розкриває проблему автомобіля як одну з центральних для майбутнього людства у XXI столітті й наголошує на відповідальності перед наступними поколіннями. Від того, які рішення та інновації запроваджуються нині для розв'язання проблеми особистої мобільності, великою мірою залежатиме те, як житимуть наші нащадки: в умовах масштабного локалізму у війні всіх проти всіх Томаса Гоббса чи в оточенні систем цифрового спостереження Джорджа Орвелла.

«Фінляндія в Другій світовій війні: між Німеччиною і Росією»

Автор: Олі Вехвіляйнен

Книжка розкриває непросте геополітичне становище Фінляндії в Другій світовій війні. Автор аналізує складні політичні, суспільні та економічні аспекти перебування країни «між Німеччиною та Росією». Книжка коротко, але докладно описує постання фінської державності, Зимову війну 1939–1940 рр., фінську участь у Другій світовій та післявоєнний період у країні.

НИКОЛИ ЩЕ ПЕРЕДПЛАТА НЕ БУЛА ТАКОЮ ПРОСТОЮ ТА ШВИДКОЮ!

Оберіть зручний для Вас спосіб передплати:

редакційна:

у будь-якому банку за наведеними нижче реквізитами. Повідомте адресу доставки за телефоном (067) 407 10 96 (з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує);

у відділеннях Укрпошти:

за індексом 99319;

за системою Portmone:

на сайті журналу – <http://tyzhden.ua/Virtual/Subscription/>

У разі передплати через Укрпошту та за системою Portmone книжки в подарунок не надаються.

Вартість передплати:

II півріччя 2011 р.

- за 1 міс. – 45 грн
- за 2 міс. – 90 грн
- за 3 міс. – 135 грн
- за 4 міс. – 180 грн
- за 5 міс. – 225 грн
- за 6 міс. – 270 грн
- за 12 міс. – 540 грн

Акційна ціна!

За умови редакційної
передплати з можливістю
отримання подарунка*.

- за 6 міс. – 270,1 грн**
- за 12 міс. – 540,1 грн**

повідомлення	отримувач платежу	ТОВ «Український тиждень»	
	26009000022321	35392656	
	поточний рахунок отримувача	код отримувача	
назва установи банку	300023		
	МФО банку		
ПАТ «УКРСОЦБАНК»			
Прізвище, ім'я та по батькові платника			
Адреса платника, телефон			
вид платежу: за передплату на журнал «Український ТИЖДЕНЬ»			
період:			
касир	сума, грн		
платник (підпис)			

Увага! «Український тиждень» гарантує переадресацію видання у разі зміни адреси доставки. Просто попередьте нас за три тижні, зателефонувавши за номером +38 (067) 407 10 96 (callback), і Ви вчасно отримаєте свій номер «Українського тижня» на нову адресу.

Детальну інформацію можна отримати за тел. +38 (044) 351 13 00 або +38 (067) 407 10 96 (callback). Менеджер з передплати Ірина Приліпко peredplata@tyzhden.ua www.tyzhden.ua

КНИГИ УКРАЇНСЬКОЮ
ТА ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ
ПОДАРУНКОВІ ВИДАННЯ
ТА АЛЬБОМИ
МАПИ, АТЛАСИ, ПУТІВНИКИ
ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА

ЧЕКАЄМО НА ВАС ЩОДНЯ З 9:00 ДО 21:00

МУЗИКА ТА КІНО
КАНЦТОВАРИ, ЛИСТІВКИ
МІСЦЯ ДЛЯ ЧИТАННЯ
ЛІТЕРАТУРНІ ЗАХОДИ
БЕЗКОШТОВНИЙ
ІНТЕРНЕТ (WI-FI)™

САЙТ НЕФОРМ: WWW.BOOK-YE.COM.UA ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИН: WWW.BOOK-YE.COM.UA/SHOP

К Н И Г А Р Н Я

М. КИЇВ

вул. Лисенка, 3 тел.: (044) 235-88-54, вул. Спаська, 5 тел.: (044) 351-13-38,
пр-т Повітрофлотський, 33/2 тел.: (044) 275-67-42, вул. Саксаганського, 107/47 тел.: (044) 383-61-49,
пр-т Маяковського, 43/2 тел.: (044) 383-61-41

М. ЛЬВІВ

пр-т Свободи, 7 тел.: (032) 272-85-74, вул. Січових Стрільців, 10 тел.: (044) 383-61-49

М. ХАРКІВ

вул. Сумська, 3 тел.: (057) 731-59-49

М. ІВАНО-ФРАНКІВСЬК

вул. Незалежності, 31 тел.: (0342) 72-25-02

М. ВІННИЦЯ

пр-т 50-річчя Перемоги, 26 тел.: (0432) 26-59-04

М. ТЕРНОПІЛЬ

вул. Валова, 7-9 тел.: (0352) 25-44-59

М. ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКИЙ

вул. Ковельська, 6 тел.: (03342) 2-19-57

www.book-ye.com.ua

І Н Т Е Р Н Е Т - М А Г А З И Н

WWW.BOOK-YE.COM.UA/SHOP